

AFGANİSTAN

Devlet ve Toplum

Editör
Onur Ender Aslan

Ankara-2022

AFGANİSTAN Devlet ve Toplum

ORTAK YAYIN

TIAV

Türk İdari Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi

Sakarya Mahallesi Hacı Ayvaz Sokak No: 9 Altındağ 06230 - ANKARA
Tel:0(312) 417 60 32 | Fax: 0(312) 311 11 86 | www.tiav.org.tr | tiav@tiav.org.tr

©TIAV

1. Basım

ISBN: 978-625-7197-26-7

Bu kitabın bütün hakları Türk İdari Araştırmalar Vakfına aittir. Türk İdari Araştırmalar Vakfının yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltılması ve dağıtımı yapılamaz.

TIAV kurulduğu 2000 yılından bu yana ve özellikle 2013 yılından bu yana düzenli faaliyet yürüten bir yayınevidir. Yayımladığı kitaplar, yükseköğretim kurulunca tanınan yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır. 2021 yılından itibaren Yükseköğretim Kurulunca belirlenen doçentlik kriterleri açısından bir uluslararası yayınevidir. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan WordCat tarafından yayınları taranmakta ve indekslenmektedir. TIAV Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere, www.tiav.org.tr adresinden ulaşılabilir.

Editör

Prof. Dr. Onur Ender ASLAN

Kütüphane Bilgi Kartı

Afganistan - Devlet ve Toplum

1-Afganistan, 2-İdari Tarih, 3-Kamu Yönetimi, 4-Toplumsal Yapı

Library Cataloging-in-Publication Data

Afghanistan - State and Society

1-Afghanistan, 2-Administrative History, 3-Public Administration, 4-Social Structure

ISBN: 978-625-7197-26-7

Grafik Tasarım ve Baskı

TAM POZİTİF MATBAA

Çamlıca Mahallesi Anadolu Bulvarı 145. Sokak 10/19 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 397 00 31 | Faks: 0312 397 86 12 | E-Posta: pozitif@pozitifmatbaa.com

9. BÖLÜM

AFGANİSTAN'DAN GÖÇ HAREKETLERİ

Şebnem KÖŞER AKÇAPAR

DOKUZUNCU BÖLÜM

AFGANİSTAN'DAN GÖÇ HAREKETLERİ

Şebnem KÖŞER AKÇAPAR*

Giriş

Afganistan, farklı zaman dilimlerinde farklı güçlerin ülkeyi ele geçirmeye çalışmasıyla oldukça yüksek sayılarda göç hikayesi barındıran bir tarihe sahiptir. Halihazırda, dünyadaki mültecilerin ve sığınmacıların 2,8 milyonu Afganistan kaynaklıdır (BMMYK, 2021a). 2011 yılında iç savaş ile beraber dünyanın gündemine oturan Suriyeli mültecilere kıyasla sayıları daha az olsa da çok uzun bir süredir zorunlu olarak yerinden edilmişlerin kaynak ülkesi olarak Afganistan karşımıza çıkmaktadır. Mültecilerin yanı sıra, ülke içinde yerinden edilmişler ve düzensiz bir şekilde komşu ülkelerde yaşayanlar da zorunlu göçmen sayılarına eklendiğinde nüfusa oranla hayli yüksek bir tablo ortaya çıkar. Ayrıca, ülkenin halen içinde bulunduğu kaos ortamı, siyasi belirsizlikler, toplumsal cinsiyete ve etnik kimliğe dayalı eşitsizlikler, ekonomik sorunlar, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yolsuzluk ve kuraklık da göç hareketlerini tetiklemektedir. Bu sosyal sorunlara kalıcı çözüm üretmek yolunda ise adımlar atılamamaktadır. Bu nedenle, uluslararası göç ülkedeki toplumsal, ekonomik ve siyasi sorunlarla hem bir başa çıkma hem de hayatta kalma stratejisi olarak görülmektedir. Ayrıca, pek çok etnik grup açısından tarih içinde kalıcı göç kültürüne evrilen bir yapıdan söz etmek mümkündür. Farklı etnik grupların farklı hedef ülkeleri seçtiğine, hatta aşiret/kavim ilişkilerinin ve sosyal ağların hedef

ülkelerde yeniden oluşturulduğuna tanıklık edilmektedir.

Afganistan 1978'den beri savaşta olan bir ülkedir. Bu durum, yaklaşık üç neslin savaşla birlikte büyümesi ve yaşaması anlamına gelmektedir. 1978'de Sevr devrimi olarak bilinen komünist darbe ile başlayan iç karışıklıklar ve Sovyetler Birliği'nin işgali, 11 Eylül 2001 saldırılarını El-Kaide'nin üstlenmesi ile daha çetrefilli hale gelmiş; nihayetinde ABD'nin Afganistan'ı işgali ile devam etmiştir. Günümüzdeki kaos ortamı ve belirsizlik, ABD'nin ve NATO güçlerinin Ağustos 2021 ortasında Afganistan'ı terk etmesiyle devamlılığını korumaktadır. Son 10 yıl içerisinde ve özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nin askerlerini çekme kararıyla doğan yönetim ve asayiş boşluğunu Taliban'ın doldurma girişimleri ivme kazanmış ve sonuçta yönetimi devralmışlardır. İlk başta farklı vilayetlerde güç kazanan Taliban, sonrasında tüm ülkeye hâkim olmuştur. Bu durum, Afganistan'dan göç baskısını da artırmıştır. Pakistan ve İran gibi komşu ülkelerin yanı sıra, Özbekistan ve Tacikistan gibi Orta Asya ülkelerinde uzun süreli yerinden edilmeye maruz kalan Afganistan asıllı göçmenlere giderek artan sayılarda yenileri eklenmektedir. Türkiye'nin düzensiz göç hareketlerinde hem geçiş hem de hedef ülke olması, Afganistan ile sınırdaş olmamasına rağmen, özellikle 2.310 km uzunluğundaki güney ve güneydoğu komşusu Pakistan ve 936 km'lik sınırıyla batısındaki komşu

* Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Prof. Dr., Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi ve Küresel Göç Araştırmaları Merkezi Müdürü.

ülke İran üzerinden geçişlerin akışkanlığı; hatta Türkiye'ye yönelik mobilitenin teşvik edilmesi, Türkiye ile Afganistan arasında görünmez ama *de facto* bir sınırın varlığına işaret etmektedir. İran'ın düzensiz göçü maruz kaldığı ambargolarla karşı bir müzakere aracı olarak kullanmak istediği açıktır.

Bu Bölümde, son gelişmelerin yanı sıra, Afganistan'da uzun zamandır devam eden göç hareketleri, göç rotaları ve göç nedenleri etrafıca ele alınacak; Türkiye'deki farklı göç kategorilerinde bulunan Afganistan vatandaşlarının yaşam şartları irdelenecek; başta Göç İdaresi Başkanlığı olmak üzere Türkiye'de düzensiz göç alanında çalışan kurumlar (Sahil Güvenlik Komutanlığı, Göç İdaresi İl Müdürlükleri, çeşitli sivil toplum kuruluşları) ve Afganistan uyruklu göçmenlerle 2020 ve 2021 yılları arasında İstanbul, Van, Ankara, Kayseri, Kars ve Hatay illerinde yürüttüğümüz alan çalışmasından¹ hareketle her bir grup için örnek vakalar sunulacak ve göçün siyasileştirilmesiyle medyadaki yansımalara yer verilecektir.

Ayrıca, İran, Pakistan, Hindistan, Orta Asya, ABD, Avrupa Birliği ülkeleri ve Avustralya gibi göç edilen diğer ülkelerdeki duruma ve Afganistan diasporasına mevcut literatür üzerinden değinilecektir. Son olarak, siyasi-ekonomik nedenlerin göçe yansımaları konusunda gelecek öngörülerinde bulunulacak ve bu durumun ülkemize yönelik göç etkisi ile göçün güvenlik boyutu tartışılacaktır.

9.1. Tarihsel Perspektiften Göç Hareketlerine Bakış

İnsani hareketlilik, Afganistan tarihinde önemli bir rol oynamaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında, kadim Afganistan her daim doğu ve batı arasında bir ticaret ülkesi ve İpek Yolu üzerinde kilit bir kavşak olmuştur (Kuschminder ve Dora, 2009). Coğrafi konumu dolayısıyla, 8. yüzyıldan bu yana Afganistan'ın Hindistan'a, Orta Asya'ya ve Çin'e uzanan gelişmiş ticaret ve sosyal ağları bulunmaktadır. Bu durum, sınırlar kesin çizgilerle ayrılmadan önce sınır ötesi geçişkenliğin norm olduğunun bir göstergesidir. Hindistan'da Delhi, Kalküta, Haydarabad ve Bombay gibi önemli şehirlerde *Kabulivala* adı verilen ya kapı kapı dolaşarak ya da semt pazarlarında baharat, şifalı otlar, kuru meyve ve güzel koku satan Afgan (özellikle Peştun) asıllı tüccarlar uzun yıllar Güney Asya kültürünün bir parçası olmuştur. Bir kısmı Hindistan'da evlenip yerleşen ancak farklı giyim tarzlarını ve kültürlerini koruyan bu Afganlar, Nobel ödüllü Bengalli yazar Rabindranath Tagore tarafından 1892'de bir kısa öyküde kaleme alınmış ve daha sonra filme uyarlanmıştır. Bu sınır ötesi hareketlilik ve geçişkenlik, tarihte sadece Afganistanlıların başka bölgelere değil, farklı etnik ve dini grupların da Afganistan'ın bulunduğu coğrafyaya gelmesine ve yerleşmesine olanak tanımıştır. Bu gruplar arasında, artık tamamen ülke dışına göç etmek zorunda kalan Yahudiler, Zerdüşter, Bahailer, Sihler ve Hindular da yer almaktaydı. Bir anlamda, ülkedeki etnisiteye ve mezhepsel aidiyete dayalı fay hatları, ulus-devlet öncesi dönemde bir sorun olarak görülmeğe uzaktı.

¹ Bu Bölümde, literatür taramasında, haritaların yapımında ve Ankara dışı alan çalışmasında emeği geçen Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencileri Tuna Kılınc ve Aysima Çalışan'a; tercüme ve Ankara saha araştırmasında yardımları için Najibullah Ali Bakhsh'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, alan çalışmamızda yardımlarını esirgemeyen ve insani yaklaşımlarını birebir sahada görme fırsatı edindiğimiz başta Van Valisi Sayın Mehmet Emin Bilmez ve Kars Valisi Sayın Türker Öksüz, Van ve Kars İl Göç Müdürlükleri ile Ankara ve Van illerindeki Geri Gönderme Merkezleri'nde görev yapan Göç İdaresi Başkanlığı yetkilileri olmak üzere bize evlerini ve yüreklerini açan tüm katılımcılara içten teşekkürlerimi sunarım.

Ancak, Afganistan'da merkezi yönetim, egemenlik ve güvenlik sorunları şimdi olduğu gibi tarih içinde de öne çıkmakta ve istikrarsızlığı tetiklemektedir. Ülkedeki çatışma ortamı, yaygın bilinenin aksine, 1978 Devriminden çok daha geriye gitmektedir. 18. yüzyılın başlarından itibaren Afganistan topraklarında kurulan çeşitli yönetimler, emirlik veya devletler yeterli iktisadi kalkınmayı elde edememiş, güvenliği sağlayamamış ve başarısızlığa mahkûm olmuşlardır. Ayrıca, Afganistan İngiltere (1840/1880), Sovyetler Birliği (1979) ve ABD (2001) olmak üzere üç ülkenin işgalini yaşamıştır. Bu sürekli çatışma ortamı, gelir eşitsizliği ve siyasi belirsizlikler göç hareketlerini ortaya çıkaran temel sebeplerdir. Uzun süredir örülmekte olan ulusötesi ağlar sayesinde, göç artık Afganistan halkının ayrılmaz bir unsuru olarak görülmektedir (Monsutti, 2004, 2008; McClesney, 2013). Öyle ki, göç etmek artık ulusal kültürün bir parçası haline gelmiştir. Kimi zaman yaşamı sürdürebilmenin, kimi zaman hayatta kalma mücadelesinin bir parçası olarak hane halklarının bir bölümü göç etmek zorunda kalmıştır. Aşiretlere dayalı etnik ve mezhebi bölünmelerle daha da ayrılan göçmenlerin ve muhtemel göçmenlerin arasındaki dayanışma ve sosyal sermaye birikimi göç ivme kazandırmıştır. Afganistan'ın göçmen kaçakçılığı dahil her türlü kaçakçılığın hüküm sürdüğü bir coğrafyada yer alması, göçmen kaçakçılarının da düzensiz göçün yasadışı aktörleri olarak göçmenlerin sosyal ağları içinde yer almasına neden olmaktadır.

Afganistan'la Türkiye'nin birebir sınırı olmadığı için, Afganistan'dan Türkiye'ye uzanan göç yolları parçalı bir seyir izlemektedir. Bu durum, zor ve dağlık bir arazide uzun bir yolu kateden Afganistan uyruklu göçmenlerin ülkemize girmeden önce, İran ve Pakistan'dan geçmesini ve hatta bir müddet beklemesini gerekli kılmaktadır. Özellikle İran üzerinden süregelen geçişler ve izlenen rotalar, Afganistan'la Türkiye arasında *de facto* bir sınır çizmektedir. Göç

rotaları da düzensiz göçü engellemek için harekete geçen güvenlik güçlerinin aldığı önlemlere karşı sürekli değişim göstermektedir. Göçmenlerin pek çoğu için hedef ülke seçimi, sosyal medya üzerinden ve kulaktan dolma bilgilere dayalı olarak anlık yapılmaktadır. Türkiye'de ve diğer ülkelerde yaşayan göçmenler arası kurulan sosyal ağlar ve sosyal medya üzerinden haberleşme yöntemleri de ülke seçiminde rol oynamaktadır. Türkiye dahil tüm geçiş ülkeleri aslında sıkışmış göçmenleri/mültecileri barındırmakta ve bir umut peşi sıra sürekli geçicilik içinde yaşamlar sürdürülmektedir. Belirsizlik içinde yaşamak normalleşirken, nihai hedeflere ulaşmak pek çok göçmenin hayalinin ötesindedir. Hiç şüphesiz, bireylerin uluslararası göçün bir parçası olabilmeleri için ekonomik, sosyal ve hatta beşerî sermayeye sahip olmaları beklenir. Aksi halde, zorunlu göçün büyük çoğunluğunu ülke içinde yerinden edilmişler oluşturmaktadır. Bir dönem uluslararası göçmen ya da mülteci olan ama belli zamanlarda Afganistan'a geri dönenlerin kısa sürede yerinden edilmişler kervanına katıldığı bilinmektedir. Yerinden edilmişlik, yerleşik olmama kültürünün işgaller ve iç savaşlar ile yaygınlaşması ve bir anlamda köksüzleş(tir)me, bireylerin yeniden uluslararası göç hareketlerinin parçası haline gelmesine ve yurtiçinde deneyimlenen göçün zamanla uluslararası göçe evrilmesine de yol açmaktadır.

Bu alt bölümde, Afganistan'dan başka ülkelere yönelik uluslararası göç hareketleri farklı siyasi dönemler altında kategorilere ayrılarak irdelenecektir. Bunun yanı sıra, ülke içinde yerinden edilmişlerin durumuna da değinilecektir.

9.2. Yakın Göç Tarihi

Göç, Afganistan'da sürekli değişen şartlar altında yaşamı idame ettirmek için bir hayatta kalma mücadelesi haline gelmiştir (Turton ve Marsden, 2002; Monsutti, 2008). Çok uzun bir süredir devam etmekte olan iç savaşlar, krizler ve işgaller neticesinde meydana gelen uluslararası göç hareketleri Afganistan'ın toplumsal yapısını değiştirmiş; bölge ülkelerinde etnik ve sosyo-ekonomik açıdan çok katmanlı bir göçmen kimliği oluşmasına neden olmuştur (van Houtte, 2016). İran, Hindistan ve Pakistan'a yönelik göç yüzyıllardır devam etmektedir. 1850'lerde çok sayıda Hazara, aileleriyle İran'a göç ederek Jam ve Bakharz'a yerleşmiş; sonraki yıllarda Emir Abdurrahman'ın yönetimi döneminde 15 bin aile daha Afganistan'dan Meşhed kentinin doğusunda yer alan Türbet Cam bölgesine yerleşmiştir (Marchand vd., 2014: 29). Bu ailelerin sayısının 170 bine yakın olduğu tahmin edilmektedir (Abbasi-Shavazi vd., 2005'ten akt. Yıldırım, 2018: 132-133). Bunlara ilaveten, aralarında Emir Şir Ali ve Serdar Muhammed İshak'ın takipçileri olan Muhammadzay kabilesine mensup çok sayıda Dürrani ile Gilzay boyundan gelen aileler 1880'lerde Hindistan, Özbekistan ve İran'a sığınmıştır (Kakar, 1979: 40-41). Yine 19. yüzyılda pek çok Türkmen'in de İran'a geçtiği bilinmektedir. Durand Hattı'nın çekilmesiyle, Peştun aşiretler Pakistan - Afganistan sınırıyla yapay bir biçimde ayrılmış ve sınır ötesi hareketlilik Afganistan'ın bu sınırı tanımadığını ilan etmesiyle devam etmiştir (Burget, 2013: 62-64; Yıldırım, 2018: 133).

Afganistan'dan göç hareketlerine yakın tarihin penceresinden baktığımızda, bu olguyu beş temel dönem ve aşamada inceleyebiliriz. Bunlar sırasıyla, 1978 Sevr Devrimi ve Sovyet işgali; 1994'ten sonra güçlenen ilk Taliban rejimi dönemi ve etnik temizlik; 11 Eylül 2001 sonrası ABD işgali; ABD'nin ülkeyi işgalinin ardından NATO güçleri ile Afga-

nistan'da güvenlik tesis etmeye çalıştıkları dönem; ABD ve NATO güçlerinin 2021 Eylül ayında tamamen çekilmesiyle ortaya çıkan yeni dönemdir.

9.2.1. 1978 Sevr Devrimi ve Sovyet İşgali

Afganistan'ın yakın dönem göç tarihi, 1978'de gerçekleşen Sevr devrimi ile başlamıştır. 1978 Sevr Devrimi ve 1979 Sovyet işgalinin ardından, özellikle kırsal alanda yaşayan milyonlarca kişinin yerinden edilmesi ile sonuçlanan bu dönemde göç yolları yeniden çizilmiştir. 1933-1973 arası hüküm süren Zahir Şah'ın tahttan inmesi ve monarşinin yıkılması ile sonuçlanan ve bir grup elit kesimin deyimiyile "eski güzel zamanları" bitiren darbe, aslında 1970'lerde Afganistan'daki huzursuzluğu başlatan ve göçü tetikleyen bir dönüm noktasıdır (Centlivres-Demont, Roy ve Camiller, 2015). Bununla birlikte, bu dönemdeki göç hareketlerinde 1975 yılında Pençşir'de meydana gelen İslami ayaklanmaların da etkisi vardır. Ancak, iç savaş olarak da adlandırılan gelişmeleri başlatan esas Sevr Devrimi olmuştur. 1978'de Sovyetlerin desteğini alan komünistlerin gerçekleştirdiği bu devrimin ardından, Komünist Parti içinde bir kez daha iktidar mücadelesi yaşanmış; ülkeyi bir yıla yakın bir süre kontrolü altına alan Hafızullah Amin'in kötü yönetimi ve akabinde binlerce insanın ortadan kaybolması, 1979'da Sovyetler Birliği'nin doğrudan askeri müdahalede bulunarak Hafızullah Amin'in öldürülmesine ve ülkeyi işgal etmesine zemin hazırlamıştır (Centlivres-Demont, Roy ve Camiller, 2015; Bilgü, 1988: 401). Bu işgal, ülke dışına zorunlu göç hareketlerini hızlandıran bir dinamo olmuştur.

İç savaşın kalıcı olmasında, Afganistan'ın karma bir etnik yapısı olması da önemli bir faktördür. Afganistan, kabilecilikle birlikte dil, mezhep ve etnisiteye dayalı karmaşık bir toplumsal sınıflandırmanın hüküm sürdüğü sosyolojik bir yapıya sahiptir. 18. yüzyılın ortalarından 1973'e kadar

ülkeyi Peştun Şahlar yönetmiştir. Bu nedenle, Şah ailesi Muhammadzayların da üyesi olduğu Dürrani Aşireti, sosyal hiyerarşide en üst sıradadır. Ardından diğer Dürraniler, onların ardından da diğer Peştunlar gelir. Onları diğer Sünni gruplar takip eder. Farsça konuşan Tacikler, başkent Kabil'de de resmi dilin Farsça olması, daha eğitilmiş ve şehir kültürünü benimsemiş olmaları nedeniyle Peştunlardan sonra söz sahibi olan etnik gruptur. Özbek ve Türkmenler gibi Türkçe konuşan Sünni gruplar ise, Taciklerden sonra gelir. Hiyerarşinin en altında ise Şii azınlık olan Moğol veya Türk soyundan olan Hazaralar yer alır (Rubin, 2002).

Sevr Devrimi ile birlikte solcu olmayan entelektüellerin yakalanıp infaz edilmesi, Afganistan'dan Pakistan ve İran'a yönelik göçü ayrıştıran en büyük etken olmuştur (Jazayeri, 2002). Bu ilk dönemde, ülkeden kaçanların büyük bölümü Batı'da eğitim almış elitlerden oluşuyordu (Koser ve Marsden, 2013:16). Ancak, Sovyetler ve Mücahitler arasındaki sıkışan siviller de ülkeden kaçmaya başlamıştı. Kısa sürede, Pakistan-Afganistan sınırındaki mülteci kampları farklı etnik gruplardan savaş liderleri ve direniş gücü olan Mücahitlerin savaş kamplarına dönüşmüştü (Turton ve Marsden, 2002). Afganistan, Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu düzende süper güçlerin devam ettirdiği çatışma için bir savaş meydanı haline almıştır (Cramer ve Goodhand, 2002; Turton ve Marsden, 2002; Rubin, 2006). Bu savaş meydanı, Afganistan'dan yaşanan ilk göç dalgasını daha da büyütmüş; kötüye giden ekonomi ve zorlu yaşam koşulları ile artan şiddet ortamı, yüzbinlerce kişinin ülkeden kaçmasına neden olmuştur (Stigter, 2006). 1980'de Pakistan'daki kayıtlı Afganistan vatandaşı olan sığınmacı sayısı 1 milyona ulaşmıştır. Her gün 4700 kişinin Pakistan sınırından geçiş yaptığı 1981'e varıldığında ise, bu sayı 3 milyonu geçmiştir (Centlivres-Demont, Roy ve Camiller, 2015; Dupree, 1992: 2). 1981'de İran'daki Afgan mülteci sayısı ise 500 bin civarındayken, 1986'da bu rakam 2 milyo-

nu aşmıştır (Ruiz, 2002). Bir milyondan fazla kişi de kırsal alanda tarım arazilerinin ve altyapının yıkılıp yıkılmasıyla ülke sınırları içinde yerinden edilmiştir (Dupree, 1992: 2).

Sovyetler, işgal sonrası geri çekilirken Afganistan'ın iç işlerine karışmayı durdurmamış ve iç savaşın devam etmesine neden olmuştur. Pakistan ise, ülkedeki Sovyet etkisi sona erince Pakistan'ı destekleyecek bir rejimi Kabil'e göndermek istemiş; bu nedenle de Mücahitleri kollamıştır. Bu durum, aynı zamanda Pakistan'ın Orta Asya ülkeleriyle olan koridorunu güvence altına almak istemesiyle de açıklanabilir (Centlivres-Demont, Roy ve Camiller, 2015). Afganistan'daki komünist rejim, Sovyetlerin desteğiyle Mücahitlere 3 yıldan uzun bir süre direnmiştir. Sovyetlerin dağılmasının ardından finansal desteğin kesilmesi üzerine, 1992'de Mücahitler Kabil'i tamamen ele geçirmiş ve komünist rejim yıkılmıştır (Cramer ve Goodhand, 2002; Rubin, 2002). Bu dönemde, farklı ideolojiler altında gruplanmaların bir sonucu olarak hem ülkeye geri dönüşler hem de ülke dışına göç görülür (Marsden, 1999; Monsutti, 2006). Sovyetlerden kaçan 2-3 milyon kişi ülkelerine geri dönerken, bu sefer de sayıları 5 milyona varan Sovyet destekçileri, azınlıklar ve eğitilmiş kişilerden oluşan karma bir grup göç etmek zorunda kalmışlardır. Kaynak ülkeye yönelik hareketliliğe rağmen, 1990'lı yılların başında 6,22 milyon mülteci nüfusu ile Afganistan vatandaşları dünyanın en büyük yerinden edilmiş topluluğu haline gelmiştir (Kuschminder ve Dora, 2009: 5).

Bu dönemde, Afganistan uyruklu sığınmacıların adresi coğrafi yakınlık ve sınır geçiş kolaylığı sebebiyle çoğunlukla İran ve Pakistan olmuştur (Moghissi ve Ashrafi, 2002). Diğer yandan, küresel gelişmeler sonucunda uluslararası camia, mülteci koruma politikalarını kaynak ülke yerine komşu ülkelere kaydırmış; geçicilikten kalıcılığa evrim geçiren zorunlu göç hareketlerinin bir sonucu olarak da

Pakistan ve İran'da Afganistan'dan gelen mültecilere karşı olan tutum ilk yıllardaki yaklaşımların aksine giderek kötüleşmiştir (Turton ve Marsden, 2002; Blitz vd., 2005; Stigter, 2006; Collins, 2011; Abbasi-Shavazi vd., 2012).

9.2.2. İlk Taliban Rejimi Dönemi ve Etnik Temizlik

Afganistan kaynaklı uluslararası göç hareketlerinde ikinci aşama ve en büyük hareketlilik, 1994 ile 2001 arası devam eden Taliban rejimi döneminde yaşanmıştır. Bu zaman zarfında meydana gelen iç karışıklıklar, 1994'te Taliban'ın giderek güç kazanmasına neden olmuştur. Pakistan'daki mülteci kamplarında zor şartlarda yetişen Peştunlar, kabilelerinden ve kendi değer sistemlerinden kopup barışı unutmışlar; kamplarda yeşeren Selefi öğretilerine açık hale gelmişlerdir. Peştunların kabile geleneklerinden gelen yönetim anlayışı olan *Peştunvali* (Peştunlara ait yazılı olmayan kültürel kod ve kanun) ve Şer'i hukuk yorumları ile bezenmiş Taliban, anti-modern, köktendinci bir İslami hareket olarak sonradan ortaya çıkmıştır (Rubin, 2002; Oeppen, 2009). Finansal ve ideolojik olarak ABD'nin yanı sıra, Pakistan ve Orta Doğu'nun İslami köktendincileri tarafından desteklenen Taliban, kısa sürede Afganistan'ın birçok yerini kontrol altına almış; güvenliği yeniden sağladığı için de toplumun büyük kesimi tarafından ilk başta hoş karşılanmıştır (Oeppen, 2009; Mahendrarajah, 2015). 1996'da Taliban Kabil'i tamamen ele geçirmiş ve devleti kendi eklektik anlayışına uygun İslami kurallar çerçevesinde yönetmeye başlamıştır (Mahendrarajah, 2015). Kadın hakları ihlalleri, kamusal alanda kısıtlamalar bu dönemde artmış; ayrıca işkence, uzuv kesme, yargısız infaz gibi yöntemler kullanılarak halk sert kurallara tabi tutulmuştur (Ansari, 2012: 44; akt. Labib, 2016: 3). Bununla birlikte, Şii Hazaralar da etnik ve mezhepsel farklılıkları nedeniyle zulme ve ayrımcılığa uğramıştır (Oeppen, 2009).

1994'te güçlenmeye başlayan Taliban, Pakistan tarafından bir fırsat olarak değerlendirilse de, Taliban'ın ana hedefi "emirlik" içerisinde Şer'i kuralları olan bir İslam devleti kurmaktır. Önceleri Taliban ülkede huzuru ve güvenliği sağlamış görünse de, zamanla bu yönetim Taliban'ın içinde baskın şekilde yer alan Peştunların diğer etnik gruplardan intikam alması olarak görülmüştür. 1996 yılına varıldığında, Taliban'ın Afganistan'da gücü tamamen ele geçirmesi Amerikan yönetimi tarafından olumlu karşılanmakla beraber, kadınlara yönelik ikinci sınıf davranışları uluslararası toplumun tepkisini çekmiş; ancak, sadece bu nedenle yapılacak bir dış müdahale yeterince meşru olmayacağından, ikinci iç savaşın çıkması beklenmiştir (Centlivres-De-mont, Roy ve Camiller, 2015).

1997'de yaklaşık 4 milyon Afganistanlı Pakistan ve İran'dan geri dönmüştür (Stigter, 2006). Bu geri dönüşler ne gönüllülük esasına dayanmaktadır ne de uzun soluklu olabilmıştır. Taliban'ın şehirlerin kontrolünü ele geçirmesiyle birlikte artan şiddet sonucu aynı yıllarda farklı bölgeler yoğun göç vermiştir (Marsden, 1999; Jazayery, 2002). Ülkenin şiddet ile ele geçirilmesine ve Hazaralara karşı yapılan etnik temizliğe, bir de halkının çoğu kırsalda yaşayan ve tarımla uğraşan Afganistan'da 1998 ile 2001 yılları arası hüküm süren kuraklık eklendiğinde, yeni bir göç dalgası kaçınılmaz hale gelmiştir. 2000 yılına gelindiğinde, yurtdışında mülteci statüsünde yaşayan Afganistanlıların sayısı yeniden 6 milyonu geçmiş; 1 milyon kişi de ülke içinde yerinden edilmiştir (Turton ve Marsden, 2002; Jazayery, 2002). Oluşan büyüyen mülteci sayısına rağmen uluslararası kuruluşlar, mülteci yardımlarını yine komşu ülkelerle sınırlı tutmuş; bu durum, İran ve Pakistan gibi ev sahibi ülkelerde "sığınmacı yorgunluğu" oluşturmuştur. Neticesinde bu ülkelerde Afganistanlılara karşı sömürü, ırkçı söylemler ve tutumlar artmıştır (Özerdem ve Sofizada, 2006).

9.2.3. 11 Eylül Sonrası ABD Operasyonu

Üçüncü aşama, ABD'deki 11 Eylül 2001 (9/11) terör saldırılarının hemen sonrasında gerçekleşmiştir. El-Kaide'nin üstlendiği bu saldırılarla Afganistan tekrar Amerika'nın hışmını üzerine çekmiştir. Afganistan'da yaşadığı varsayılan El-Kaide lideri Usama bin Ladin'i teslim etmeyen Taliban'a karşı, George W. Bush başkanlığında ve o dönem hükümette üst düzeylerde görev yapan Şahinler önderliğinde, ABD yirmi yıl süreyle yüzbinlerce insanın evinden edilmesine ve hayatını kaybetmesine yol açan bir savaşa soyunmuştur. Böylece, Ekim 2001'de Mücahitler, Tacikler, Hazaralar, Özbekler ve Kuzey İttifakını oluşturan Taliban karşıtı Peştun kabileleriyle birlikte, ABD Başkanı Bush'un deyimiyle "teröre karşı savaş" başlatılmıştır (Oeppen, 2009). ABD'nin bu operasyonu sonucu doğan istikrarsızlık nedeniyle 200.000-300.000 kişi ülkeyi terk etmiştir. Kasım 2001 ve Ağustos 2002 arasında Pakistan'ın sınırdaki mülteci kamplarını kapatmasıyla, bir milyona yakın mülteci Afganistan'a dönmüş; İran'dan dönenlerin sayısı aynı dönemde çok daha az olmuştur (Nakanishi, 2008:14'ten akt. Yıldırım, 2018: 140). ABD ve NATO kuvvetlerinin kısmen kontrol altına aldığı 2002-2008 yılları arasında 4,3 milyondan fazla sığınmacı ülkesine geri dönse de 2005'ten itibaren Taliban'ın yeniden güçlenmesi geri dönüşlerin hızını düşürmüştü ve hatta tersine çevirmiştir (Mixed Migration Center, 2020: 16).

Bu aşamada Afganistan'daki savaş birçok belirsizliği de beraberinde getirmiştir. Öncelikle savaşın amacı net değildir. Resmi olarak amaç, Afganistan'da El-Kaide'yi bitirmek ve hatta 'Afgan kadınlarını kurtarmak' olarak sunulmuştur. Ancak, bu durum kısa sürede Batı'nın güdümünde bir ulus-devlet inşasına dönüşmüştür. Kalkınmış ülkeler, görünürde her ne kadar kadınların kamusal alanda olmalarını, burka ile sembolleşen dışlanmalarının bitmesini istemiş

olsa da, Afganistan toplumunun tarih içinde farklı işgalci güçlerle tetiklenen sosyo-politik ortamında genelde tutuculuğa sarıldığı ve böyle bir toplumsal değişikliğe her yerde hazır olmadığı görülmüştür (Centlivres-Demont, Roy ve Camiller, 2015). 2003 ve 2004'te yapılan seçimlerde, Batılı devletlerin ve Birleşmiş Milletlerin desteklediği Hamid Karzai yönetime gelmiştir. Ancak, bu rejim artık yerleşmiş bir sosyal problem olan adam kayırma, rüşvet ve yolsuzluğa karşı somut eylemlerde bulanmamıştır. Her ne kadar birçok mülteci ülkeye geri dönüp Kabil etrafındaki gecekonduarda yaşamaya başlamış olsa da, Afganistan'ın yeniden yapılanma sürecinde maalesef beyin göçünün, yani nitelikli ve vasıflı kişilerin Afganistan'dan göçünün, arttığı da gözlenmiştir (Centlivres-Demont, Roy ve Camiller, 2015).

9.2.4. ABD İşgali

Dördüncü aşama ise, 2000'li yılların ortalarından Eylül 2021'e kadar devam eden ve ABD-NATO iş birliğiyle yapılan operasyonlarının başarısız olması sonucu daha çok insanın ülkeyi terk etmesiyle devam eden süreçtir. Uzun yıllar süregelen savaş ve iktidar boşluğu, Afganistan'ın alt yapısını farklı şekillerde etkilemiştir. Afganistan her daim zayıf bir merkezi yönetime sahip olsa da, yaşanan çatışmalar esnasında var olan siyasi ve bürokratik yapılar da yok olmuştur (Rubin, 2002). Fiziksel olarak, tarım alanları ve evler defalarca kez yıkılıp yakılmıştır. Ekonomik açıdan, aşırı yoksulluk, işsizlik, üretim ve ürün eksikliği ülke geneline yayılmıştır. Sosyolojik olarak, pek çok nesil barış ve güvenlik fikrinden çok uzakta ve/veya sürgünde büyümüştür (Rubin, 2006; Suhrke, 2007). Bunlara ek olarak, savaş gayri resmi bir savaş ekonomisi ve savaş kurumları oluşturmuştur (Cramer ve Goodhand, 2002). Uyuşturucu ve afyon üretimi de bu "kara piyasa"ya katkıda bulunmuştur (Özerdem ve Sofizada, 2006).

Yukarıda sayılan tüm olumsuzlara rağmen, Taliban'ın düşüşünün ardından uluslararası toplum, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin tarihindeki en büyük geri dönüş operasyonunu başlatmıştır. Bu geri dönüş "normal"e dönüşün en büyük göstergesi olarak servis edilmiştir (Jazayery, 2002). Bir anlamda, Batılı müttefiklerin "teröre karşı savaşı" kazandığına dair en güçlü mesajı bu geri dönüş operasyonunun vereceği düşünülmüştür (Black ve Gent, 2006). Ancak, geri dönenler arasında savaş ağalarının, Pakistan'da saklanan ve yetişen Taliban mensuplarının da olması nedeniyle, güven(siz)lik Afganistan'ın en büyük sorunu olarak gündemde kalmıştır (Özerdem ve Sofizada, 2006). Ayrıca, kitlesel geri dönüşler yeniden entegrasyonu zorlaştırmış, anayurtlarında hayatlarını kuramayan pek çok kişi ülke içinde ikinci kez göç etmek zorunda kalmıştır (BMMYK, 2013: 27; akt. Labib, 2016: 4). Bir önceki dönemde ülkeden ayrılan vasıflı göçmenlerin geri dönmesi de özendirilmiş; bir kısmı siyasette ve bürokraside önemli görevlere atanmıştır. Böylece, birkaç yıl süren görece barışın ardından, Taliban tekrar ülke içinde güçlenmeye ve ülkedeki yabancı güçleri kovup şeriata dayalı bir devlet kurmak amacıyla savaşa kalkışmıştır (Collins, 2011). Taliban'ın tekrar ortaya çıkmasıyla ve uluslararası birlikler ile Amerikan silahları ve teçhizatıyla donatılmış Afganistan resmi ordusuna karşı alenen savaş açmasıyla yeni göç dalgaları bu dönemde tekrar ortaya çıkmıştır (Blitz, Rosemary ve Lisa, 2005).

9.2.5. ABD'nin Afganistan'dan Çıkış Kararı ve Artan Göç Baskısı

Amerikan askerlerinin 1 Eylül 2021 itibariyle 20 yıldır işgal ettikleri Afganistan topraklarından çekilme kararının hemen ardından, Taliban'ın belli başlı vilayetleri ele geçirmesi hız kazanmıştır. Zaten 2020 yılında Katar'da imzalanan anlaşmayı müteakiben, fazla direnişle karşılaşılmadan

devam eden bu süreçte, Taliban'ın Afganistan askeri ve siyasi güçleri arasında destek bulduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak, Taliban'ın sınır bölgelerini ele geçirmeye başlamasıyla, başta kadınlar, toplumun önde gelenleri, savaş karşıtları ve etnik azınlıklar arasında korku ve panik havası artmıştır. Ağustos 2021'e gelindiğinde, Kuzey ve Güney bölgelerinden Kabil'e akın eden yerinden edilmişler (IDP'ler), parklarda ve açık alanlarda yatıp kalkmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi'nin 15 Ağustos 2021 tarihli raporuna göre, ülke içerisinde Taliban'ın ilerlemesiyle beraber 17.600 IDP Kabil'e gelmiştir (UNOCHA, 2021a). 22 Ağustos 2021 tarihi itibariyle Afganistan'da yerinden edilmiş kişi sayısı ise 558.123'e ulaşmıştır (UNOCHA, 2021b). Bu araf döneminde, acil gıda temini dışında yurt içinde yerinden edilmişler için hızlı bir kriz yönetimi yapılamadığı sahada yapılan gözlemler arasındadır. Ancak, Türkiye'den Kızılay ve sivil toplum örgütlerinin de içinde olduğu bir grup gönüllünün çabalarıyla insani yardımlar bir süre devam etmiştir.

Taliban'ın başkent Kabil'e öngörülenden önce, 2021 yılının 15 Ağustos günü girmesi ve ülkeyi aceleyle terk eden Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin bıraktığı yerden devralması, nasıl bir yönetimle karşılaşacakları bilemeyen ve hedef gösterilen ABD ve diğer yabancı kuvvetler için çalışanlar, kadınlar, devlet memurları, Peştunlar dışında azınlık durumunda olan Afganistan halkı üzerinde göç baskısını daha da artırmıştır. Zira, kırsaldan kentlere kaçan yerinden edilmişler için büyük şehirlerin de ele geçirilmesi korkuyu, umutsuzluğu ve çaresizliği körüklemiştir. Bunun sonucu olarak, Pakistan ve İran gibi zaten farklı etnik grupların yaşadığı sınırdış ülkelere doğru göç hareketleri ivme kazanmış; aynı zamanda Tacikistan ve Özbekistan'ın kendi soydaşlarını almak için kısıtlı da olsa girişimler başlattığı haberleri yayılmıştır.

20 Ağustos 2021 tarihinde İran'da 780.000, Pakistan'da 1.448.100, Tacikistan'da 6.000 kayıtlı mülteci ve sığınmacı bulunmaktadır. Son gelişmelerle birlikte, 20 Ağustos 2021 tarihine kadar İran'a 2.560, Tacikistan'a ise 4.746 yeni sığınmacı başvurmuştur (BMMYK, 2021b). Taliban'ın yönetimi devralmasının hemen ardından yaşanan panikte, İran'a günlük olarak geçen düzensiz göçmen sayısı da artış göstermiş; günlük 4-5 bin seviyelerine çıkmıştır (BMMYK, 2021c). Bu dönem, Türkiye'ye yönelik düzensiz göçün önüne geçilemeyeceği yönündeki kaygıları da beraberinde getirmiştir. ABD ile çalışan ve Özel Göçmen Vizesi (SIV) almaya hak kazanan kısıtlı bir azınlığın ise, Afganistan'dan çıkartılıp işlemleri yapıncaya kadar Arnavutluk, Gürcistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri gibi transit ülkelerde bekletilmesine yol açmıştır.

Taliban'ın yönetimi ele geçirmesinden hemen sonra, Kabul'den diğer illere ve kırsala geri dönüşler dahil olmak üzere, artan nüfus hareketliliği, sınırdaş ülkelerin yanı sıra Türkiye'nin de sınır güvenliği ve kitlesel göç tehdidiyle İran sınırında daha fazla tedbir almasına neden olmuştur. Bu çerçevede, 534 kilometre uzunluğundaki Türkiye ve İran sınırına örülen 149 km'lik duvarın inşasına hız verilmesi; Kara Kuvvetleri, Jandarma, Polis'in koruduğu üçlü halkada özel harekate bağlı kuvvetlerin de görevlendirilmesi; termal kameralar yoluyla gece görüşü de olan teknik ekipman aracılığıyla yakalanan düzensiz göçmenlerin Önkabul ve Geri Gönderme Merkezlerine yönlendirilmesi, elektro-optik gözetleme ve haberleşme kuleleri, sınır boyunca hareketliliği en yakın kolluk kuvvetine bildiren İHA ve SİHALar ve diğer güvenlik önlemleri sayılabilir. Halihazırda, 3,7 milyonu Suriyeli geçici koruma altındaki sığınmacılar olmak üzere, 5 milyondan fazla göçmenin hedef ülkesi haline gelen Türkiye'nin yeni bir göç akını karşısında kayıtsız kalması beklenemez. Yüksekliği 3 metre olan duvarın üzerinde inşaatı bittiğinde üzerine 1.5 metre de jiletli tellerin

yerleştirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca, duvar boyunca 4 metre derinliğinde 4 metre genişliğinde 227 km hendek kazılarak geçişlerin zorlaştırılması hedeflenmiştir. Yağmur yağdığında su dolan hendeğe düşüp boğulan göçmenlerle de karşılaştıklarını bildiren yetkililer, duvarın diğer kaçakçılar için, duvar boyunca yapılan devriye yolunun ise sınır mesafesinin azalmasıyla göçmen kaçakçılığı dahil her türlü kaçakçılık eyleminde caydırıcılık açısından daha önemli olduğunu vurgulamaktadırlar (Van görüşme notları, Kasım 2021).

Resim 9.1: Van - İran Sınır Duvarı

Kaynak: 20-21.11.2021 tarihlerinde Van'da yapılan alan çalışmasında çekilmiştir.

9.3. Afganistan'dan Göçün Medya Yansımaları

Son dönemde Afganistan'dan Türkiye'ye yönelik göç medyada yoğun bir şekilde yer bulmuştur. Bazı haberlerde, göç olgusu sadece devlet ve sınır güvenliği açısından ele alınırken, bazılarında ise göçte izlenen rotaların ve temel göç nedenlerinin öne çıktığını görmekteyiz. Sınırları geçmeye çalışırken soğuk havalarda donarak ölen, vahşi hayvanlara yem olan, göçmen kaçakçılarının maddi kazanç uğruna kandırdığı, ölüme terkettiği ve mağdur ettiği göçmenlerin dramı, göçün sınır güvenliği sorunundan öte insani boyutunu da ortaya koymuştur. İnsanların her türlü zorlu koşulu göze alarak göç etmesi ise, insani güvenliklerinin kalmadığı bir ortamdan kaçmalarının doğrudan bir yansımasıdır (Akçapar, 2012). Kadınlar ve ailelerden ziyade yalnız erkeklerin geldiği yönünde medyada oluşan algı, savaşın bir parçası olmak istemeyen genç erkeklerin ülkeden kaçması, ailelerini geçindirme konusunda genç erkeklerle yüklenen görev ve güvenli olmayan yollarda kadınların yer almak istememesi olarak yorumlanabilir.

Ülkemize yönelik düzensiz göç hareketlerini azaltmak için güvenlik kuvvetleri (Kara Kuvvetleri Komutanlığı ile Jandarma ve Polis kolluğu) görev yapmaktadır. Yakalanan düzensiz göçmenlerin bir kısmı, Göç İdaresi Başkanlığına bağlı Geri Gönderme Merkezleri'ne yerleştirilmektedir. Geri göndermeler Afganistan'daki yönetim karmaşası ve yetkili mercii bulunamaması nedeniyle 15 Ağustos 2021 itibarıyla dondurulmuştu. Ocak 2022'e yeniden başlamıştır. Ocak 2022'de 5 charter uçak seferi ile Afganistan'a düzensiz göçmenler geri gönderilmiştir. Yalnız anneler, hamile kadınlar, refakatsiz çocuklar gibi durumu hassas olarak değerlendirilen bazı göçmenlere ise, uluslararası koruma statüsü verilmektedir. Taliban'ın yönetimi devralmasının ardından yaşananlar göç baskısının belli gruplar açısından

devam ettiğini gösterse de, bu dönemde yazılı ve görsel basın ile sosyal medyada oldukça abartılarak aktarılan göç hareketlerinin, 2018-2019'da yaşanan hareketliliğin oldukça altında bir seyir izlediği görülmektedir. Bir söylem analizi yapılacak olursa, bu durumun medyada göçün güvenikleştirilmesinin ve siyasi malzeme olarak kullanılmasının doğrudan bir yansıması olarak açıklanabilir. Türkiye'nin Suriyeli nüfustan sonra milyonlarca Afganistanlıyı da misafir etmeye zorlanması ihtimaline karşı, bu dönemde İran ile Türkiye arasındaki sınıra duvar örülmesi ve Van Gölü'nde Sahil Güvenlik dahil olmak üzere daha fazla sayıda kolluk kuvvetinin ve özel hareketin devreye sokulması da yine bu çerçevede değerlendirilebilir. Aşağıda siyasi görüşlerine bakılmaksızın farklı medya kuruluşlarında yer alan bazı haberlere yer verilmiştir. Bu ve benzeri haberler, Taliban'ın yönetimi ele geçirmesi öncesi ve hemen sonrasında medyada fazlasıyla yer bulmuştur.

Anadolu Ajansı, (01.04.2021): Van'da tır dorsesinde 218 düzensiz göçmen yakalandı

Erciş'te jandarma ekiplerince yapılan kontrollerde bir tırın dorsesinde aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 218 düzensiz göçmen yakalandı. Aç ve bitkin görünen, aralarında çocukların da olduğu 218 düzensiz göçmene yemek ve çay ikram edildi. Yapılan aramada tırın dorsesinde 142'si Afganistan, 33'ü Pakistan ve 43'ü Bangladeş uyruklu toplam 218 düzensiz göçmen olduğu görüldü. Tır şoförü gözaltına alınırken, düzensiz göçmenlerin adli ve idari işlemler tamamlanınca Van İl Göç İdaresi Geri Gönderme merkezine teslim edileceği bildirildi.

(<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/vanda-tir-dorsesinde-218-duzensiz-gocmen-yakalandi/2195358>).

CNN Türk, (09.04.2021): Van Gölü'nde teknede 20 kaçak göçmen yakalandı.

Bitlis İl Jandarma Komutanlığı ekipleri, yasa dışı yollarla ülkeye giren kaçan göçmenlere yönelik denetimlerini hem karada hem de Van Gölü üzerinde sürdürüyor. Ahlat ilçesinin Yelkenli bölgesinde denetim yapan Asayiş Bot Tim Komutanlığı ekipleri, göl üzerinde tespit edilen teknede 17'si Afganistan, 2'si Bangladeş ve 1'i Pakistan, toplam 20 kaçak göçmeni yakaladı. Kaçaklara, 'Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na muhalefet' suçundan toplam 94 bin 920 TL idari para cezası kesildi. Sağlık taramasından geçirilen kaçaklar, sınır dışı edilmek üzere İl Göç İdaresi Müdürlüğüne teslim edildi.

(<https://www.cnnturk.com/dunya/kabus-abdyi-vurdu-olu-sayisinin-artmasi-bekleniyor>).

BBC Türkçe, (01.07.2021): İçişleri Bakanı Soylu: Van Gölü'nde batan teknede 55-60 kişi olduğunu tahmin ediyoruz

İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, Van Gölü'nde mültecileri taşıyan balıkçı teknesini arama çalışmalarını yerinde izlemek üzere Van'a gitti. Arama, kurtarma çalışmaları ile ilgili bilgi veren Soylu, batık teknede 55-60 civarında düzensiz göçmenin olduğunu tahmin ettiklerini ama teknenin yerini daha tespit edemediklerini belirtti. Bakan Soylu dün bu yana 6 kişinin cansız bedenine ulaşıldığını açıkladı. Türkiye'nin ciddi bir göç baskısıyla karşı karşıya olduğunu ve her yıl binlerce kaçak göçmenin yakalandığını söyleyen İçişleri Bakanı, konuşmasına şöyle devam etti: "2017'de 175 bin, 2018'de 268 bin, geçen sene de 454 bin kaçak göçmen yakaladık. Salgın olmasına rağmen Afganistan, Pakistan, İran ve Afrika'dan toplam sadece Van iline bu yıl 20 bin göçmen baskısı oldu. Salgın var. Toplam 21 bin civarında göçmen baskısı, bunun 16 bini sınırdan bir şekilde engellenerek alınmadı, geri kalan 4 bin 500'ü de güvenlik güçlerimizce yakalandı."

(<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53247307>).

Euronews Türkçe, (14.07.2021): Afganistan'dan Türkiye'ye kaçan mülteciler: Her yerde Taliban var

ABD, askerlerini Afganistan'dan çekmeye başlamasıyla birlikte güç kazanan Taliban'dan kaçışlar sürüyor. Yıllardır iç savaş ve yoksullukla mücadele eden Afgan göçmenler, ABD askerlerinin Afganistan'dan çekilmeye başlamasıyla birlikte, "Can güvenliğimiz yok" diyerek ülkelerini terk ediyor. Her gün sayıları giderek artan Afgan göçmenleri, gruplar halinde İran'a, oradan da Türkiye'ye geçiş yapıyorlar. Göçmenler, yolculuklarının büyük bir kısmında yürümek zorunda kalıyor.

Sıcak havalara aldırış etmeyen göçmenler, Türkiye'ye Van ve Doğubeyazıt üzerinde geçiş yaparak, İstanbul ve Türkiye'nin çeşitli illerine çalışmak için gidiyor. 6 günlük zorlu bir yolculuğun ardından Diyarbakır'a vardığını söyleyen bir Afgan göçmen şöyle ekliyor: "Taliban'da bizim yaşadığımız yerlere kadar geldi ve savaşı oralara da taşıdı. Bir köye 30'un üzerinde Taliban üyesi geliyordu. Bizim köye havan ve roket atıyordu. Bizim yaşadığımız her yerde Taliban vardı. Sadece karakollarda devlet bulunuyor. Ondan dolayı bizde yaşadığımız yerleri terk etmek zorunda kaldık. Kaçarken yol güzergâhındaki köprüye bir bomba attılar ve iki kişi öldü." İstanbul'a gidip iş bulduktan sonra ailesini de yanına almak istediğini dile getiren göçmen, "İstanbul'a gideceğim ve orada kalıp çalışacağım. İstanbul'da iş çok o yüzden oraya gidiyoruz. Zaten orada arkadaşlarımız var çalışıyorlar. Ailemi de İstanbul'a götürmeyi düşünüyorum biraz çalıştıktan sonra yani bir yıl içinde ailemi yanıma getirmeyi düşünüyorum" diye konuşuyor.

(<https://tr.euronews.com/2021/07/14/afganistan-dan-turkiye-ye-kacan-multeciler-her-yerde-taliban-var>).

A Haber, (16.07.2021): Afgan göçmen iddiaları yalanlandı.

Afganistan'dan gelen göçmen sayısında artış yaşanmadığını ifade eden kaynaklar, Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlı hudut birliklerinin sınır hatlarındaki önlemlerinin devam ettiğini bildirdi. Afganistan'dan gelebilecek olası göç dalgasına yönelik ilgili bakanlıklar, kurum ve kuruluşlarla koordineli şekilde çalışmaların yürütüldüğünü aktaran güvenlik kaynakları, "Göçe engel olabilmek için sadece tedbirlerin yeterli olamayacağına, istikrarsızlığın önüne geçilmesi gerektiğine ve bu nedenle Afganistan'da siyasi çözümün önemli olduğuna" vurgu yaptı.

(<https://www.ahaber.com.tr/gundem/2021/07/16/afgan-gocmen-iddialari-yalanlandi>).

Independent Türkçe, (20.07.2021): Türkiye, Afgan göçünün kiskacında: Ülke yeni bir göç dalgasına hazır mı?

Afganistan'da uzun yıllardır süren karışıklık, Taliban faktörü ve ABD'nin çekilmesi sonrasında ise yeni bir küresel göç dalgası yaşanma ihtimali gündemde. İran sınır bölgesi üzerinden kitlesel yığılma, Türkiye'nin 'olası göçün hedef ülkesi olma riskini' büyütüyor. Son günlerde gözler, ülkede uzun süredir tartışmaların hedefinde yer alan 3,6 milyon civarındaki kayıtlı Suriyeliden Afganistanlılara çevrilmiş durumda. Ülkede artış gösteren Afgan nüfusa, her gün yasa dışı şekilde, tırlar dolusu yenileri ekleniyor. Türkiye'de yaşayan Afgan sayısının artmasına ilişkin sosyal medyada sürdürülen tartışma, dün Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin, "10 milyondan fazla kişi göç etmek zorunda kalabilir" sözleriyle alevlendi.

(www.indyrturk.com/node/389751/haber/turkiye-afgan-gocunun-kiskacinda-ulke-yeni-bir-goc-dalgasina-hazir-mi).

Cumhuriyet, (27.07.2021): Kaçak göçmen operasyonu: 709 kişi yakalandı

İstanbul Emniyet Müdürlüğü Göçmen Kaçakçılığıyla Mücadele ve Hudut Kapıları Şube Müdürlüğü ekipleri, Türkiye'ye yasa dışı yollarla girdikleri belirlenen kaçak göçmenlerle ilgili 15-25 Temmuz arasında geniş çaplı bir çalışma yaptı. Düzensiz göçmen uygulamalarında, Maltepe ve Bakırköy ilçelerinin sahil kesiminde yurda kaçak girdikleri belirlenen ve yasal oturma izni bulunmayan 214'ü Afganistan uyruklu olmak üzere toplam 709 düzensiz göçmen yakalandı. Kaçak göçmenler, haklarında yürütülen idari işlemlerin ardından İstanbul İl Göç İdaresi Müdürlüğü'ne teslim edildi.

(<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kacak-gocmen-operasyonu-709-kisi-yakalandi-1855646>).

Deutsche Welle Türkçe (28.07.2021): Afgan göçmenler: "Kızım asit dökülmeden okusun diye geldik"

Türkiye'ye sığınan Afgan göçmenler, savaş ve yoksulluktan kaçmak zorunda kaldıklarını anlattı. Aralarında düzensiz göçle gelenler olsa da vize alarak Türkiye'ye sığınanlar da var. Taliban'ın okulları kapattığı ve kız çocuklarının eğitimine izin vermediğini belirten göçmen bir aile, Afganistan'ı terk etme sebeplerinden birinin de kızlarının asit dökülme tehdidi olmadan okuyabilmesi olduğunu belirtti. Sefiullah-Rengine Feyzi çiftinin henüz üç yaşında Sefiye adlı bir kızı var. Türkiye'ye bir sene önce gelen Afgan çift, İstanbul'un Esenyurt ilçesinde yaşıyor. Sefiullah Feyzi, babasından kalan araziyi "savaş ağası" olarak bilinen bir çete liderine satmayı reddettiği için ölümle tehdit edildiklerini ve bu nedenle Afganistan'ı terk etmek zorunda kaldıklarını anlatıyor. Esenyurt'taki üç odalı evi, aynı aileden 11 kişi paylaşıyor.

(<https://www.dw.com/tr/afgan-g%C3%B6%C3%A7menler-k%C4%B1z%C4%B1m-asit-d%C3%B6k%C3%BClmeden-okusun-diye-geldik/a-58674514>).

Anadolu Ajansı, (28.07.2021): Türkiye'ye yasa dışı yollar-
dan giren Afganlar: İran askerleri bizi döverek Türkiye sı-
nırına bıraktı

Sınır hattında alınan önlemler dolayısıyla yakalanmamak için dere yataklarından görüş mesafesinin olmadığı za-
manlarda gruplar halinde Türkiye'ye giriş yaptıklarını an-
latan göçmenler, yüksek ücretler ödedikleri insan kaçak-
çılarıyla "IMO" uygulaması üzerinden sesli mesaj yoluyla
haberleştiklerini, "WhatsApp"tan paylaşılan konum bil-
gileriyle yönlerini bulduklarını belirtiyor. Türkiye'ye yasa
dışı yollardan giriş yaparak Van'a gelen Afganistanlılardan
biri, ülkelerindeki sıkıntılar nedeniyle İran'a göç ettiklerini,
yakalandıkları zaman İran askerlerinin kötü muamelesine
maruz kaldıklarını söyledi. "Afganistan'da savaş var. Okulu-
muz bombalandı. Orada duralım, savaşalım ama kimle
savaşalım o belli değil, kardeş kardeşi öldürüyor. Biz de
mecbur kaldık İran'a geldik. İran da 'burası sizin ülkeniz
değil' diyerek dövdüler ve 'Türkiye'ye gidin' dediler. Müs-
lüman Müslüman'a böyle bir şey yapmaz. İnsanların kafa-
sına silah dayıyorlar. 4 gündür ekme yemedim. 45 gündür
yürüyoruz. Buraya vardık. İran'da bizi tuttular, 3-4 gün ka-
rakolda kaldım. Sonra bir belge verdiler ve '5 gün içinde İs-
tanbul'a mı Afganistan'a mı nereye gidersen git. Eğer 5 gün
sonra seni tutarsak çok zarar veririz' dediler. Ondan sonra
bizi serbest bıraktılar. Sınırdan Türkiye'ye geldik. İstanbul'a
gitmek için İran'da göçmen kaçakçılığı yapan kişilere para
verdiler. Ben 1200 dolar, bir arkadaşım 1500 dolar verdi.
Önceden arkadaşlarla telefonla konuşuyorduk ancak po-
lisler İran'da paramızı ve telefonlarımızı alıp ateşe verdiler.
Bizi burada bırakıp gittiler. Bugün bir kamyonca 220 kişi
uyuduk. Van'dan buraya kamyonla geldik." Afganistanlı di-
ğer bir göçmen ise, "Eşref Gani'ye oy verdim dediğim için
'hangi parmağınla oy kullandın' dediler ve parmaklarımı
kestiler. Kaçarak Türkiye'ye geldim." dedi.

([https://www.aa.com.tr/tr/-haberici/turkiyeye-yasa-di-
si-yollardan-giren-afganlar-iran-askerleri-bizi-dove-
rek-turkiye-sinirina-birakti/2316466](https://www.aa.com.tr/tr/-haberici/turkiyeye-yasa-di-si-yollardan-giren-afganlar-iran-askerleri-bizi-dove-rek-turkiye-sinirina-birakti/2316466)).

Gazete Duvar, (30.07.2021): Afganistan'dan göç koridoru:
40 yıldır savaş var nasıl dönelim?

Afganistan'da devam eden çatışmalar, siyasi çalkantılar,
ekonomik zorluklar ve ABD-NATO güçlerinin çekilme
kararı sonrası ilerleyişe geçen Taliban, dünyanın farklı ül-
kelerine gitmek için yola çıkan Afgan mültecilerin sayısını
artırıyor. Afganların İran sınırı üzerinden Türkiye'ye giriş
çabaları ise sürüyor. Günlerce yürüyen Afgan göçmenler,
Türkiye sınırını geçtikten sonra başta İstanbul olmak üze-
re çeşitli kentlere ulaşıyor. Birçok kişi ise Avrupa'ya geç-
mek için Edirne'ye gidiyor. Canlarını kurtarmak ve daha
iyi bir gelecek için yollara düşenlerin yakasını ne kaçtıkları
ülkeleri bırakıyor ne de bir umutla sığındıkları yeni ülke-
ler. Afgan Mülteciler Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği
Başkanı Dr. Zakira Hekmat ise, göç konusunda yoğun bir
spekülasyon olduğunu, geçişlerin sanıldığı kadar kolay ol-
madığını anlatıp ekliyor: "Taliban'ın işkencelerini yakından
takip ediyoruz. Önümüzdeki hafta bir durum ihtiyaç ana-
lizi yaparak gerekli kurum ve kuruluşlarla iletişime geçece-
ğiz. İnsanlar can güvenliği olmadığı için geliyorlar. Kimse
kendi ülkesini bırakıp başka bir yere gitmek istemez. Gidi-
len ülkelere uyum sağlamak da zor bir durum. Burada da
büyük sıkıntılarla karşılaşılıyorlar ama en azından ölmedik,
hayattayız diye Türkiye'ye geliyorlar. Daha çok olayın insa-
ni boyutuna odaklanmamız gerekiyor."

([https://www.gazeteduvar.com.tr/afganistandan-goc-ko-
ridoru-40-yildir-savas-var-nasil-donelim-haber-1529970](https://www.gazeteduvar.com.tr/afganistandan-goc-ko-ridoru-40-yildir-savas-var-nasil-donelim-haber-1529970)).

1+1 Express, (14.08.2021): Afgan Bürokrat Farhad Khurami
anlatıyor: Cehennem kelimesi özet

Afgan bürokrat Farhad Khurami şöyle belirtiyor: "Taliban geldiğinde herkes kaçmayı düşünüyor. Son üç ayda sadece Kabil'den 40 bin kişi Türkiye'ye yasal yollardan gitmek için vize başvurusu yaptı. Bunların çoğu açısından gidilecek en uygun ülke Türkiye. Çünkü Avrupa'ya gitmenin yolu Türkiye'den geçiyor. Pakistan'a gidemezler, Özbekistan ve Tacikistan da mülteci kabul etmiyor. Çin keza. Dolayısıyla, tek kapı Batı yönü ve orada da İran ile Türkiye var. Parası olan bazı insanlar vize alıp İran'a, oradan da kaçak yollardan Türkiye'ye gidiyor.

Bu insanlar asker değil, savaştan, Taliban korkusundan kaçan alt-orta sınıf mensupları. ABD ile çalışanlar zaten çok rahat Amerika'ya gidebiliyor. İran'a, Türkiye'ye gidenler daha ziyade buranın alt-orta sınıfı. Aralarında sanatçılar, gazeteciler, iş insanları, tüccarlar, devlet memurları, siyasetçiler var. Bunu rahatlıkla söyleyebiliyorum, çünkü çoğunu tanıyorum. Eğer vize sorunu olmasaydı, nüfusun yarısı Türkiye'ye kaçırdı...Dünyanın gözünü kapatmasını, ABD siyasetinin değişimini evladını kaybeden bir anneye, annesini kaybeden bir evlada nasıl anlatabilirsiniz? Bunca adaletsizliği, gaddarlığı kim, nasıl izah edebilir?

ABD'nin, Pakistan'ın, uluslararası güçlerin hesapları yüzünden bir halk kurban seçilmiş, bir ülke cehenneme dönmüş durumda. Türkçem anlatmaya yetmiyor, ama cehennem kelimesi özetler. Buranın bazı hesaplar yüzünden cehenneme çevrildiğini birilerinin dünyaya anlatması, duyurması gerekiyor. Daha şimdiden Suriye'den daha beter, daha kötü cinayetler oluyor burada. Afganistan'da değilsiniz ve bu anlattıklarım size sadece bir hikâye gibi geliyor. Ama burada sabah evden çıktığınızda, akşam aynı eve döneceğinize, döndüğünüzde ailenizi bulup bulamayacağınıza dair hiçbir garantiniz yok. Artık telefonu kapatmam gerekiyor, dünya şunu bilsin, ülkemizi cehenneme çevirdiler."

(<https://birartibir.org/cehennem-kelimesi-ozet/>).

TRT Haber, (16.08.2021): Bahçeli'den Afganistan açıklaması: Tablonun yegane müsebbibi emperyalist ülkelerdir

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, "Dünya coğrafyasının kilit ve stratejik noktalarından birisi olan Afganistan gittikçe karmaşıklaşan, günbegün çatallaşan belirsiz ve kaotik bir ortamın içine sürüklenmiştir." dedi. Bahçeli, düzensiz göç ile ilgili "Türkiye göçmen kampı, göçmen barınağı, göçmelerin geçiş ve yuvalanma merkezi olamayacak, böyle de değerlendirilemeyecektir. Başkalarının huzuru için milli huzurumuzdan asla ödün veremeyiz. Sınırlarımıza yığılan Afganların ülkelerine güvenliklerini de gözeterek aynen iadeleri, ülkemizde bulunanların da süratle tespiti için yapılarak geldikleri gibi gönderilmeleri aziz Türk milletinin haklı bir talebidir... Önümüzdeki süreçte, 1,25 milyon Afgan'ın İran'a, 1,2 milyon Afgan'ın da Pakistan'a geçmesi beklenmektedir. Türkiye'nin hem Afganistan, hem İran, hem de Pakistan'la köklü ilişkileri vardır ve bilinmektedir. Bu üç ülke ile anbean irtibat ve diyalog kurularak düzensiz göçün önüne kaynağında geçilmelidir. Şayet düzensiz göç akının önü alınmazsa Türkiye 6 milyona yaklaşan Afgan akınıyla yüz yüze kalabilecektir. Ülkemiz bu vahametinin bilincindedir. Bu karşı yapılan mücadele de değerli, dengeli ve dirayetlidir." değerlendirmelerinde bulundu.

(<https://www.trthaber.com/haber/gundem/bahceliden-afganistan-aciklamasi-tablonun-yegane-musebbibi-emperyalist-ulkelerdir-602340.html>).

CNN Türk, (28.08.2021): Afganistanlı göçmenler, 'Yunanistan sınır kapılarını açtı' söylentisi üzerine Edirne'ye akın etti
Afganistanlı göçmenler, sosyal medya üzerinden 'Yunanistan'ın sınır kapılarını açtığı söylentisi' üzerine Edirne'ye akın etti. Kente gelen çok sayıda göçmen, sınır kapılarının kapalı olduğunu görünce geri döndü, bazıları ise bekleyişlerine devam edeceklerini belirtti.

(<https://www.cnnturk.com/turkiye/afganistanli-gocmenler-yunanistan-sinir-kapilarini-acti-soylentisi-uzerine-edirneye-akin-etti?page=1>).

9.4. Afganistan'dan Belli Başlı Göç Nedenlerinin Analizi: "Göç Kültürü" ve "Sürekli Geçicilik" Arasında Yaşamlar

Afganistan kaynaklı göçün doğası, zaman içinde değişen şiddet, güvensizlik ve diğer ülkelerde sunulan yaşam fırsatları ile birlikte sürekli yeniden şekillenmiştir (Koser, 2014). Daha önceki yıllarda yaşanan göç hareketleri sonucu, sınırlar ötesine taşınan içiçe geçmiş kabile/aşiret ilişkilerinden ortaya çıkan haklar, talepler ve yükümlülükler, uluslararası sosyal ağları da güçlendirmiştir (van Houte, 2016). Bu durum, göç etmek isteyen bireyler için kilit öneme sahip hale gelmiş ve hatta göçün sürdürülebilir olmasını sağlamıştır. Hiç şüphesiz, Afganistanlılar için göç, kendileri doğrudan dahil olsalar da olmasalar da artık yaşam şekillerinin bir parçası haline gelen organize bir sistemdir (Monsutti, 2008). Hanehalkı kararı sonucu, aileler genç bir bireyi, hatta reşit olmayanları bile yurtdışına göndermekte ve durum kötüleşirse diye o bireyi bir "çapa" olarak kullanmaktadırlar (Ruttig, 2015; Vervliet vd., 2015). Göç hareketlerine katılanlar için, gittikleri ülkede başarılı olmanın ölçütü, kaynak ülkeye geri gönderilmemek, gelir getiren bir işte çalışmak ve para biriktirmektir. Geride kalanlar için ise, göç eden bir aile ferdinin yurtdışından gönderdiği paralar ekonomik zorluklarla başatmanın tek yolu olabilir.

Göçün nedenleri, siyasi ve ekonomik güvensizlik durumunda ve özellikle tekrarlayan çatışma ortamında daha karmaşık bir hal alır. Çatışma ve şiddetten beslenen Afganistan'daki bu süregelen göç sarmalı, zorunlu göç ile gönüllü göç arasındaki ince çizginin ne kadar içiçe geçebildiğini göstermektedir. Zira, göç yönetimi açısından mülteci/

zorunlu göçmen ile ekonomik göçmen kategorilerinde kalan insanların göç motivasyonları birbirine benzemektedir (Monsutti, 2008).

İnsanlar, savaşlar, şiddet ortamı, zulüm ve iklim değişikliği gibi çoklu nedenlerle geçim yollarını da kaybedebilirler. Ayrıca, hukuki açıdan iki ayrı kategori altında değerlendirilseler de her iki kategorideki göçmenler gerekli evrakları olmadan göçmen kaçakçıları aracılığıyla yasal olmayan yollarla başka bir ülkeye giriş ya da çıkış yapmaktadırlar. Türkiye'ye giriş/çıkış açısından da benzer yolları kullanmaktadırlar. Bunlara ek olarak, geçtiğimiz on yıllara bakarak, Afganistan kaynaklı göç hareketlerini *doğrusal* bir süreç olarak değerlendirmektense, çok yönlü ve tekrarlayan *döngüsel* bir hareket olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Bu, göçlerin pek çoğu kalıcı veya geçici bir göç olmamakla birlikte, ülkelere geri dönüş hareketi de yerinden edilmenin bittiği anlamına gelmemektedir. Örnek olarak, Afganistan'dan İran'a ya da Pakistan'a göç etmiş bir aile, yıllar sonra geri dönüş için ilk yola çıktıkları kırsal alana değil, daha farklı bir kente gitmeyi yeğleyebilirler. Birkaç yıl içinde, Afganistan'dan ya da İran'dan Türkiye'ye gelip Avrupa'ya geçmeyi deneyimleyebilirler. Bir başka örnek vermek gerekirse, bir süre Türkiye'de ya da İran'da çalıştıktan sonra evlenmek için ülkelere geri dönüş yapabilirler. Pandemi döneminde ise, Türkiye'de işlerini ve geçim yollarını kaybettikleri için akrabalarının bir bölümünün yaşadığı İran'a geçişlerin başladığı yönünde göçmenler arasında haberler yayılmakta idi. Bu sürekli farklılaşan ve yön değiştiren göç hareketliliği, Afganistan toplumunu uluslararası bir toplum yapmıştır (Monsutti, 2008). 2014 itibarıyla Afganistan nüfusunun 8'de 1'inin mülteci, düzensiz göçmen veya yurtdışında yaşayan geniş bir topluluğun parçası olarak ülkelerinin dışında yaşadığı belirtilmektedir (Koser, 2014).

Klasik göç teorileri, göç veren ve göç alan ülkelerdeki iş durumu, ücret ve gelir seviyesi gibi makro-ekonomik nedenlere yoğunlaşır (Massey vd., 1993). Ancak, bu kuramsal odak göçmenleri "karar verme yetisine sahip olmayan pasif piyonlar" haline getirme riski taşır. Bunun yerine, göçün ekonomik ve ekonomik olmayan faktörlerle içiçe geçen ve şekillenen yapısını dikkate almak gerekir. Göçmenler, göç gibi aynı zamanda sosyal bir sürecin aktif belirleyicileri olan bireylerdir. Bireysel olarak göçmenler istek ve tercihleri doğrultusunda seçimler yapabilir de, bu seçimler ulaşılabilen kaynaklar ve edinilen bilgilerle sınırlıdır (De Haas, 2011). Bireyin faillliğini önceleyen bu sosyolojik yaklaşım, aynı zamanda göçü düz bir çizgide A'dan B'ye sınır ötesi hareketler olarak düşünmek yerine, göçün dinamik yapısını kavramak açısından önemlidir (Hagen-Zanker ve Mallett, 2016). Göç yolculuğu esnasındaki tecrübeler, göçmenin göç motivasyonunu, göçün itici ve çekici faktörlerini, kişisel kararlarını ve gitmek istenilen hedef ülkeleri etkileyebilir (Benezer ve Zetter, 2015). Göç edilen ilk ülkedeki olumsuz deneyimler de aynı şekilde yeniden göç kararları üzerinde etkili olur. İran'da doğup büyümesine ya da yıllarca İran'da yaşamasına rağmen Türkiye'ye gelen Afganistanlıların durumu da böyle açıklanabilir.

Çoğu zorunlu göçmen, göç etme kararını itici faktörler olan savaş, çatışma, etnik ayrımcılık, zulüm ve politik baskı tecrübesi veya korkusu nedenleriyle almaktadır (Dimitriadis, 2017; Kuschminder ve Koser, 2016; Bizhan, 2016; Kuschminder, 2018). Bu güvenlik sorunlarının yanı sıra ekonomik sorunlar, sosyal ağlar ve aile bağları da göç kararını etkiler (Monsutti, 2008). Geleneksel anlamda devletlerin ve uluslararası kuruluşların göçü kontrol etmek için ayrıştırdığı göçmen kategorileri olan zorunlu göçmen (sığınmacı ya da mülteci) ve gönüllü (ekonomik ya da vasıflı) göçmen ayrımını Afganistan özeline uygulamak oldukça zordur. Bu nedenle, Afganistan kaynaklı göçü karma göç

hareketi olarak tanımlamak daha yerinde olacaktır (Mixed Migration Center, 2020). Tamamen tek bir göçmen kategorisinden oluşan nüfus hareketlerinin aksine, karma göç kavramı zorunlu göçmenler, emek göçmenleri, düzensiz göçmenler ve hatta insan ticareti mağdurlarını içeren geniş bir gruba işaret etmektedir (IOM, 2011; Nimkar, 2018). Karma göç, zulüm ve çatışmadan kaçan mülteciler ya da sığınmacılar, daha iyi bir yaşam ve fırsatlar arayan bireylerin de dahil olduğu sınır ötesi hareketlerini ifade eder. Karma göç hareketleri içindeki insanlar, benzer nedenlerle göç etseler dahi farklı yasal statüler altında değerlendirilir ve insani güvenlikleri tehdit altında olmaya devam eder. Aynı zamanda birden fazla göç motivasyonuna da sahip olabilirler. Uluslararası insan hakları hukuku kapsamında koruma altına alınma hakları olmasına rağmen, göç yolu boyunca birden fazla hak ihlaline maruz kalabilirler. Karma göç akışlarında, benzer güzergahlar boyunca benzer seyahat araçlarını kullanarak uluslararası sınırları geçerler. Bu sınır geçişleri, tamamen veya kısmen göçmen kaçakçıları tarafından genellikle düzensiz bir şekilde gerçekleşir (Mixed Migration Center, 2021).

Bireysel beklentiler, istekler ve motivasyonlar farklı da olsa, göç hareketinin temel nedeni, yani itici faktörü, Afganistan'ın "kırılgan" statüsüdür. Güvenlik eksikliği, şiddet, siyasi istikrarsızlık, temel hak ve hizmetlerin yokluğu ve vatandaşını koru(ya)mayan "yetersiz devlet" olgusu bu statüyü ortaya çıkartmıştır (Betts, 2013). Çekici faktörler ise, göç eden insanların neden belirli bir yere gitmek istediğini açıklayan faktörlerdir. Bir diğer deyişle, çekici faktörler daha iyi ve güvenli bir yaşam beklentisi ve umudu etrafında şekillenir. Afganistan kaynaklı göç hareketlerinde "kademeli" ya da "ikincil hareketler"den bahsetmek mümkündür. Türkiye'ye gelişlerde ve Türkiye'den çıkışlarda bir hedeften diğerine geçişler gerçekleşir. Bu hareketler, çeşitli itici ve çekici faktörleri, yasal statü değişikliklerini, yaşam

ve iş koşullarını barındıran birkaç aşamaya ayrılabilir. Bu yolculuk aşamalarının her zaman net bir başlangıç ya da bitiş noktası olmayabilir (Kuschminder, 2018).

Aşağıda yer alan saha çalışmamıza dayalı vakaların her biri, Türkiye'deki farklı göçmen kategorilerine, bunların bazen nasıl içiçe geçtiğine ve parçalı göç hareketlerine bir örnek teşkil etmektedir. Katılımcıların gerçek isimleri, kişisel verilerini korumak amacıyla takma isimlerle değiştirilmiştir. Bu vakalardan ve göç hikayelerinden de anlaşılacağı gibi, Afganistan'dan yola çıkıp doğrudan Türkiye'ye giriş yapanların yanı sıra, yıllarca İran'da yaşadıkdan sonra gelenler de vardır. Ayrıca, vasıflı ya da nitelsiz göçmen de olsalar, bir aşamada düzensiz göç hareketlerinin içinde yer almaktadırlar. Siyasi gelişmelerin yanı sıra, göçmenlerin sosyo-ekonomik statüleri, toplumsal cinsiyetleri, etnisiteleri gibi kesişimsel faktörler göç kararlarını etkileyen, ani ya da planlanmış değişikliğe neden olan süreçlere yol açabilmektedir.

Fadima 2015-2019 yılları arasında yüksek lisans için Türkiye'ye gelip sonrasında Afganistan'a dönmüş; ancak yaşanan son siyasi gelişmelerin etkisiyle hem devlet memuru hem de genç bekar bir kadın olarak büyük bir göç baskısı hisseden Özbek asıllı bir Afganistan vatandaşıdır. Taliban ülke yönetimini ele geçirmeden önce görüşme yaptığımız Fadima, daha sonra göçmen kaçakçıları ile Tacikistan'a geçmek istese de, kaçakçıların talep ettiği meblağın artması, ekonomik sorunlar ve sınır geçişlerinde can güvenliğinin olmaması gibi nedenlerle şimdilik Kabil'de kaldı. Vasıfsız genç erkekler için olduğu kadar, yoğun göç baskısını hisseden orta sınıf bir aileye mensup Fadima'nın hikayesinde Afganistan'ın durumunu, son gelişmeleri ve göç dinamiklerini kendi anlatımıyla aktaralım:

Vaka 1: Türkiye'den Afganistan'a Dönüş Yapan Vasıflı Kadın

"2015 Eylül'de yüksek lisans için Türkiye'ye geldim. Erkek kardeşim de Türkiye'de okuyordu. İl Göç İdaresi için tercümanlık da yapıyordum. Burslu öğrenci olmadığım için kendi harçlığımı da böylece kazanıyordum. Afganistan'a gelip gidişlerim olduğu için eğitim uzadı. 2019'da mezun olunca ailemin de isteğiyle kendi ülkeme döndüm. Kabil'de memur olarak çalışıyorum. Devlet kurumlarında çalışanlar için istihdam, kadın, iç göç konularında araştırmalar yürütüyorduk. Afganistan'da IDP'ler (ülke içinde yerinden edilmişler) için bir projede çalışıyordum. Birkaç ili seçmiştik ve alan çalışması yapıyorduk. Bu araştırmada üzücü durumlarla da karşılaştık. Adamlar küçük kızlarını para karşılığında satıyorlardı. Borçları karşılığında yaşlı adamlara kızlarını verenler de vardı...Türkiye de şu an zor durumda. Çok sayıda mülteci var. Size de hak veriyorum. Siz de haklı olarak kendi ülkenizi korumak istiyorsunuz ama biz şu an çok zor durumda bir ülkeyiz. Kimse isteyerek kendi vatanını terk etmez. Biz Afganistanlı gençler olarak kendi ülkemiz için bir şey yapamıyoruz ne yazık ki. Çünkü ülkemizde çok kötü siyasi bir savaş yaşanıyor. Eminim ki, ülkeyi kurtarmak için yabancı güçlere karşı bir savaş olsaydı, hiçbir genç ülkeyi terketmez ve kanının son damlasına dek savaşırdı. Ama ne yazık ki, şimdiki savaş boş yere ölmekten başka bir şey değildir. Bizim şu an tek başımızı sokacağımız yer Türkiye. İran'da da akrabalarım yaşıyor. Ama, İran bizleri okula bile göndermiyor. Pakistan'da da bize kötü muamele var. Şu an Afganistan'da Pakistan'dan gelen Taliban var. Afganistan halkı olarak, Pakistan'ı Taliban yetiştiren ülke olarak görüyoruz. Afganistan'da insanlar çok kötü durumdadır. Yaşam ortamları kötü. Normal bir hayat yaşamıyorlar. Sağlık, barınma, iş, eğitim, gıda dahil hemen her konuda sorunlar yaşanıyor. Can güvenliği yok. Hayatta kalmak için insanlar her şeyi yapmayı göze almış durumdadır. Sadece İran, Pakistan ve Türkiye değil, Özbekistan'a ve Tacikistan'a da gidenler var. Hindistan'a da geçenler var...Eskiden ailemiz eve dönün diyordu. Artık gidin diyor. O kadar kötü şeyler oluyor ki. Taliban görünürde asker ile savaşıyor. Halk ile savaşıyor. Ama her gün sosyal medyadan ve diğer

kanallardan haberler duyuyoruz. Annem kız devlet lisesinde müdür. Şu an işe gidemiyor. Annem de artık evde oturacak. 20 yıl önce de aynı duruma düşmüştük. Şimdi "keşke siz kendinizi kaçıp kurtarsanız" diyor. Ama elden birşey gelmiyor. Psikolojimiz çok bozuk. Kabil Havalimanı da kapatılsa nereye gideceğiz? Bir iki hafta içinde Kabil'de de savaş olabilir. En büyük illerimizden biri olan Mezarı Şerif neredeyse düşmek üzere. Şehirdeki Konsolosluklar Kabil'e taşındı. Annem babam hala orada. Evden çıkamıyorlar. Her gün uçakla pek çok insan Kabil'e getiriliyor. Bu sabah işe giderken bile gördüm. Kamyonlar dolusu insan Taliban'ın ele geçirdiği yerlerden - Tahar ve Kunduz'dan - geliyor. Parklarda uyuyan binlerce insan var. Herkes Kabil'e akın ediyor...Afganistan'da aileler daha ziyade erkek çocukları için para harcarlar. Onlara yatırım yaparlar. Parası olan aileler, gitsin okusun diye erkek çocuklarını önceler. Artık yavaş yavaş aileler hep birlikte göç etmeyi düşünüyor. Parası olanlar zaten çoktan gittiler. Türkiye'ye gidip ev aldılar. Ailesini koydular. Erkekler dönüp iş yapmaya devam ettiler. Daha da iyi durumda olanlar ise, ABD'ye birkaç ay içinde gittiler. ABD için çalışan aşçı, işçi, tercümanlar Özel Göçmen Vizesi (SIV) ile oraya yerleştirilecek diye haber facebook'ta yayınlandı."

9.5. Türkiye'de Farklı Göç Kategorilerinde Afganistanlılar

Türkiye sınırlarına giren Afganistan vatandaşları giriş-çıkışlarına ve vize durumlarına göre farklı yasal kategorilerde değerlendirilmektedir. Zorunlu göçmen olarak uluslararası koruma altında olabildikleri gibi, üçüncü ülkeye yerleştirilmek için bekleyen şartlı mülteci konumunda da olabilirler. Bunun yasal gerekçesi uluslararası sözleşmeler ve ulusal kanunlarla belirlenmiştir. Türkiye, 1951 Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme veya sıkça kullanılan ismi ile Cenevre Sözleşmesini 24 Ağustos 1951'de imzalamış ve 29 Ağustos 1961 tarihinde onaylamıştır. Bu sözleşmede yer alan "1 Ocak 1951'den önce mey-

dana gelen olaylar sonucunda" ifadesi 1967'de Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Ek Protokol ile kaldırılmıştır. Ancak, Türkiye 1968 tarihinde protokole katılsa da 1951 Sözleşmesi ile getirilen coğrafi kısıtlamayı kaldırmamıştır. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti yalnızca Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden gelen insanlara mülteci statüsüne başvuru hakkı tanımlamaktadır. Bu durum 4.4.2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda (YUKK) tanımlanmaktadır. Kanun'a göre, mülteci;

"Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüdür." (YUKK-Madde 61) (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022a).

Şartlı mülteci tanımı da aşağıdaki gibi yapılmıştır:

"Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüdür." (YUKK-Madde 62). Şartlı mültecilerin üçüncü ülkeye yerleştirilene kadar Türkiye'de kalmasına izin verilmektedir.

İkincil koruma:

"Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüdür." (YUKK-Madde 63).

Uluslararası koruma:

"Ülkeye gelen yabancıların durumlarına dair yapılan değerlendirme sonucunda başvuru sahibi eğer 1951 Cenevre Sözleşmesinin 1 inci maddesinde mülteci tanıma giren kriterlere sahipse, ülkemiz tarafından bu kişilere "şartlı mülteci statüsü" tanınmakta, Türkiye'de geçici olarak ikametlerine izin verilmekte ve böylece bu kişiler (3 üncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar) uluslararası koruma altına alınmaktadır."

Son olarak, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda tanımlanan ve Türkiye'ye göç eden Suriyeliler için kullanılmakta olan geçici koruma statüsü ise:

"Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirilmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumadır."

Yukarıdaki uluslararası koruma ve şartlı mültecileri kapsayan yasal kategoriler dışında, sayıları 10 yıldır artış göste-

ren düzensiz göçmenler; ülkemizde çalışma ve ikamet izni almış olan vasıflı ve yarı vasıflı göçmenler; Türkiye'ye 1982 yılında yerleştirilen Türk etnik kimliğine sahip ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçen Özbek ve Kırgız kökenli Afganistanlılar bulunmaktadır. Aşağıdaki alt bölümde bu farklı göçmen kategorileri irdelenecek, bazı durumlarda içiçe geçen ve ortaklıklar gösteren özellikler vurgulanacaktır.

9.5.1. Uluslararası Koruma Altındaki Sığınmacılar ve Şartlı Mülteciler

Türkiye'ye geçtiğimiz yıllarda düzenli ya da düzensiz yollarla gelen ve sığınma başvurusu yapan Afganistan vatandaşları bulunmaktadır. 2010 ila 2020 yılları arasında (2020'nin sonuna kadar) Türkiye'ye uluslararası koruma başvurusunda bulunan sığınmacı sayısı 566.060'tır. 2020 yılında uluslararası koruma başvurusunda bulunan 31.334 kişinin ise yaklaşık %72'si Afganistan vatandaşıdır. 2021 Eylül ayı itibarıyla, Türkiye'de 125.104 Afgan sığınmacı ve 4.219 şartlı mülteci kayıt altındadır (BMMYK, 2021d). Bu bireyler, 2018 yılına kadar Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından uluslararası koruma altında değerlendirilmekte; sığınma ve şartlı mülteci statüsü için uygun görülen kırılğan gruplar ise, uygun koşullarda gönüllü geri dönüşler ya da üçüncü ülke yerleştirmesini beklemek üzere Türkiye içerisinde farklı illere yerleştirilmekteydi. 2018 yılı sonrası sığınma başvurularının değerlendirilmesi, BMMYK yetkisinden alınarak o dönemde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne (yeni ismiyle Göç İdaresi Başkanlığı) yetkisine verilmiştir. Üçüncü ülkeye yerleştirmeler halen BMMYK ile koordineli bir şekilde yürütülmektedir. 2021 yılında 600'ün üzerinde Afganistan uyruklu sığınmacı üçüncü ülkelere yerleştirilmiştir (BMMYK, 2021d). Geri dönüşler ise, Göç İdaresi Başkanlığı, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ve Afganistan Büyükelçiliği koordinasyonu ile yapılmaktadır. Büyükelçilik seyahat belgesi düzenlemekte,

IOM ya da AB fonları ile uçak masrafları karşılanmakta ve geri dönüşler Göç İdaresi yetkilileri gözetiminde İstanbul ve diğer iller üzerinden Kabil'e gerçekleşmektedir.

Harita 9.1: Türkiye'de Sığınmacıların Yerleştirildiği 62 "Uydu" İl

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı.

Yukarıdaki haritada koyu renk ile gösterilen 62 uydu il Göç İdaresi Başkanlığının ikincil koruma altındaki sığınmacıları yerleştirdiği illerdir. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK) göre, "sığınma başvurusu sahibine kendisine gösterilen kabul ve barınma merkezinde, belirli bir yerde veya kentte ikamet etme zorunluluğu getirilebilir" (YUKK, Madde 71). Buna ek olarak, "sığınma talep eden kişiye kamu düzeni veya kamu güvenliği nedeniyle belirli bir kentte ikamet etme, belirli bir süre ve usullerle bildirimde bulunma yükümlülüğü getirilebileceği" (YUKK, Madde 82/1) vurgusu da dikkate değerdir. YUKK'ya ek olarak, 2016'da yayınlanan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik uydu il tanımını yapmaktadır. Yönetmelikte uydu il "Uluslararası koruma talebinde bulunan yabancılara, Göç İdaresi tarafından belirlenen ve ikamet etme zorunluluğu getirilen il" (Madde 3/hh) olarak tanımlanmaktadır (Kayha Nizam ve Sallan Gül, 2017: 1391).

Uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş ve üçüncü ülke yerleştirmesini bekleyen sığınmacılar bu 62 uydu il-den birine yerleştirilmektedir. Ancak, bu kaydın düzenli aralıklarla yenilenmesi gerekmektedir. Sığınmacının kendisinin veya aile reisinin ilgili ilde bulunan Göç İdaresi İl Müdürlüğüne başvurarak kaydı yenilemesi gerekmekte, bu kayıt ise fotoğraf, retina taraması veya basitçe bir imza ile gerçekleşmektedir. Üst üste üç kez mazeretsiz olarak bildirimde bulunmadığı takdirde ise, başvurunun geri çekildiği kabul edilerek sınır dışı işlemleri başlatılabilmektedir (Leghtas ve Sullivan, 2017: 7).

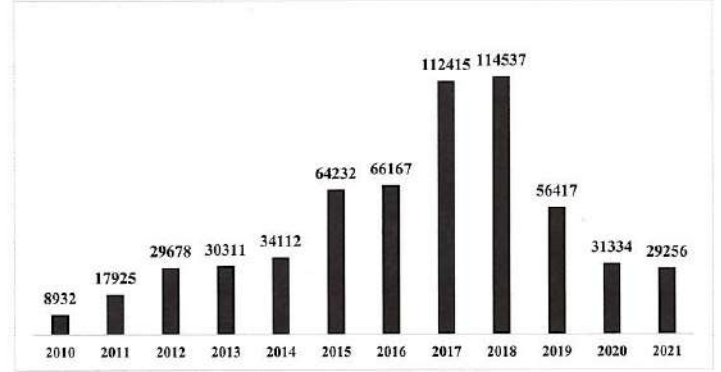
12 uydu ilde yaşayan uluslararası koruma başvuru yapmış kişilerle 2017 yılında yürütülen bir çalışma, Türkiye'de kayıt altında belirtilen uydu illerde yaşamakta olan Afganistan kaynaklı mültecilere ışık tutmaktadır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2017). Buna göre, uluslararası koruma başvuru ve statüsü sahipleri için en sorunlu alanlardan birisi çalışma alanıdır. Araştırma kapsamında görüşülen her 10 hanenin dördünde gelir getiren bir işte çalışan hiç kimse bulunmamaktadır. Yapılan işler büyük ölçüde "yevmiyeli, geçici ya da günlük işler" olarak sınıflandırılabilir düzensiz ve sosyal güvencesi olmayan işlerdir. Çalışılan sektörler incelendiğinde, görüşülen kişilerin önemli bir bölümünün (%65) düzensiz işlerin en yoğun olduğu hizmet sektöründe; %30'unun sanayi sektöründe; %5'inin ise tarım sektöründe çalıştığı görülmektedir. Uluslararası koruma başvuru ve statü sahiplerinin önemli bir bölümünün eğitimsiz ve vasıfsız olmalarının bir sonucu olarak, işverenlerin zahmetli bir süreç olarak görülen yabancılar için çalışma izni almak yoluna gitmedikleri ve daha düşük ücretle güvencesiz bir şekilde çalıştırmayı tercih ettikleri görülmektedir. Maddi durumları yetersiz olan ve Türkiye'de daha çok konfeksiyon, dericilik, terziilik, ayakkabı yapımı gibi işlerde düzensiz olarak çalışmak durumunda olan uluslararası koruma arayan kişilerin, kendi-

lerine dayatılan bu haksızlıklara ses çıkarmayarak olumsuz koşullarda, düşük ücretle ve güvencesiz olarak çalışmaya razı oldukları görülmektedir. Zaten kendi ülkelerinde ya da bir süre yaşadıkları İran'da da "insana yaraşır iş" ayrımının farkında olmayan göçmenler, işverene karşı böyle bir hak talebiyle de ortaya çıkmamaktadırlar.

Bu araştırmada, uluslararası koruma altındaki kişilerin sadece %1'inin çalıştığı iş nedeniyle sosyal güvenceye sahip olduğu görülmüştür (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2017: 130). Bu 12 ilde yaşamakta olan ve uluslararası koruma başvurusu yapan kişilerin, Valilik/ İl Emniyet-İl Göç Müdürlüğüne ve/veya BMMYK'ya başvuru yıllarına bakıldığında, bu kişilerin oldukça önemli bir bölümünün 5-6 yıla çıkan sürelerde başvurularının sonuçlanmadığını beyan ettikleri görülmektedir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2017: 135). Görüşülen uluslararası koruma altındaki kişiler arasında geleceğe yönelik en önemli planın üçüncü bir ülkeye gitmek olduğu görülmektedir. Görüşülen kişilerin %90'ı BMMYK aracılığı ile (%87) ya da kendi imkânları ile (%3) üçüncü bir ülkeye yerleştirilmek/yerleşmek istediklerini ifade etmişlerdir. Görüşülen kişilerin arasında %9'unun Türkiye'de kalmak; sadece %2'lik bir kesiminin ise ülkelerine dönmek istedikleri görülmektedir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2017: 119).

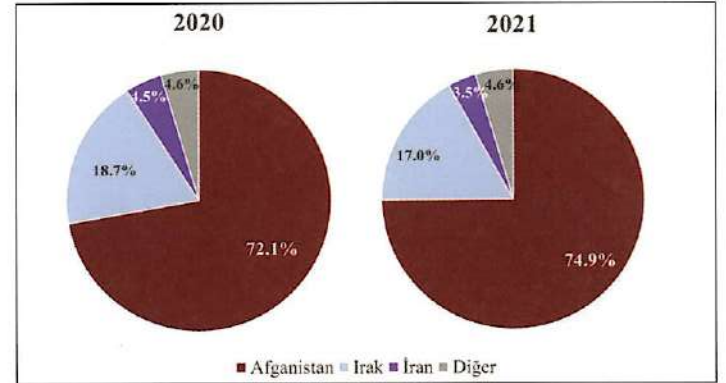
Aşağıda 2010-2021 yılları arasındaki toplam uluslararası koruma başvuruları (Grafik 9.2) ve 2020-2021 yılındaki uluslararası koruma başvurularının uyruklarına göre dağılımı (Grafik 9.3) verilmiştir. Bu verilere göre, Afganistan'dan gelen göçmenlerin uluslararası koruma başvurularında öne çıktığı görülmektedir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022b).

Grafik 9.1: Yıllara Göre Türkiye'de Uluslararası Koruma Başvurusu Sayıları (2010-2021)

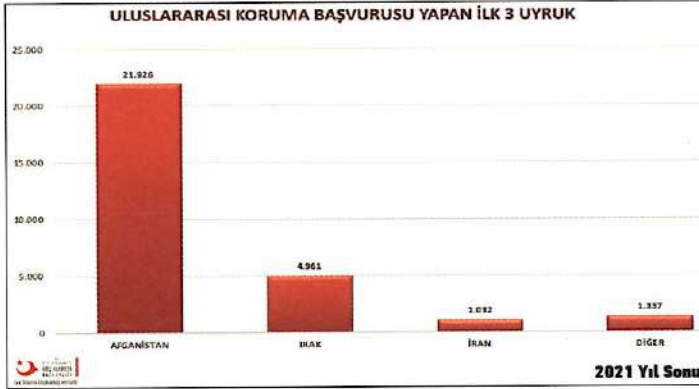
Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022b.

Grafik 9.2: 2020 ve 2021 Yıllarında Türkiye'ye Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunanların Uyruğu (%)

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı verilerine dayanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 9.3: Uluslararası Koruma Sayıları ve Uyruklar (2021)

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022b.

Türkiye'ye yeni giriş yapan sığınmacılarla 2020'de yürütülen ve 341 katılımcıya ulaşılan bir başka çalışmada Afganistan'ı terk etme sebepleri sorulmuş; en fazla belirtilen nedenlere bakıldığında %80,4 ile şiddet, %60,7 ile ekonomik nedenler, %49,3 ile hak ve özgürlüklerin ihlali, %26,7 ile kişisel veya ailevi sebepler, %23,5 ile hizmetlere erişimle ilgili sorunlar öne çıkmıştır. Katılımcıların %22,6'sı ise göç kültüründen bahsetmiştir (Mixed Migration Center, 2020: 25). Daha önce göç edenlerin yollarını takiben göç eden bireylerin hareketliliği yaygınlaştığında ve sağlam temellere oturduğunda mekik göçünü tetikler ve bu durum *göç kültürü* olarak tanımlanır (Jónsson, 2008). Bu doğrultuda, kaynak ülkedeki gençlerin hayatlarının bir noktasında belirli bir yabancı ülkede yaşayıp çalışması isteği belirir (Jónsson, 2008). Göç kültürünün bir diğer tanımı ise, hayatta kalmak için uluslararası göçün bir norm halini alması, hatta ülkede kalmanın toplum tarafından tuhaf karşılanmaya başlamasıdır (Kandel ve Massey, 2002).

Aynı çalışmada, çekici faktörler açısından Türkiye'yi seçme nedenleri sorulduğunda ve birden fazla şık işaretleme seçeneği sunulduğunda, katılımcıların %48,7'si aile birleşme-

si, %45,2'si hızlı ve kolay sığınma başvurusuna imkân sağlanması, %41,3'ü ekonomik nedenler, %34,3'ü ise iyi yaşam koşullarını sıralamıştır (Mixed Migration Center, 2020: 27). Öte yandan, katılımcıların %48,4'ü göç yolculuklarının henüz sona ermediğini belirtmiştir. Bunların yarısından biraz fazlası (%51,4), Türkiye içerisinde farklı bir ile göç etmek istediğini söylemiştir. Toplam katılımcıların %43,1'i için ise, Türkiye son durak iken, %19,1'i Avrupa'ya, %17,9'u Kanada'ya, %10,9'u ABD'ye ve %1,5'i ise Avustralya'ya gitmek istediğini bildirmiştir (Mixed Migration Center, 2020: 32). Ancak, Türkiye'nin hedef ülke olarak görülüp görülmemesi, yaşam ve çalışma koşullarına olduğu kadar, göçmenlere yönelik tutum ve verilen haklar ile doğru orantılı olarak hızlı değişim gösterebilmektedir.

Trabzon ilinde 2021 yılında yürütülen bir başka çalışmanın sonuçlarına göre ise, Afgan sığınmacıların Türkiye'ye göç etme nedenleri %65,6 ile şiddet içeren olaylar (çatışma, savaş, terör), %15,9 ile aileler arası sorunlar, %12,5 ile ekonomik kaygılar ve üçüncü bir ülkeye göç isteği olarak sıralanmıştır. Sadece ekonomik kaygılar ile göç edenlerin oranı %2,8 iken, yalnızca üçüncü bir ülkeye göç etme isteği şekline cevap veren katılımcı oranı ise %3,1'dir (Buz, Canlı ve Aygüler, 2021: 58-59).

Pek çok ampirik veriye dayalı çalışma, dünyanın neresinde olursa olsun göçün tek bir nedene bağlı olarak gerçekleşmediğini vurgular. Göç, farklı nedenlerin bir arada yer aldığı ve belirli dönemlerde belli başlı tetikleyicilerin bulunduğu daha karmaşık bir olgudur. Daha önce belirtildiği gibi, göç hareketlerini de tek yönlü ya da sadece iki ülke arasında gerçekleşen monolitik bir süreç olarak düşünmemek gerekir. Aşağıdaki alt bölümde ve Vaka 2'de gösterildiği gibi, uzun yıllar İran'da doğup yaşayıp, sonrasında Türkiye'ye geçenler de bulunmaktadır.

9.5.2. İran'dan Türkiye'ye Gelen Afganistanlı Sığınmacılar ve Göç Nedenleri

2018-2019 yıllarında İran ekonomisi kriz yaşamış ve ülkenin para birimi önemli ölçüde değer kaybetmiştir. 2019'da İran'da yürütülen bir çalışmada, bu ülkede yaşayan Afganistan vatandaşlarının %62'sinin İran'dan başka bir ülkeye gitmek istediğini açıkça ortaya koymuştur (Jauhiainen, Eyvazlu ve Salavati, 2020: 62). Genel olarak, göç etmenin amacının bireylerin hem kendileri hem de aileleri için yaşam kalitesini artırmak oldukları düşünüldüğünde, İran'da yaşayan Afganistan asıllı mültecilerin durumunu mercek altına yatırmak gereklidir. Güvenlik, sağlık, eğitim ve iş olanakları açısından bir iyileşme söz konusu olsa da son yıllarda giderek artan sayıda sosyal dışlanma ve temel hizmetlerden yararlanamama sözkonusudur. İran ekonomisini doğrudan etkileyen yaptırımlar ve devalüasyon sonucu, mültecilerin istihdam edildiği iş alanları yetersiz kalmakta; dahası iş bulabildiklerinde bile çok düşük ücretlerle çalıştırılmaktadırlar (Mansourian ve Rajaei, 2018:174). Anadolu Ajansı'nın haberine göre, Afganistanlı göçmenler İran'da kendilerine şiddet uygulandığını ve Türkiye'nin gidebilecekleri güzergâh olarak gösterildiğini beyan etmiştir (Anadolu Ajansı, 2021a). İran güvenlik güçlerinin yaptığı iddia edilen kötü muamele, İran'da geçim ve yaşam olanaklarının kısıtlı olması Türkiye'ye geçişler üzerinde oldukça etkilidir. Aşağıda yer alan gerçek vakada, yıllar önce Afganistan'dan İran'a geçen ve çocuklarını burada dünyaya getiren üç çocuklu bir kadının Türkiye'ye gelmesiyle değişen yaşam öyküsüne yer verilmiştir.

Hazara etnik kökenli 35 yaşındaki Anisa, 17 yaşında evlendikten hemen sonra Taliban'ın baskısı nedeniyle eşiyle birlikte Afganistan'dan İran'a geçmek zorunda kalır. Zor şartlara ve talihsizliklere rağmen, 3 yıl önce 3 çocuğuyla tek başına Türkiye'ye gelen bu Afganistanlı kadın gerçek bir

dayanıklılık örneği sergilemektedir. Görüşme yapılan tarihte, ABD'ye yeniden yerleştirme için gün saymakta olup pandemi ile kapanan sınırların yeniden açılmasını beklemektedir. Göç hikayesini ve pandemi döneminde yaşadığı zorlukları kendi ağzından dinleyelim:

Vaka 2: Üçüncü Ülkeye Yerleştirilmeyi Bekleyen Şartlı Mülteci

Gazne Vilayetine bağlı küçük bir kasabada kendi halimizde yaşıyorduk. Daha ziyade Hazara ve Peştunlardan oluşan bir yerleşim yeri idi. Yeni evliydik. Taliban'ın gelmesiyle herşey değişti. Kocam bir okulda öğretmen olarak çalışıyordu. Maaşını almaya giderken Taliban yolunu kesti. Devlet okulunda çalıştığı için kocamı tehdit ettiler. Okulu da yerle bir ettiler. Kendilerine katılmak için zorladılar. Ülkeden kaçıktan başka çare yoktu. O dönemde ilk çocuğuma hamileydim. Taliban yüzünden okula gidememiştim. Bana okumayı babam öğretmişti. Doğacak çocuğumuz daha iyi şartlara sahip olsun istedik. Bu göç etme kararını biraz da çocuk için aldık ama doğrusu çok korkmuştum. 2004 yılında İran'a kaçak gittik. Eşimin orada akrabaları vardı, bir süre onların yanında kaldık. Sonra kocama Tahran'ın hemen dışında bir bağda iş buldular. Kıt kanaat geçiniyorduk ama sonunda kendi ayaklarımızın üzerinde durmaya başlamıştık. İlk çocuğumuz kız oldu. Birkaç yıl sonra ikiz oğullarımız dünyaya geldi. Maalesef, çok geçmeden onlara otizm teşhisi kondu. Özel bakıma ihtiyaçları vardı ve biz de kayıtsız olduğumuz için sağlık hizmetlerinden yararlanamıyorduk. İran'da yaşam çok zordu. Hiçbir hakkımız yoktu. Kimlik vermediler. Çocuklarımızı tedavi ettiremiyorduk. İran'da kimliği olan Afganlar olduğu gibi, olmayanlar da çok. Biz de üzerine fazla düşmemiştik. Kırsalda yaşıyorduk. Eşim de "ya memlekete döneceğiz ya Avrupa'ya gideceğiz" derdi. Para biriktirip Türkiye üzerinden Avrupa'ya gitme kararı aldık. Hedefimiz Türkiye'de kalmak değildi. Avrupa'ya gitmek istiyorduk. Öyle belirlediğimiz bir ülke de yoktu. Sadece Avrupa - ülke önemli değildi. Ama bunu gerçekleştirmeden eşim bir kaza geçirdi. Bir ağacın dallarını budarken yüksek-

ten düştü ve birkaç gün sonra da vefat etti. İşveren eşimin cenaze işlemleriyle ilgilendi. Ama eşimin ölüm sertifikasını ne kadar dil döktüysem de bana vermedi. Oysa, bu sertifika ile BMMYK'ne başvurup mülteci statüsüne başvurabilirdim. Sonra herşey daha da kötüye gitmeye başladı. Eşim için tazminat istedim ama işveren hiçbir şey ödemedi. Beni çalışmaya zorladı. O zamanlar 15 yaşında olan kızım tecavüz etti. Polise bile gidemedik, çünkü her türlü belgemize el koymuştu ve bizi ülkeden attırmakla tehdit ediyordu. Bir gün yeter dedim! Artık bu adamın bizim kaderimizi belirlemesine izin vermeyecektim. Akrabalar aracılığıyla bir göçmen kaçakçısı ile iletişime geçtim. Bütün birikimlerimizi, yani elimizde avucumuzda ne varsa, Türkiye'ye geçme karşılığında yüzünü bile görmediğim kaçakçıya verdim. 18 Mart 2018'da gece yarısı İran'daki evi terkettik. Önce eşimin akrabalarının yanına gittik. Üç-dört gün sonra, kaçakçı beni cep telefonumdan aradı. Bir buluşma noktası söyledi. 40-50 kişilik bir gruptu. Çoğunluğu erkeklerden ibaretti ve benim dışımda sadece 2 kadın daha vardı. Çoğu Afganistanlıydı ama aralarında birkaç İranlı da vardı. İran tarafında Doğubeyazıt yakınlarında 1 gün bekledik. Hava kararınca Gürbulak kapısı yakınlarından Türkiye tarafına geçtik. Bu yolculuk kadın başıma çok zordu. Kızımı korumak için bütün gece gözümü bile kırpmadım. Çocuklar da sağlıklı değiller ki. İkiizleri rahatlatmam gerekiyordu, yoksa otizm krizi yaşayabilirlerdi. Türkiye'ye ulaştığımızda, hemen Göç İdaresine gitmemi tembih etmişlerdi. Ancak, dökümanlarımız yoktu. Başvurumuzu kabul etmediler. Bir dönem Kızılay yardımı alıyordum. O da kesildi. Zor bir dönemdi. Bunun üzerine, çocuklarla bir otobüse binip Ankara'ya Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne gittim. Birkaç kere bizimle görüşme yaptılar. Reddedilince temyiz hakkı tanınıyor. Türk Devleti vekil veriyor. ASAM-SGDD hukuki destek sağladı, yardımcı oldu. Sonunda, tek kadın olduğum ve hasta çocuklarım olduğu için hassas grup altında bize şartlı mülteci statüsü verdiler, 3. ülkeye yeniden yerleştirme için kabul ettiler. Süreç tamamlanana kadar uluslararası koruma altındaki diğer Afganların yaşadığı Kayseri'ye yerleştirdiler. ABD'ye yerleştirileceğimiz söylendi. Ama bu

sefer de araya pandemi girdi. Yeniden yerleştirme süreçleri donduruldu. Çocuklar otistik oldukları için özel okula gitmeleri gerekiyor. Çok şükür COVID'e yakalanmadık. Ağır bir hastalık geçirmedi. BM'in doktoru hafif hastalıklar için reçete gönderiyor, eczaneden temin ediyoruz. Ancak, genel sağlık hizmetlerinden yararlanamıyoruz. Pandemiden önce çocuklarımı Ankara'ya doktora götürebiliyordum. Şu an ise, telefonda görüşüp tedaviye devam edebiliyoruz... Pandemiye yakalanmadık belki ama pandemi bizi de vurdu. 17 yaşındaki kızım sanayide bir mobilya imalathanesinde iş bulmuştu. Kazandığı para zaten anca boğazımıza yetiyordu. Kızımın yaşı küçük, her yer işe almıyor. Ya çok düşük maaş veriyorlar ya da kontrol yapılıncaya işten çıkarılıyor. Çocuklardan dolayı ben çalışmıyorum. Çocukların ilaç paralarını denkleştirmek ve kirayı ödemek çok zor. Ancak, pandemi ile işten çıkarıldı. Sivil toplum örgütleri yardımcı oluyor. Afganlar arası dayanışma da var. Bu süreç çok uzun sürüyor; ama yapacak bir şey yok. Bekleyecek ve en iyisini umut etmeye devam edeceğiz. Türkiye, İran'dan her şeye rağmen çok daha iyi.

Kars ilinde yürütülen alan çalışmasında, İl Göç İdaresi yetkilileri ile yapılan görüşmelerde İran'dan gelen Afganistan uyrukluların durumuna, kadınlara ve gettolaşmanın getirdiği sorunlara değinildi:

Buradaki Afganlar arasında ilk defa kimliği olanlar var. Örneğin, İran'da doğmuş büyümüş ama yıllarca kayıtsız/kimliksiz kalmış. Burada o kişilere kimlik verdik. Genellikle kadınlar çalışmıyor, ev işleri ve çocuklarla meşguller. Yoğun bir gettolaşma var. Türk soylu olmayanlar dil bariyerini kolay aşamadıkları için birbirleri ile yakın yerlerde oturmayı tercih ediyorlar. En fazla Afgan aile Fevzi Çakmak Caddesi'nde oturuyor. Yaklaşık 20 aile var. Eski süt fabrikasının lojmanlarında kira ödemededen kalanlar var. Durumu iyi olanlar başka yerlere gidiyor. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan yararlananlar var. Çocuklar okullarına

gidiyorlar. İki Afgan genç üniversitede okuyor. Normalde üniversitede okumaları mümkün değil. Ancak, Kafkas Üniversitesi ile yapılan protokol gereği, onların üniversiteye gitmelerini sağladık (Kars görüşme notları, 20 Aralık 2021).

9.6. Düzensiz Göç ve Düzensiz Göç ile Mücadele

Düzensiz göç, yabancıların yasa dışı yollarla bir ülkeye girişini, ülkede kalışını, ülkeden çıkışını veya yasal yollarla girip yasal süresi içerisinde çıkmamasını ifade etmektedir. Bu tanıma göre, düzensiz göçmen hem giriş-çıkışlarda hem de vizeye bağlı olarak yasal kalma hakkı dolmasına rağmen, ülkeden vaktinde çıkış yapmayan kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır.

Resim 9.2: Yakalanan Düzensiz Göçmenler

Kaynak: Anadolu Ajansı, 2021b.

9.6.1. Nicel Görünüm

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığının resmi verilerine göre, Türkiye'de 2005 - 2021 yılları arasında yakalanan düzensiz göçmen sayısı Grafik 9.5'te verilmiştir. Bu düzensiz hareketler, 2014 yılında yükselmeye başlamış, 2019 yılında zirve yapmıştır (Grafik 9.5 ve 9.6). Göçmen kaçakçılığının katalog suçları altına alınması ve tutuklama tedbirlerin ge-

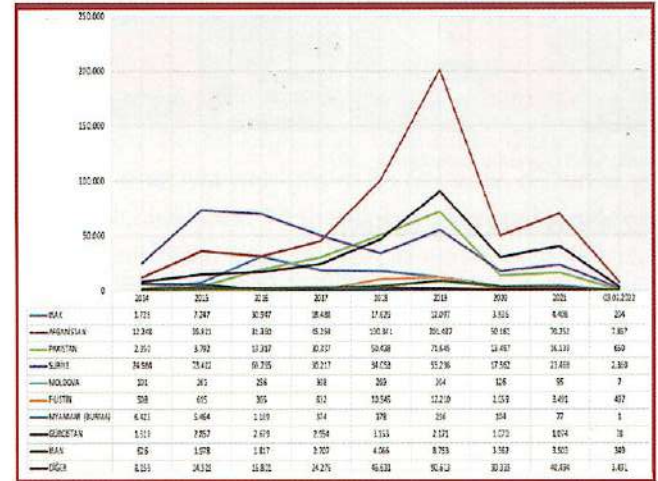
tirilmesiyle birlikte 2021 yılında göçmen kaçakçılığı yapanların tutuklanma sayılarında da artış gözlenmiştir. 2020 yılı itibarıyla, pandeminin etkisiyle azalan düzensiz göç hareketleri, 2021 yılında görece artış göstermiştir. Türkiye'ye yönelik düzensiz göç hareketlerinde çok farklı milliyetler olsa da, Afganistan vatandaşları öne çıkmaktadır (Grafik 9.7 ve Grafik 9.8).

Grafik 9.4: Son 16 Yılda Türkiye'de Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayıları

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022c.

Grafik 9.5: 2014-2021 Yılları Arası Türkiye'de Yakalanan Düzensiz Göçmenler ve Uyrukları

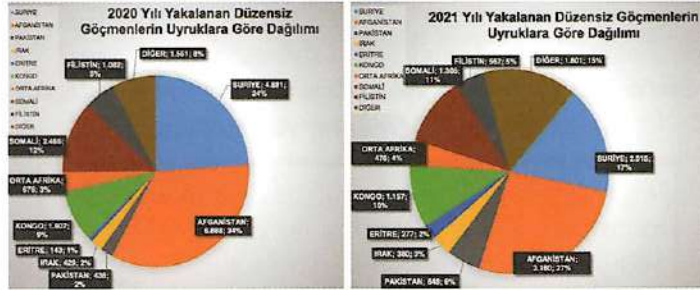
Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022c.

Grafik 9.6: 2021 Yılı Afganistan Uyruklu Düzensiz Göçmen Sayıları

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022c.

Grafik 9.7: Türkiye'de Düzensiz Göçmenlerin Uyuurklarına Göre Dağılımı (2020-2021)

Kaynak: Sahil Güvenlik Komutanlığı, 2021.

9.6.2. Düzensiz Göç Yolları

Uluslararası göçmenler, sınırların normal yollarla aşılması mümkün olmadığında ya da içinde buldukları ülkede bulunma süreleri dolsa da çıkış yapmadıklarında düzensiz göçmen kategorisine girerler. Şüphesiz, insanları göçmen kaçakçıları aracılığıyla yasal olmayan şekilde başka bir ülkeye girmek ve çıkış yapmak konusunda birtakım mücbir sebepler olabilir. Afganistan uyruklular için de durum böyledir. Bir araştırma kapsamında görüülen göçmen kaçak-

çıları Afganistan hükümet yetkililerinin üzerlerine düşen görevi yerine getirmediği, rüşvet ya da pay aldıkları ve kaçakçılığı dolaylı olarak destekledikleri için bu yasa dışı faaliyetlerde sorumlulukları olduğunu belirtmişlerdir (Mohammadi, Nimkar ve Savage, 2019: 9-10).

2020 yılında yayınlanan bir rapora göre, Türkiye'de görüülen 25 Afganistanlı göçmen (13'ü uluslararası koruma (UK) başvurusu sahibi, 12'si düzensiz ve UK başvurusunda bulunmamış) Afganistan'da resmi pasaport ve vize olarak yolculuk yapmanın zorluğunu belirtmişlerdir. Üstelik, gerekli belgeler alınabilse bile, sınırları resmi belgeler ile geçmenin çok zor olduğunu belirtmişlerdir. Afganistan'da yaygın yolsuzluk ve bürokratik engeller nedeniyle, pasaport ya da vize işlemleri vakit alan ve pahalı bir süreç olarak görülmektedir. Bu nedenle, göçmen kaçakçılığı bir yasadışı sistem olarak gerekli yasal prosedürü takip edemeyen veya etmek istemeyen potansiyel göçmenleri hedef almaktadır. Aynı rapora göre, katılımcıların %83,3'ü Türkiye'ye düzensiz yollarla gelirken, sadece %5,6'sı düzenli yolla girmiştir (Mixed Migration Center, 2020). Sığınmacılar arasında da tıpkı düzensiz göçmenler gibi göçmen kaçakçılarının kullanıldığı bilinmektedir.

Resim 9.3: İçinde Düzensiz Göçmenlerin Bulunduğu Van Gölü'nde Batan Tekne

Kaynak: Anadolu Ajansı, 2019.

Afgan göçmenlerin göç yollarını ve seyahat araçlarını belirleyen temel faktörler coğrafi koşullar, geçiş/hedef ülkelerinin sınır kontrolleri ve göç politikaları, göçmen kaçakçılığı ağları, kaçakçı ücretleri ve faaliyet yöntemleridir (Kuschminder, de Bresser ve Siegel, 2015). Geçtiğimiz yıllarda Avrupa ülkelerinde sığınma başvurusu yapan göçmenlerin başında Afganistan uyruklular gelmektedir (Donini, Monsutti ve Scalettaris, 2016: 1). Avrupa'ya ulaşmak için çeşitli yollar kullanılmaktadır. Düzensiz göçmenlerin çoğu kara yolu ile önce Pakistan'a, ardından İran'a geçmekte ve bu aşamada göçmen kaçakçıları ile iletişime geçmektedir. Daha küçük bir kısmı ise, Türkiye'ye ve hatta Avrupa'ya hava yolu ile geçmektedir. Göçmenlerin çok büyük bir kısmı geleceklerini ve bazen hayatlarını bu göç yolculuğunun tamamını veya bir parçasını gerçekleştirme aracılığı eden göçmen kaçakçıların ellerine bırakmaktadır (Donini, Monsutti ve Scalettaris, 2016: 12).

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi'nin 2018 raporunda yer aldığı üzere Afganistanlı, İranlı, Iraklı ve Pakistanlı göçmenlerin Avrupa'ya gitmek için kullandıkları göçmen kaçakçılığı rotaları bazı ana yolları izlemektedir. Bu rotaların ilki, Pakistan ve İran üzerinden Türkiye ve ardından Yunanistan üzerinden Batı Balkanlardır. İkinci rota ise, Türkiye ve Bulgaristan üzerinden Doğu Avrupa ülkeleri ve Batı Avrupa'dır. Üçüncü rota ise, Orta Asya üzerinden Rusya, Baltık ülkeleri ve/veya Belarus ve Ukrayna üzerinden Polonya veya Slovakya ve sonunda Batı Avrupa'dır (UNODC, 2018: 33).

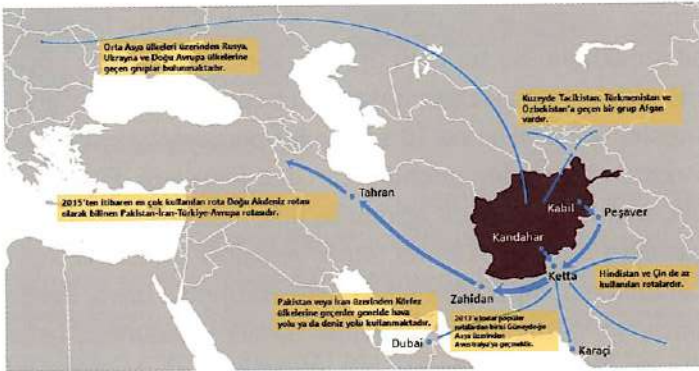
Afganistanlı göçmenler için Türkiye dışındaki alternatif güzergahlar ise, Orta Asya üzerinden Rusya'ya, oradan Doğu ve Kuzey Avrupa ülkelerine geçmek; Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi Orta Asya ülkelerine gitmek; Pakistan veya İran üzerinden Körfez ülkelerine gitmek; Avustralya'ya, Hindistan'a ve Çin'e gitmektir (Stanzel, 2016:

4). Orta Asya ülkeleri her ne kadar sığınmacı kabul etmese de, göçmenler Rusya üzerinden Avrupa'ya gitmenin yolu bulabilmektedir (Marchand vd., 2014: 102). 2000'li yılların başından itibaren Güneydoğu Asya ve Avustralya rotası da popüler olmuştur. Ancak, bu yol, 2013'te Avustralya hükümetinin göçmen kaçakçıları vasıtasıyla ülkeye gelen sığınmacıları geri gönderme politikası uygulamaya başlaması nedeniyle etkisini kaybetmiştir (UNODC, 2018: 39). Bazı göçmenler ise, Pakistan veya İran'dan Umman'a botlarla veya karayolu ile Birleşik Arap Emirlikleri'ne gitmektedir. Daha varlıklı olanlar ise, Abu Dhabi veya Dubai'den Avrupa'ya hava yolu ile geçmektedir (UNODC, 2018: 33).

2015'ten itibaren en fazla kullanılan rota, Doğu Akdeniz rotası olarak kabul edilen Pakistan-İran-Türkiye-Yunanistan rotasıdır (Stanzel, 2016: 11). Bu dönemde, Afganistan'dan çıkan göçmenlerin ilk durağı Pakistan olmuştur. İran ve Afganistan arasındaki artan sınır güvenliği, bu sınırı doğrudan geçişler için son derece tehlikeli bir hale getirdiği için, İran'a geçmek için öncelikle Pakistan'a geçmek bir zorunluluk olarak görülmekteydi. İran'a doğrudan geçildiği takdirde, Afganistan'ın güneybatısından Nimruz ilçesinin Zaranc kentinden hareket etmek gerekmekte, ancak bu sınırdan geçmek isteyen göçmenler 147 km'lik bir telle karşılaşmaktadır. Bu tel örgü, İran tarafından düzensiz göçle mücadele amacıyla yapılmıştır. Bu nedenle, düzensiz göçmenler yolculuklarına 10 saatlik bir parça daha ekleyerek Pakistan üzerinden geçmeyi tercih ediyorlardı. Pakistan'a geçmenin kolaylığı bir açıdan iki ülke arasında yüzyıllardır var olan tarihsel, kültürel, etnik ve aşiret bağlarıyla açıklanabilirken, diğer yandan iki ülke arasındaki uzun, deneimsiz ve geçirgen kara sınırının da etkisi bulunmaktadır. Ayrıca, Afganistan'ı hava yolu ile terk etmenin tek yolu Kabil'deki havaalanına ulaşmakken, Pakistan'da bu amaçla kullanılacak birden fazla havaalanı bulunmaktadır (Aksel vd., 2015: 19).

Afganistan'dan Pakistan'a olan ana yollar, ya Kabil'den sınırı geçip Pakistan'ın kuzeyindeki Peşaver'e doğru gitmekte, ya da Kandahar'dan gelip Pakistan'ın doğu eyaleti olan Belucistan'daki Çaman kentine doğru yönelmektedir (UNODC, 2015: 23). Yolculuğun ikinci aşamasında, Pakistan'dan yola çıkan göçmenler Ketta üzerinden Belucistan'ı otomobil/kamyonet ile veya yaya olarak geçerek İran sınırına gelirler (Triandafyllidou ve Maroukis, 2012). Ketta, Pakistan üzerinden İran'a kara yolu ile geçmekte olan Afgan ve Pakistanlı göçmenler için ana merkezdir (UNODC, 2015: 32). Afgan göçmenler ile Pakistanlı göçmenlerin bir kısmı birlikte hareket ederek Karaçi, Lahor veya İslamabad'a gidip Körfez ülkelerine veya Avrupa'ya hava yolu ile geçmektedirler (UNODC, 2015: 31). İran üzerinden kara yolu ile Avrupa'ya ulaşmak isteyenlerin hedefi ise, Tahran üzerinden Urumiye'ye ve Salmas dağlarına ulaşmaktır (Triandafyllidou ve Maroukis, 2012). Göçmenler, genellikle göçmen kaçakçıları ile Tahran'da buluşmakta, oradan Türkiye sınırına gelmektedir. Bu yolculuk genelde taksilerle 4-5 kişilik küçük gruplarla gerçekleştirilmektedir (Triandafyllidou ve Maroukis, 2012).

Harita 9.2: Afganistan'dan Göç Yolları

Kaynak: UNODC, 2015; Triandafyllidou ve Maroukis, 2012; UNODC, 2018 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Son dönemde ise, geçen yılların aksine Pakistan'dan değil, Afganistan'dan doğrudan İran'a geçişler artış göstermiştir. Buna göre, İran içerisinden geçişler Kuzey, Güney ve Orta Koridor şeklinde ayrılmaktadır. 1) Afganistan'da Nimruz, Farah ve Herat illerinden doğuda Ketta üzerinden Pakistan'a geçip Taftan'a giden veya 2) güneye doğru ilerleyip sınırı geçerek Taftan'a giren iki ayrı rota bulunmaktadır. Taftan'a geçişin ardından, göçmenler Afganistan-İran sınırındaki Taftan Dağı'nı aşarak İran'a geçmektedir. İran'a geçildikten sonra üç ayrı rota bulunmaktadır.

1) Kuzey rotası olarak da anlatılan birinci rotada, göçmenler Taftan'dan Kirman'a, Yazd'e, kuzeyde Meşhed'e, Tahran'a, Urumiye'ye geçmektedir.

2) Güney rotası olan ikinci rotada, göçmenler Taftan'dan güneydeki Bender Abbas'a, oradan kuzeybatıda Şiraz'a, Isfahan'a, Tahran'a ve Urumiye'ye geçmektedir.

3) Orta rota olan üçüncü rotada ise, göçmenler Taftan'dan Zahidan'a, batıda Şiraz'a, ardından Irak sınırına yakın olan Kirmanşah'a ve son olarak Urumiye'ye geçmektedir.

Üç rota da Türkiye'ye sınır geçişlerini Urumiye üzerinden daha ziyade Van iline yapmaktadır. Az sayıda da olsa, Iğdır ve Ağrı'dan geçişler olmakla beraber, alınan tedbirler ve İran sınırında tamamlanan duvarın etkisiyle birlikte sayılar oldukça azalmıştır. Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesinden önce Kuzey Bölgesinden özellikle de Kunduz, Kandahar, Mezar-ı Şerif'ten gelenlerin yaygın olduğunu, etnik köken olarak ise Tacik ve Peştunların az sayıda olduğunu, ancak Taliban ile mücadele eden Özbeklerin yoğunlukta olduğunu belirten İl Göç İdaresi, Eylül 2021'den itibaren etnisite, cinsiyet, sosyo-ekonomik statü açısından daha karışık ve karmaşık hareketler görüldüğünü ifade ettiler. Son gelen göçmenler daha çok orta sınıf, kentli, seküler kesimden olup doktor, hemşire, bankacı, devlet memuru

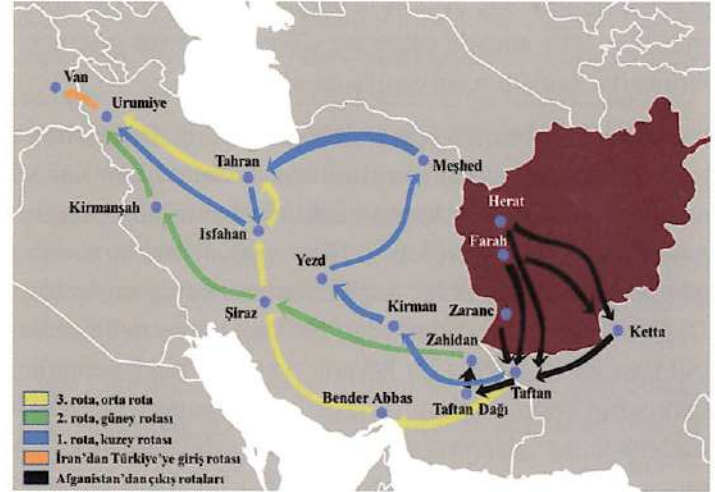
gibi meslek sahibi kişilerden oluşuyor. Özellikle Kabil'deki çatışmalardan sonra, devlet için çalışan polis, asker, üst düzey yöneticilerin ve kadınların sayısında da bir artış meydana geldi. Son gelenlerin %40'ı kadınlardan oluşuyor (Van görüşme notları, Kasım 2021). Göçmen kaçakçılığın İran'da sınır şehirlerinde yaygın olduğunu belirten yetkililer, yöntemlerin, rotaların ve ücretlerin sürekli değiştiğini aşağıdaki sözlerle vurgulamışlardır:

Nimruz ve diğer sınır illerinde kaçakçılık oldukça yaygındır. Öyle ki, her yerde kaçakçıların broşürlerini görmek mümkündür. Bir lokantaya oturduğunuzda kaçakçılar yanınıza gelip Türkiye'ye gitmek isteyip istemediğini sorarlar. Pandemi döneminde fiyatlar 300 dolardan 1200-1500 dolara fırlayınca "şimdi öde, Mart'ta karlar eriyince Türkiye'ye geç" gibi kampanyalar başlatıldı. Sınırlar daha fazla korunmaya başladığında hem kaçakçı ücretleri 3000 dolar olarak yükseldi hem de güzergahlar değişti. hem geçişlere İran, son zamanlarda Nimruz sınırında güvenliği artırınca, göçmenler Pakistan Ketta üzerinden İran'a geçmeye başladılar (Van alan çalışması görüşme notları, Kasım 2021).

Sınır ötesi kaçakçılık, sınırlar çizildikten sonra sınırın öteki yanında kalan akrabalık ilişkileri ile ilintilidir. Zira, güvenilir sosyal ağların olmadığı bir yerde kaçakçılık yapmak daha risklidir. Ayrıca, kaçakçılık sınır bölgelerinde yaşayan insanlarca işsizlik, terör, geçim yollarını kaybetme ya da daha cezbedici ve kolay para kazandıran bir yöntem olduğu için tercih edilir. Bu durum, ezelden beri sigara, hayvan ve çay gibi ürünler üzerinden kaçakçılıkla geçimini sağlayanların bölgeyi avuçlarının içi gibi bildikleri ve hazır sosyal sermayeleri olduğu için göçmen kaçakçılığına kaymasını da açıklar. Sınır ötesi kaçakçılık, "tampon mekanizma" olarak yerel halkın kullandığı bir yoldur. Bölgedeki göçmen kaçakçılığını değerlendiren uzmanlar da bu durumun farkındalığıyla çeşitli çözüm yolları üretmeye çalışmaktadır (Van görüşme notları, Kasım 2021):

- Kaçakçılar, Makü, Salmaz, Hoy gibi İran-Türkiye sınırındaki bölgelerden Türkiye'ye giriş yapıyorlar. Buralarda sınırın her iki tarafında köyler var ve bu köyler birbiri ile akrabalar. Aralarında ciddi bir koordinasyon var. İran sınırındaki bir köye götürülen göçmenler, Türkiye sınırındaki bir köye geçirildikten sonra Van merkezdeki şok evlere götürülüyorlar. Bu süreç boyunca kimin ne iş yapacağı önceden planlı, yani geçiş işlemlerini kimin yapacağı, kimin yabancıları Türkiye sınırında karşılayacağı ya da kimin Van merkezdeki şok eve göçmenleri taşıyacağı - her şey belli. Bu koordinasyonda muhtarlar önemli bir rol üstleniyor. Bu sebeple, çoğu muhtarla görüşüp onları yanımıza alarak bu geçişleri kontrol etmeye çalışıyoruz. Muhtarlarla koordineli olunca vakaların azaldığını da gözlemliyoruz.

Harita 9.3: Düzensiz Göç Rotaları (2021)

Kaynak: Sahadan elde ettiğimiz verilerden oluşturulmuştur.

İran'da geçirilen süre kişiden kişiye değişmektedir. Bazıları yolculuklarına durmadan devam ederken, bazıları İran'da kalıp çalışarak para biriktirmek zorunda olabilir ya da bir süre İran'da kalmayı tercih edebilir (Karadağ, 2021: 23). Ol-

dukça dağlık bir bölge olan Türkiye-İran sınırı, gece yaya olarak genellikle iki kaçakçının eşlik ettiği 50 ila 100 kişilik gruplarla geçilmektedir (Triandafyllidou ve Maroukis, 2012; UNODC, 2018: 31). Ancak, Afganistan'dan Türkiye'ye doğrudan gerçekleştirilen yolculuk uzun ve zordur. Aynı zamanda sonsuz sayıda tehlike ve ölüm korkusuyla doludur. Yüksek dağlar ve çöllerin içinden devam eden bu yolda göçmenler bir kaçakçıdan diğer bir kaçakçıya transfer edilerek haftalar hatta aylar sonunda, yaklaşık 2,500 km'lik bir yolu katederek Türkiye'ye varırlar. Yolculuğun her aşamasında, sadece engebeli arazi ve sert doğa koşullarına karşı durmak yetmez. Çetelerle yüz yüze gelme ve yakalanma korkusu da hüküm sürer. Yolda gerçekleşmesi muhtemel aksilikler, kaçakçılarla, çetelerle görüşmeler ve yaşanan sorunlar ölümcül coğrafi koşulların üzerine eklenir (Karadağ, 2021: 21). Nitekim, medya alt bölümünde de görüleceği gibi, kış aylarında yapılan geçişlerin bir bölümünde dağlık arazide yaşamını yitiren düzensiz göçmenlere karlar eridikten sonra ulaşılmaktadır.

İran-Türkiye sınırını geçmek birçok tehdidi beraberinde getirebilmektedir. İran sınır muhafızları tarafından her an ateş açılabilir, yabancı hayvan saldırıları olabilir ya da soğuktan donmalar görülebilir. Sınır muhafızları tarafından görülürlerse, göçmenler dağlık alanlara kaçıp saklanırlar. Dağ yollarını bilmediklerinden bir kaçakçının gelip onları bulması için saatlerce bir kayanın yanında bekleyebilirler. Ölümün çoğu da donma veya yabancı hayvan saldırıları nedeniyle bu saklanma esnasında gerçekleşmektedir (Karadağ, 2021: 24). Bir göçmen kaçakçısı bu zorlu şartlarda geçişleri şöyle aktarmaktadır: "Bu yolda, yaz kış daima kemikler vardır. Bilmeyen birisi bunları hayvan kemiği zanneder. Oysa hepsi kurtlar tarafından yenilen insanlara aittir." (Karadağ, 2021: 25). Bu zorlu yolculuk sonunda sağ kurtulanlar ise, göçmen kaçakçılarının "şok evleri" diye tabir ettikleri evlere yerleştirilirler. Kurtulanlar şokta olduğu

için bu evlere bu isim verilmiştir. Türkiye'ye giriş yapıldığında, düzensiz göçmenlerin sayısı neredeyse yarıya kadar düşebilmekte; geride kalan göçmenlere ise ne olduğunu tam olarak kimse bilmemektedir (Karadağ, 2021: 25).

Van'daki alan çalışmasında, İl Göç İdaresi yetkilileri şok evlerin bekleme odaları olarak yola tekrar devam etmeden önce dinlenmek, para tahsil etmek ve göçmen kaçakçılarının takip edilmediklerinden emin olmak için kullanıldığını aktardılar (Van görüşme notları, 20-21 Kasım 2021):

- Şok evlerde göçmenler saklanıyorlar. Bazı durumlarda, tahsilat yapıncaya kadar göçmenler bu evlerde rehin tutuluyor. Bu evlerin bazıları şehir merkezindeki apartman daireleri olabildiği gibi bazıları da yeraltında olabiliyor. Yapılan baskınların birinde, bir şok evden 28 kişi, bir diğerinden ise yaklaşık 100 kişi çıkarıldı.

Sahte kimlikler hazırlanırken şok evlerinde bekletilen göçmenler kimlikleri hazır olduğunda 40 kişilik gruplar halinde Van otogarına yürüyerek gelmektedirler (Karadağ, 2021: 26). Son yıllarda gazetelerde yer alan haberlere bakıldığında Afgan göçmenler Türkiye sınırından girdikten sonra trafik kazalarında hayatını kaybeden veya Van Gölü'nde botun batması sonucu gölün soğuk sularına gömülen çok sayıda göçmen bulunmaktadır (Karadağ, 2021: 26; BBC Türkçe, 2021b). BBC Türkçe'nin 25 Temmuz 2021 tarihli haberinde bahsedildiği üzere, Van'da bulunan Seyrantepe Mezarlığı'nın bir bölümü kimsesizler mezarlığı olarak büyük çoğunlukla göç yolculuğunda hayatını kaybeden Afganlara ayrılmış durumdadır (Resim 9.4). Bazılarında ölüm yeri yazarken bazılarında yalnızca sayılar bulunmaktadır. Kış aylarında yolculuk yapanlardan donanların cesetleri ilkbaharda karlar eriyince bulunurken, trafik kazalarında göçmen kaçakçılarının minibüslere balık istifi bindirdiği göçmenler hayatını kaybetmektedir. Öte yandan, Van Gölü üzerinden Tatvan'a geçen botların batması sonucu

bulunan cesetler de yine bu mezarlığa gömülmektedir (BBC Türkçe, 2021b).

Van'da kara sınırlarından geçen düzensiz göçmenler ile ilk teması Kara Kuvvetleri yapmaktadır. Daha sonra, eğer kırsal alanda ise jandarmaya, kentsel alanlarda ise yakalanan düzensiz göçmenler polise teslim edilmektedir. Sahil Güvenlik ise, girişlerden değil deniz yoluyla çıkışlardan sorumludur. Ancak, Van Gölü'nde yaşanan sorunları bertaraf etmek amacıyla, Van'da 20 kişilik çekirdek kadrosu bulunan Sahil Güvenlik Karakol Komutanlığı 2021 sonunda göreve başlayacak şekilde kurulması planlanmıştır. Van Gölü'nde Sahil Güvenlik Karakol Komutanlığının varlığı göçmen kaçakçıları için caydırıcı, düzensiz göçmenler için can kurtarıcı olacaktır. Medya yansımalarından da görüleceği gibi, çoğu göçmen kaçakçısı düzensiz göçmenleri kandırarak Van Gölü'nü Ege Denizi olarak tanıtmakta ve onları dolandırmaktadır.

Resim 9.4: Van'daki Kimsesizler Mezarlığı

Kaynak: BBC Türkçe, 2021b.

Türkiye'den Avrupa'ya geçmek için, düzensiz göçmenlerin kullanabileceği iki yol bulunmaktadır. Birincisi, Türkiye'ye giriş yapıldıktan sonra İstanbul'a gelen Afganistanlılar kara yolu ile göçmen kaçakçıları tarafından Edirne veya Kırkla-

reli'ye götürülmekte, bir kısmı botlarla Meriç Nehri üzerinden Yunanistan'a sokulmakta, bir kısmı da araçlarda saklı biçimde Yunanistan veya Bulgaristan'a geçebilmektedir. İkincisi ise, İzmir, Balıkesir, Çanakkale, Aydın ve Muğla'ya getirilmekte; Yunanistan ve İtalya'ya deniz yolu ile götürülmektedir. Türkiye içerisinde bu kıyı illerine seyahat minibüslerle yapılmakta, deniz yolculuğu ise çoğunlukla şişme botlarla, bazen de teknelerle ve hatta lüks yatlarla gerçekleştirilmektedir. 2020 yılında yakalanan göçmen sayıları 14.141; 12 Ağustos 2021 tarihine kadar olan dönemde ise 9.118'i bulmuştur (Sahil Güvenlik Komutanlığı, 2021).

Sahil Güvenlik Komutanlığı ile 17.08.2021 tarihinde gerçekleşen görüşmede, geri itmeler konusu da ele alınmıştır. Yunanistan'ın sıklıkla başvurduğu geri itmeler, uluslararası sözleşmelere aykırı olmasının yanı sıra, pek çok göçmenin Ege Denizi'nde hayati riskini artırmaktadır. AB'nin diğer ülkelerden beklediği uygulamanın tersine yapılan bu insanlık ayıbı, insan hayatı üzerinde oynanan çifte standartlara emsal olmasına rağmen, maalesef şimdiye kadar fazla bir yaptırımla cezalandırılmamıştır. Ayrıca, bu durumun Ege'de Umut ve Akdeniz'de Güvenlik Operasyonlarını yürütürken kendi görevlerini de zorlaştırdığını belirten yetkililer, hem denizdeki şartlara hem de geri itmelerin nasıl yapıldığına değinmişlerdir (Ankara Sahil Güvenlik görüşme notları, Ağustos 2021):

- Ege Denizi'ndeki arama kurtarma işlerimiz geri atmalar sebebiyle zorlaştı. Uluslararası mahkemeler devleti değil bireyi suçladığı için, Frontex ve Yunanistan gemilerinde görevliler suratlarına maske geçirip bu insanları geri atıyor. Kendi kimliklerini gizliyorlar. Bu insanların bir kısmı yargılanmaya başladı, bir kısmı da ileri zamanlarda yargılanacak. Afganlar ve Suriyeli olmayan diğer gruplar, Ege Denizi'nin ne kadar dalgalı bir deniz olduğunu bilmiyorlar. Kıydan bakınca dümdüz görünen

denizde, 5 metre sonra şiddetli dalgalar olabiliyor. En ufak bir dalgalanmada da zaten botları batıyor ya da ters dönüyor. Suriyeliler, diğerlerine göre daha akıllıca geçişler yapıyorlar. Denizi, hava durumunu, koşulları iyi değerlendiriyorlar.

Deniz geçişlerinde, göçmenlerin İspanya, İtalya, Türkiye-Yunanistan olmak üzere üç temel rotası olduğunu dile getiren Sahil Güvenlik yetkilileri, bu rotalardan birinin sıkı bir şekilde kontrol altına alındığında göçmen kaçakçıları yüzünden trafiğin yönünün değiştiğini, ancak bunun etkin bir çözüm olmadığını belirttiler. Yetkililer zira, bir rota bloklandığında diğer rotalardaki trafiği daha fazla artırdığına dair somut veriler olduğunu söylemiştir (Ankara Sahil Güvenlik görüşme notları, Ağustos 2021):

Göçmenler çok zor şartlarda, çok uzun yolculuklar yaparak kıyılara ulaşıyor. İçme suları yok. Denizde bir sorun çıksa, yüzmeleri gerekse, yüzecek enerjileri yok. Hem fiziksel hem de psikolojik olarak bitmiş haldeler. Bu sebeple, ölüm tehlikesi ile karşı karşıya geliyorlar. Biz onları denizde kaderlerine terk etmiyoruz. Çünkü temel denizcilik nosyonu denizdeki kimseyi bırakmamamızı söyler. Bu yazılı olmayan ama uluslararası geçerliliği olan temel bir kuraldır. Biz de bu kuralın gerekliliğini yerine getirmeye çalışıyoruz. Bu sebeple, örneğin, Akdeniz coğrafyasında, düzensiz göçmenlerin ölüm oranı %4 iken, bizim sorumluluğumuz altındaki bölgelerde %0,2'dir. 2021 yılında, şu ana kadar, 4 düzensiz göçmen hayatını kaybetti. 2020'de ise bu sayı 37'dir.

Aşağıda 2013-2021 yılları arası denizlerde hayatlarını kaybeden düzensiz göçmen sayıları sunulmuştur:

Grafik 9.8: Denizlerde Hayatını Kaybeden Düzensiz Göçmenler (2013-2021)

YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
GÖÇMEN SAYISI	8.047	14.961	91.611	37.130	21.937	26.678	60.802	19.529	11.787
HAYATINI KAYBEDEN GÖÇMEN	40	69	279	192	56	93	34	37	4
ORANI	0,50%	0,50%	0,30%	0,50%	0,26%	0,35%	0,06%	0,19%	0,03%
TOPLAM HAYATINI KAYBEDEN GÖÇMEN SAYISI	804								

Kaynak: Sahil Güvenlik Komutanlığı, 2021.

Ayrıca, göçmenler arasında çok hızlı bir bilgi alışverişi olduğunu teyit eden yetkililer, başarılı bir geçişin potansiyel göçmenler üzerinde özendirici bir etkisi olduğuna vurgu yapmışlardır. Akademik literatür de, bunu doğrular niteliktedir (İçduygu ve Akçapar, 2016; Khosravi, 2007; McAuliffe vd., 2017; Scalettari vd., 2021). 2019 yılında Türkiye genelinde Afganistan uyruklu düzensiz göçmenlerin sayısı hızla yükselmeye başlayarak oranları %43'ü bulmuştur. 2020 yılında ise, düzensiz göçmenler içerisinde Suriyelilerin oranı %24 ve Afganların oranı %34 iken, 2021 yılının Eylül ayına kadar olan istatistiklere bakıldığında Suriyelilerin oranı %18 ve Afganların oranı %27 civarındadır (Grafik 9.8). İran sınırından Türkiye'ye girişler çoğunlukla Çaldıran, Özalp, Saray, Erciş, Muradiye ve Gürpınar'dan yapılmaktadır (Van görüşme notları, 10 Kasım 2021).

Özellikle 2011 yılı sonrası Türkiye ve Yunanistan tarafından alınan sıkı önlemlere ve Karadeniz üzerinden yeni rotalar çizilmesine rağmen, Türk-Yunan sınırı Avrupa'ya olan düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığı için önemini hala

korumaktadır (Aksel vd., 2015: 14). Yakın döneme kadar Türkiye'ye gelen Afganlar Yunanistan'a kara yoluyla geçmiş, ardından Patras veya İgumeniça limanlarından İtalya'ya ulaşmıştır. Ancak, Türkiye-Yunanistan sınırında artan güvenlik önlemleri, bu göç dalgasını Türkiye-Bulgaristan sınırına yönlendirmiş; 2013 sonunda bir geçiş ülkesi olan Bulgaristan'ın sığınma sistemi üzerinde bir yoğunluk yaşanmasına neden olmuştur (Donini, Monsutti ve Scalettaris, 2016: 16). Sınır kontrolleri ve coğrafi koşullar göz önüne alındığında, görece faaliyetin daha zor olduğu ve daha pahalı araçlar olan deniz veya hava yolu yerine kara yolu daha çok kullanılmaktadır. Ancak, 2009 ila 2015 yılları arasında Türkiye ve Avrupa Birliği arasında kaydedilen göçmen kaçakçılığının çok büyük bir bölümü yerini karayolundan Ege Denizi geçişlerine bırakmıştır. Bunun nedeni olarak, Yunanistan ve Bulgaristan kara sınırlarındaki artan güvenlik tedbirleri gösterilmiştir (Aksel vd., 2015). Değişen şartlara ve alınan güvenlik önlemlerine çok hızlı adapte edebilmeleriyle bilinen (Europol-INTERPOL, 2016) ve ulus ötesi gri bir alanda çalışan göçmen kaçakçılığı ağlarının faaliyet yöntemlerini ve güzergahlarını Türkiye'nin de içinde olduğu coğrafyada değiştirmesi çok şaşılacak bir durum değildir. Örnek olarak, 2015 yılında İzmir ve çevre illerin yanı sıra, alternatif olarak Mersin ve Antalya'dan da AB'ye yönelik geçişler yapılmaktaydı (İçduygu ve Akçapar, 2016).

Harita 9.4: Türkiye'de Göç Yolları

Kaynak: Aksel vd., 2015; Donini, Monsutti ve Scalettaris, 2016; Karadağ, 2021; UNODC, 2018 verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Frontex'in 2021 verilerine göre, Avrupa Birliği'ne Batı Balkanlar üzerinden yasal olmayan yollarla giriş yapan, çoğunluğu Suriyeli ve Afganlardan oluşan göçmenlerin sayısının 2020'ye göre iki katına çıktığı görülmektedir. 2021 yılının Ocak ve Temmuz ayları arasında Batı Balkan rotasından yasal olmayan yollarla giriş yapan göçmen sayısı 22.600; tüm rotalardan yasal olmayan yollarla giriş yapan göçmen sayısı ise 82 binin üzerindedir. Bu rakamlar, bir önceki yıla oranla %59'luk bir artış anlamına gelmektedir (DW Türkçe, 2021). Pandemi dolayısıyla tam kapanmaların bittiği bir döneme denk geldiği için, 2021 yılında daha fazla düzensiz geçişlerin yapılması beklenmektedir.

Avrupa Birliği'nin 2000'li yılların başında değişen göç-sığınma politikaları ve göçün güvenikleştirilmesi, göçmen kaçakçılığı ağlarını da profesyonelleştirmiş; göç yolculuğunu ise hem daha tehlikeli hem de daha pahalı hale getirmiştir. Yolculuğun tehlikeleri arasında boğulma riski, göç yollarında aşırı tehlikeli şartlar, para karşılığı fuhuş yaptırma ve bu sayede yolculuğun devamını sağlama gibi birçok travmatik olay vardır. Özellikle yanında yetişkin erkek bir akrabası olmayan kadınlar ve refakatsiz çocuklar fiziksel taciz ve cinsel istismara karşı savunmasızdır. Afgan göçmenlerin çoğu gerek İran'da gerekse Türkiye'de kayıtdışı ekonomide çalışmaktadır. Böylece, ya kaynak ülkedeki ailelerine hayatlarını idame ettirmeleri için para göndermekte, ya da diğer hedef ülkelere ulaşmak amacıyla göçmen kaçakçılarının talep ettiği yüksek ücretleri biriktirmeye çalışmaktadır. Bu durum nedeniyle Avrupa'ya olan bazı yolculuklar bir veya birkaç yıl sürebilmektedir (Donini, Monsutti ve Scalettaris, 2016: 13). 2015'te yaşanan göç krizinde görüldüğü gibi, çoğu Afganistanlı göçmen Avrupa sınırını göçmen kaçakçılarının yanı sıra kendi çabalarıyla da geçmeye çalışmıştır (İçduygu ve Akçapar, 2016). Hayati tehlikeleri atlatabilen birçok göçmen, bu "umut yolculuğunda" yaşadıkları travmaları anlatmaktadır. Düzensiz göç

konusunda yürütülen bir araştırmada, görüşülen katılımcıların sınır geçişleri sırasında %63,4'ünün yolda ölümle karşı karşıya geldiği, %50'sinin şiddet gördüğü, %43,7'sinin hırsızlık yaşadığı, %4,2'sinin ise cinsel tacize uğradığı belirtilmiştir (Donini, Monsutti ve Scalettari, 2016: 17; Mixed Migration Center, 2020: 36).

Aşağıdaki iki vaka, sırasıyla Van ve Ankara illerinde yapılan alan çalışmasından derlenmiş olup, ilki düzensiz göçmen olarak yakalanan farklı etnik gruplardan (Özbek ve Tacik) Afganistanlı'nın durumunu gözler önüne sererken, diğeri de Türkiye'ye ilk giriş yaptığı sırada reşit olmayan Türkmen kökenli bir gencin göç hikayesini ele almaktadır.

Vaka 3: Van Önkabul Merkezi'nde Yeni Yakalanan Düzensiz Göçmenler

Ön Kabul Merkezi'nde geldiğimizde, bir gün önce merkeze getirilmiş Özbek ve Taciklerden oluşan 18 kişilik bir grubun avluya çıktığını gördük. Yetkililerden bu gruptaki kişilerin parmak izlerinin alınıp kayıtlarının oluşturulduğunu, sağlık kontrollerinin yapıldığını, temel ihtiyaçlarının karşılandığını ve bir-iki güne kadar Geri Gönderme Merkezi'ne sevk edileceklerini öğrendik. Avluya girdiğimizde, gruptaki altı kadından dördü bankta oturmuş, içlerinden bir tanesi 7-8 yaşlarındaki erkek çocuğunu kucağına almıştı ve bankın bitişiğinde iki genç kadın duvara yaslanmıştı. Daha sonra kardeş olduklarını öğrendiğimiz üç erkek, gruptaki diğer erkeklerden ayrılmış bir kenarda kendi aralarında sohbet ediyorlardı. Diğer erkekler ise, avlunun öbür tarafında yan yana sıraya girmişlerdi. Erkeklerden biri ise, bankın diğer ucunda ağlayan karısının yanında ayakta duruyordu. Önce bu erkeğin yanına giderek, onun ve ailesinin göç hikayesini öğrendik:

"Ben Afganistan'da polis olarak çalışıyordum. Eşim de öğretmendi. Taliban gelince devlet için çalışan kim varsa öldürmeye başladı. (Eşinin yanında duran baldızını göstererek) Baldızımın eşi de polisti. Öncesinde, baldızıma eşinin yerini söylemesi için işkence yaptı. Bıçaklarla kollarını kesti. Sonra, Taliban eşini yakalayıp öldürünce biz de apar topar eşyalarımızı topladık. Önce Kabil'e gidip oradan İran'ın Kereç şehrine gittik. Kereç'te 2 ay kadar kaldıktan sonra kaçakçı ile anlaştık. Kişi başına \$1000 ödedik. Bir buçuk ay boyunca dağlardan yürüyerek ve saklanarak Türkiye'ye geldik. Eşim hamile olduğu için yolculuk onu bizden daha çok yordu. Eşimin ailesi, baldızımın 1,5 yaşındaki bebeğini de alarak daha önceden Türkiye'ye gelmişti. Onları uluslararası koruma altına alıp Tokat'a yerleştirmişlerdi. Biz de onların yanına gitmek istiyorduk. Ama sınırda jandarma bizi yakaladı ve buraya getirdi."

Herat'tan gelen başka bir hamile kadın ile konuştuğumuzda, sınırda çıkan bir karışıklık sonucu eşinin ve 4 yaşındaki kız çocuğunun sınırın öbür tarafında kaldığını öğrendik. Kızı için endişelenen ve gözyaşı döken bu kadının hemen yanında, Mezar-ı Şerif'ten gelen 7 aylık hamile başka bir kadın oturuyordu. Özbek olduğunu söyleyen bu kadın, eşi, yanında duran ve tıp öğrencisi olduğunu öğrendiğimiz iki kız kardeşi ve eşinin 14 yaşındaki erkek kardeşi ile birlikte her gün en az 10 saat yürüyerek Türkiye'ye geldiklerini anlattı. Taliban yönetimi ele geçince, kız kardeşlerinin okullara alınmadığını ve ardından tüm okulların kapatıldığını ifade eden kadınla olan görüşmemize sonradan eşi de dahil oldu:

"2000'li yılların başında ablam İstanbul'a geldi ve burada vatandaş oldu. Biz aslında onun yanına gitmek istiyorduk. Ben Özbek olduğum için Türkiye'yi kendi-

me bir vatan olarak görüyorum. Çoğu Özbek de böyle görür zaten. Taliban ülkeyi aldığından beri ülkede durumlar çok kötü. Erkekleri zorla silah altına alıyorlar. Üniversitelerin hepsi kapandı. Maaşlar yatmama-ya başladı. Yemek için bile para bulamaz olduk. Son paramızla da kaçakçılarla anlaşıp Türkiye'ye geldik. Burada da yakalandık. Ben evleneli 8 ay oldu, eşim 7 aylık hamile. Evlenip mutlu bir yuva kuralım derken, Taliban gelince yuvamızdan da olduk."

Mezar-ı Şerif'in merkezine uzak küçük bir Türkmen Köyü'nden 16 yaşında ayrılan Abdullah, İran'da bir süre kaldıktan sonra Türkiye'ye geçer. Ailesinin geçiminden tek başına sorumlu olan Abdullah, 9 yıldır Türkiye'de yaşamaktadır. Abdullah görüşme yaptığımız sırada, anne ve babasının isteği üzerine Afganistan'a evlenmek üzere gitmek için hazırlıklarını tamamlamaktaydı. Evlendikten sonra Türkiye'ye tekrar geleceğini söyleyen Abdullah, kendi hikayesini şöyle anlatıyor:

Vaka 4: Türkiye'de Çalışan Düzensiz Göçmen

Ben Afganistan'dan çıktığımda 16 yaşındaydım. Bir akşam ailecek sofrada konuşurken, babam biriken borçlardan bahsetti. Hayvancılık yaparak artık iyi para kazanamıyordu. Başka işler yapmasına da ne hayvanlardan kalan zaman ne de yaşı izin veriyordu. Ben ara sıra şehir merkezinde gününbirlik işler buluyordum, ama bu işlerden kazandığım para evin en basit giderlerini bile karşılamıyordu. Bu yüzden, babam benden Türkiye'ye gidip çalışmamı ve aileme para göndermemi istedi. Birçok Afgan'ın farklı sebeplerle Türkiye'ye gittiğini ve orada çalıştığını duymuştum. Bir gün benim de gitmem gerekeceğini ise hiç düşünmemiştim. Ben evin en büyük erkek çocuğuydum. Benden büyük

iki ablam ve dört küçük kardeşim var. Bu yolculuğu göze almak başta ne kadar korkutucu olsa da bir erkek olarak bu sorumluluğu almak zorunda hissettim kendimi... Birkaç küçük eşyayı ve biraz parayı yanıma alıp aileme vedalaştıktan sonra, önce Kabil'e gitim. Burada dört-beş ay çalışıp kaçakçılar için gereken 900 doları biriktirdim. Bir akşam, kaçakçıların önceden söylediği bir buluşma noktasına gittim. O andan itibaren benim göç yolculuğum başladı... İlk başta İran'a geldik. Burada biraz kalmak zorunda kaldım. Çünkü kaçakçılar grubu dolandırmıştı. Bütün paramı aldıkları için Türkiye için gereken parayı tekrar biriktirmem gerekti. İran'da kaldığım sürede hep çalıştım ama İran'ı hiç sevemedim. Afganistan'dan gelenlere karşı çok kötü davranıyorlardı. Çalıştığımız yerden dışarıya nefes almak için çıkmamıza bile izin vermiyorlardı. Çok ayrımcılık vardı, özgür değildim. Bu yüzden, fırsatını bulduğumda tekrar kaçakçılar ile iletişime geçtim. Bu kaçakçıları, işyerinde çalıştığım bir diğer Afgan işçinin tavsiyesi ile buldum. Yine, onların dediğini bir gün ve saatte, buluşma noktasına gittim. Yaklaşık 100-150 kişilik bir gruptu. Sadece Afganistan'dan değil, Pakistan, Bangladeş, İran ve birkaç farklı memleketten de insanlar vardı. Gece gündüz sürekli yürüyerek Van sınırından Türkiye'ye giriş yaptık. Buradan ben, gruptaki birkaç Afgan ile beraber otobüsle İstanbul'a gittim. Zeytinburnu'nda oturan akrabalarımın geleceğimden haberleri vardı. Yaklaşık iki hafta kadar onların yanında kaldım. Sonra yine Zeytinburnu'nda Afganların kaldığı bir eve geçtim. Burada 12 kişi yaşıyorduk. Hepimiz çalışıyorduk ve ailelerimize para gönderiyorduk. Ben daha çok inşaatlarda çalışıyordum. Bu iş sürekli olmadığı için kendime yeni işler de bakıyordum. Üç yıl kadar İstanbul'da yaşadım. Daha sonra, Mersin'de olan bir tanıdığım aracılığıyla, limon bahçelerinde bahçıvan olarak iş buldum. Altı yıldır aynı yerde

çalışıyorum. Burada işverenimle bir aile gibi olduk. Onun sayesinde, çalışma iznimi de aldım. Kazandığım paranın bir kısmını kendime ayırıp, kalanını aileme gönderiyorum. Ayda yaklaşık 400 dolar gibi bir havale yapıyordum onlara ama dolar yükseldiği için bu aralar daha az gönderebiliyorum... Ailemin gözünde ben bir kahramanım. Çünkü, onlar için kendimi feda ettim. Şimdi onlar Afganistan'da daha iyi bir durumda yaşıyorlar. Benim mutlu olmamı da istiyorlar birtandan. Mesela ben buradayken annem ve babam benim evlenmem için kız istediler. İki ay sonra Afganistan'a gidip evleneceğim. Bana halamın kızını uygun görmüşler. Normalde Afganistan'da ortalama bir başlık parası 4000-5000 dolar civarındadır. Ama halamlar sağolsun bize biraz insafli davranmışlar. Biz biraz daha az para ödedik. Babamlar düğün hazırlıklarına başladılar şimdiden. Ben de çok heyecanlıyım. Hem 9 yıl sonra ilk defa ailemi göreceğim için hem de evleneceğimden dolayı...Evlendikten bir iki hafta sonra eşimle beraber tekrar Türkiye'ye dönüp işimin başına geçeceğim. Gelince eşime de bir iş bulmak gerekecek. Çünkü, mevcut durumda hem kendi aileme bakıp hem de Afganistan'daki aileme para yetiştirmem mümkün olmayabilir.

9.6.3. Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti

Göçmen kaçakçılığının ve insan ticaretinin düzensiz göç ile yakından ilgisi vardır. Düzensiz göç, Türkiye'de hukuki olarak iki ayrı kategoride değerlendirilmektedir. İlki göçmen kaçakçılığı, ikincisi ise insan ticaretidir (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2021). Göçmen kaçakçılığı devlet aleyhine işlenen bir suç iken, insan kaçakçılığı insana karşı işlenen bir suçtur. Modern kölelik olarak da tanımlanan insan ticareti, zorlama, kaçırma, borçlandırma, şiddet yoluyla kölelik benzeri şartlarda cinsel sömürü, işgücü sömürsü, zorla

dilendirme, zorla evlendirme, çocuk satışı ve organ-doku ticareti gibi insanların mağdur edildiği durumlara işaret eder. Dünya üzerinde artış gösteren göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadeleyi uluslararası boyuta taşıyan Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne eklenen iki protokolün (İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol ve Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol) Türkiye tarafından 30 Ocak 2003 itibariyle yürürlüğe konulmasıyla, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti bir suç olarak tanınmış ve belirli yaptırımlara bağlanmıştır. Türkiye, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadelede uluslararası iş birliğine katkıda bulunarak taraf olduğu Palermo Protokolü uyarınca, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti suçlarını iç hukukuna aktarmıştır. Böylece, Türk Ceza Kanunu 79. ve 80. maddeleri kapsamında uygulanacak idari para ve hapis cezaları belirlenerek ulusal düzeyde bir caydırıcılık sağlanmaya çalışılmıştır.

Bunlara ilaveten, 19 Aralık 2006 tarihinde yapılan değişiklikle insan ticareti tanımına fuhuş yaptırmak da eklenmiş ve Türk Ceza Kanunu BM Palermo Sözleşmesi ve ek Protokolüne uyumlu hale getirilmiştir. Bunlara ilaveten, insan ticareti mağdurlarının korunması ve tespit edilen insan taciri kişilerin daha fazla cezalandırılması için Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi'ni de 30 Ocak 2016 tarihinde imzalayarak yürürlüğe koymuştur. Bu kapsamda, sözleşmeye taraf ülkelerin sözleşme gerekliliklerini yerine getirip getirmediğini denetlemek üzere bir uzmanlar grubu (GRETA) oluşturulmuştur. Ancak, 2019 yılında yayınlanan ilk rapora göre, insan ticareti mağduru olabilecek kişilerin tespitinde sorunlarla karşılaşıldığı ve açılan insan ticareti davalarının büyük bir kısmının beraat kararı ile sonuçlandığı eleştiriler arasında yer almıştır (GRETA, 2019). Ancak, ulusal alanda yapılan düzenlemeler ile bu

suç kapsamında alınan önlemler ve mağdurlara sağlanan hizmetler genişletilmiştir. Bu bağlamda, 17 Mart 2016 tarihli 29656 sayılı Resmi Gazete'de yayımlarak yürürlüğe giren İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik ile 10 Haziran 2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CBK 63) örnek olarak verilebilir. İnsan ticareti mağdurları en fazla İstanbul, Antalya, İzmir ve Hatay illerinde tespit edilmektedir. Önceki yıllarda Belarus ve Rusya uyruklu insan ticareti mağduru kişilerin oranı daha fazla iken, son yıllarda Suriye, Özbekistan, Kırgızistan, Fas, Afganistan uyruklu kişilerin sayısında bir artış görülmektedir (Akçapar, 2020).

Tablo 9.1: İnsan Ticareti Mağdurları Sayıları ve Uyrukları (2016-2020)

Uyruk	2016	2017	2018	2019	2020	Toplam
Suriye	36	86	15	37	159	333
Özbekistan	16	19	29	44	38	146
Kırgızistan	33	31	14	32	14	124
Fas	10	26	18	28	5	87
Afganistan	7	21	21	14	11	74

Kaynak: 2020 İnsan Ticaretiyle Mücadele Yıllık Raporu, İçişleri Bakanlığı.

Göçmen kaçakçıları, 5237 sayılı Ceza Kanunu'nun 79. maddesinde a) bir yabancı'nın ülkeye yasa dışı girişini veya ülkede kalmasını kolaylaştıran ve b) Türk vatandaşlarını veya yabancıları ülke dışına yasa dışı yollarla çıkartan kişiler olarak tanımlanmıştır. 2021 yılında ülke genelinde toplam 7918 göçmen kaçakçısı yakalanmıştır (Grafik 9.13). Göçmen kaçakçıları arasında kaynak ülke vatandaşları dahil her milliyetten insanlar bulunmaktadır. İnsan ticaretinden mağdur olan insan sayısı ise, 2021'de 403 olarak (Şekil 9.14) belirtilmiştir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022c).

Grafik 9.9: 2010-2021 Yılları Arasında Göçmen Kaçakçılığı

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022c.

Grafik 9.10: 2010-2021 Yılları Arasında İnsan Ticareti Mağdurları

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022d.

Yasal yollarla göç etme imkânı kısıtlı olduğu, zor, zaman alıcı ve/veya pahalı olduğunda göçmen kaçakçıları Afganların göç sürecinde önemli bir rol oynamaya başlamaktadır. Özellikle kara sınırlarından düzensiz geçişler, uzun mesafeli yolculuklar veya sıkı sınır kontrollerinden geçmeyi gerektirdiğinden göçmen kaçakçılığına ihtiyaç duyulmaktadır (Mixed Migration Center, 2020: 41). Yapılacak olan ödemenin miktarı ise yolculuk yapılan mesafeye,

gidilmek istenen ülkeye ve güzergahın zorluğuna göre belirlenmektedir (Aksel vd., 2015: 35). Bir göçmenin göçmen kaçakçılığından faydalanma kararı ise, kaçakçılık ücreti ile gidilecek olan ülkede göç edildikten sonra kazanılabilecek geliri içeren bir maliyet-fayda hesabı ile ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak, Afganistan ve Pakistan'dan göçmen kaçakçılığı ile İngiltere'ye giden aileler hane gelirlerini iki katına çıkarmıştır. Böyle bir durumda, göçmenler göçmen kaçakçılığının maliyetini ve yoldaki ölümcül riskleri göze alabilmektedirler (Koser, 2008). Bazı durumlarda ise, göç etmek insanların hayatlarını kurtarmak için zorunlu bir hal almaktadır.

Yolculuk için talep edilen ücret yolun zorluğuna, uzunluğuna ve yolculuk sırasında kullanılacak taşıta göre değişmekle birlikte aşırı yolsulluk içinde bir ülkenin vatandaşları için çok yüksektir. Afganistan'da aileler bu masrafı karşılamak için, tüm kaynaklarını bir araya getirip, mal varlıklarını satıp veya borç alıp aileden bir kişinin ülkeyi terk etmesi için uğraşmaktadırlar. Bu aile bireyi, genelde ailenin genç erkek çocuğu olmaktadır (Donini, Monsutti ve Scalettaris, 2016: 12). Göçmen kaçakçılarına ödenecek miktarın yarısı yolculuk öncesi, diğer yarısı ulaşılmak istenen ülkeye gidildiğinde ödenmektedir. Göçmen kaçakçılığının talep ettiği ücretin ödenmesi için en çok kullanılan yol *havala* olarak isimlendirilen sistemdir (UNODC, 2018). Bu sistemde göçmenin güvendiği akrabaları veya arkadaşlarından birisi *havaladar* olarak tanımlanır. Göçmen gitmek istediği ülkeye güvenle ulaştığında ve cep telefonu ile haber verdiğinde ücretin geri kalanı *havaladar* tarafından ödenir (Mixed Migration Center, 2020: 41). Ancak göçmenler Türkiye'ye veya Yunanistan'a geldiğinde bazen tehdit edilmekte veya şiddet uygulanarak *havaladarı* aratılıp ödeme yapması istenmektedir (Aksel vd., 2015: 24). Çoğu zaman sınırları aşmak için göçmen kaçakçısına ihtiyaç duyulduğu için düzensiz göçmenler tarafından "kahraman" olarak adlandırılan

kaçakçılar, bazı durumlarda da göçmenleri kandıran, şiddet uygulayan ve maddi kazanç için kullanan gruplardır. Her hal ve karda, insan ticareti insana karşı işlendiği için cezai yaptırımları devlete karşı işlenen bir suç olarak nitelendirilen göçmen kaçakçılığına karşı daha ağırdır.

Göçmen kaçakçıları, özellikle hava yolu ile göç edebilmeleri için sahte belgeler ve pasaport düzenleyebilmektedir. Bunlar sahte düzenlenmiş olabildiği gibi, başkalarına ait çalıntı belgeler de olabilir. Göçmen kaçakçılarının sınırda görevli memurlarının sahte belgeleri kabul etmesi için uğraştıkları ve gerektiğinde rüşvet kullandıkları da görülmektedir (Stanzel, 2016: 30). Bazı kaçakçılar ise, uluslararası göçün yasa dışı aktörleri olarak göçü kolaylaştırıcı rol oynamanın yanı sıra, hedef ülkede göçmenlere iş bulacaklarına dair sözler vermektedir. Ancak, çoğu zaman bu sözler tutulmamakta, sınır geçilip ücret alınır alınmaz göçmen kaçakçıları ortadan kaybolmaktadır (Aksel vd., 2015: 24).

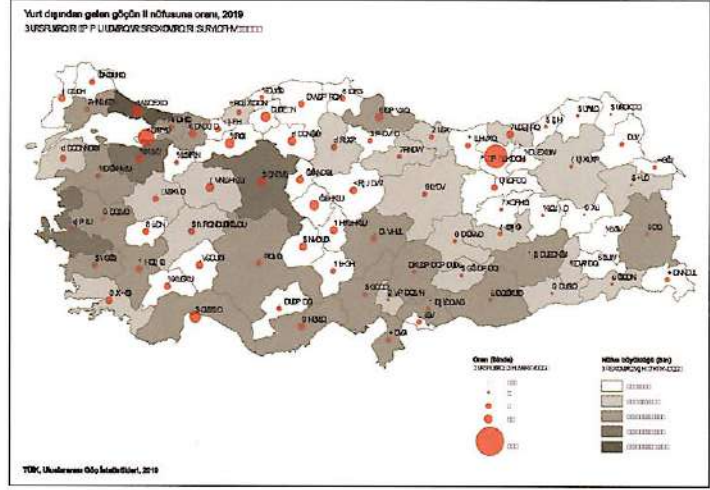
Göçmen kaçakçılarının başvurulan ve yakalanan pek çok düzensiz göçmen, göçmen kaçakçılarının gerçek yüzünü hiç görmediğinden bahsetmektedir. Haberleşme ve güzergah belirleme işlemi çeşitli araçlar tarafından yapılmaktadır. Bu araçlar, genelde aynı uyruktan gelmektedir. Bir göçmen aracı olmaksızın kara sınırından geçmeye çalışıldığında, durdurulma ve belgelerinin kontrol edilme ihtimali çok yüksektir. Genellikle göçmen kaçakçıları ve göçmenler arasında yola çıkmadan önce bir anlaşma yapılmaktadır. Bu anlaşmaya göre, sınır geçişlerinin başarısız olma durumunda o göçmenin ek ücret ödemededen aynı göçmen kaçakçısını kullanarak üç kez geçiş hakkı doğabilir. Gerekirse yeni belgeler de oluşturulur. Bu nedenle, düzensiz göçmenler sınır güvenliğince yakalansa dahi, göçmen kaçakçıları ele verme ihtimalleri oldukça düşüktür (Aksel vd., 2015: 24). İran'dan Türkiye'ye girildiğinde, göçmenler genellikle otobüs veya minibüslerle Türkiye'nin Batı illerine

götürülüp göçmen kaçakçıları tarafından bir eve yerleştirilirler. Polis veya jandarma tarafından yapılan kontrollerde yakalanmamaları için, göçmenlere sahte seyahat belgeleri de düzenlenmektedir (Aksel vd., 2015: 22).

9.6.4. Türkiye Hedef ülke mi, Transit Ülke mi?

Türkiye'nin hem insani yardım alanında, hem de ekonomik açıdan gerçekleştirdiği önemli hamleler, göç hareketlerinde de geri alınamaz bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. 2010 yılından 2020 yılındaki pandemiye kadar olan dönemde, Türkiye'yi bir anlamda yarı çeper ülke pozisyonundan yarı merkez ülke durumuna taşımıştır. Böylece, Avrupa, Afrika ve Asya kıtaları arasındaki eşsiz coğrafi konumunun da etkisiyle, Türkiye karma göç hareketlerinin merkezi durumuna gelmiştir. Bu nedenlerle, 2000'li yıllardan itibaren Türkiye, uyruk temelinde giderek çeşitlenen, farklı ya da benzer göç nedenlerine, amaçlarına ve motivasyonlarına sahip sığınmacı ve diğer göçmen gruplarına ev sahipliği yapmaktadır. Sadece Afganistanlılar için değil; Batı Asya'dan Güney ve Güneydoğu Asya'ya, Afrika'dan Orta Asya'ya uzanan geniş bir yelpazedeki ülkelerden gelen ve coğrafi, etnik, dini farklılıkları barındıran çok sayıda göçmen için ülkemiz çekim merkezi durumundadır. Göç hareketleri, başta İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropoller olmak üzere, daha az nüfuslu Gümüşhane, Bolu, Karabük, Kırşehir gibi illeri de sosyolojik açıdan değiştirmiştir. Aşağıda, TÜİK verilerine göre derlenmiş uluslararası göçmenlerin il nüfusuna oranları verilmiştir (Şekil 9.15). Bu veriye bakarak artık Türkiye'de uluslararası göçten etkilenmeyen bir ilin kalmadığı açıkça görülebilir. Ancak, bu durumun toplumsal bütünleşme, sosyo-ekonomik uyum gibi zorlu süreçlerin yanında birtakım fırsatları da beraberinde getirdiği gözardı edilmemelidir.

Harita 9.5: Uluslararası Göçmen Sayılarının İl Nüfusuna Oranı (2019)

Kaynak: TÜİK, 2019.

Ayrıca, Türkiye 2010'lu yılların sonuna kadar Avrupa'ya geçmek isteyen göç hareketinin temel geçiş güzergahı iken, artık daha ziyade hedef ülke haline gelmiştir. Türkiye'nin Afganistanlılar için hedef ülke haline gelmesinde, hem uzun yıllardır Pakistan ve İran'da hüküm süren kötü muamele hem de Avrupa'nın dengesiz güç ve şiddet gösterisinin etkisindeki sınır güvenliği uygulamaları ve insan güvenliğini hiçe sayan sığınmacı politikaları etkilidir. Aynı zamanda, Türkiye'nin Afganistan'dan gelen özellikle Türk kökenli göçmenlerin gözünde kültürel olarak yakın bir ülke olarak görülmesi de Türkiye'nin hedef ülke olarak tercih edilmesi için önemli bir nedendir. Türkiye'nin Afganistan'da sevilen bir ülke olmasının yanı sıra, göç edildiği takdirde iş bularak iyi bir yaşam elde edilebileceği düşünülmektedir (Independent Türkçe, 2021). Türkiye 1980'lerden beri yüz binlerce Afganistan uyruklu kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Özbek ve Kırgız kökenlilerin bir kısmı, ilerleyen sayfalarda görüleceği gibi o dönemde Türk vatandaşlığını almaya hak kazanmıştır. Dinamik bir süreç

olan göç hareketleri, halihazırda varolan sosyal ağlar üzerinden süreklilik ve çeşitlilik kazanmaktadır. Evlilik göçü bu duruma bir örnek gösterilebilir. 40 sene önce gelen Kırgız kökenli Afganistan uyruklular bir müddet sonra Kırgızistan'dan gelin almaya başlamışlardır.

Elbette, Türkiye'de yaşamakta olan fakat hedef ülke olarak Avrupa'ya geçmek isten Afganistanlılar da vardır. Avrupa'ya geçmeyi hedefleyen bir grup Afganistan uyruklu göçmen, sosyal medyada çıkan 28-31 Ağustos 2021 tarihlerinde Yunanistan'ın sınır kapısını açacağı söylentileri üzerine Edirne'ye gelmiş ve güvenlik güçleri duruma müdahale etmiştir (CNN Türk, 2021). Bu durum, göçmenlerin sığınmacı/uluslararası koruma statüsünde bile olsalar, yeni fırsatlar ortaya çıktığında başka ülkelere geçme isteklerinin sona ermediğine ve kâr-zarar analizi ekseninde durum değerlendirmesi yaptıklarına bir örnek teşkil eder. Zorunlu göçmenlerin durumları iyileşmeden beklemede kalma sürelerinin arttığı ve bir anlamda transit mülteci/transit sığınmacı olarak arafta sıkıştıkları bilinen bir gerçektir (Akçapar, 2017a). Pek çok düzensiz göçmen, AB'ye geçme ihtimalleri suya düştüğünde ya Türkiye'de yasal olmayan şekilde kalmaya devam etmekte ya da kalışlarını yasal hale getirmenin yollarını aramaktadır. Bu durum, transit göç altında bıçakla kesilmiş ayrımların artık yapılamayacağına da dikkat çekmektedir.

9.6.5. Geri Gönderme Merkezleri

Düzensiz göç kapsamında yakalanan göçmenler hakkında Göç İdaresi Başkanlığı tarafından sınır dışı kararı alınmaktadır. Sınır dışı kararı ile göçmen, menşe ülkesine, transit gideceği ülkeye veya üçüncü bir ülkeye gidebilmektedir. Yakalandıktan sonra hakkında sınır dışı kararı alınan düzensiz göçmenlerden kaçma ve kaybolma riski bulunan, mazeretsiz biçimde ülkeden çıkması için verilen sürede

ülkeden çıkmayan, kamu güvenliği ve sağlığı açısından tehdit oluşturanlar hakkında valilikler tarafından idari gözetim kararı alınır. Kararın ardından 48 saat süre içerisinde geri gönderme merkezlerine götürülmektedirler. Bu idari gözetim süresi 6 ayı geçmemekle beraber, göçmenin işbirliği yapmaması ve mücbir durumlarda bu süre uzayabilmektedir. Geri gönderme merkezlerine teslim olan göçmenlerin bir kısmı ceplerinde para olmayıp ülkelerine dönmek isteyenlerden, bir kısmı daha önce geri gönderilse de tekrar tekrar gelenlerden, bir kısmı ise düzensiz bir şekilde ülkede kalan ya da giriş-çıkış yaparken yakalananlardan oluşmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı, 22 ilde toplam 25 geri gönderme merkezi ile hizmet vermektedir (tablo 9.2). Bu merkezlerin toplam kapasitesi ise 15,908'dir. Bunlara ilaveten, Yozgat ilinde 100 kişi kapasiteli bir kabul ve barınma merkezi vardır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022e).

Tablo 9.2: Geri Gönderme Merkezleri

GERİ GÖNDERME MERKEZİ		
GGM DURUMU	S. NO	İL
Mevcut Durumda Genel Müdürlüğümüze İşletilen Merkezler	1	ADANA
	2	AĞRI
	3	ANKARA
	4	ANTALYA
	5	AYDIN
	6	BURSA
	7	ÇANAKKALE
	8	ÇANKIRI
	9	EDİRNE
	10	ERZURUM 1
	11	ERZURUM 2
	12	GAZİANTEP
	13	HATAY
	14	İSTANBUL (BİNKİLİÇ)
	15	İSTANBUL (SİLİVRİ)
	16	İSTANBUL (Tuzla-Konteyner)
	17	İZMİR
	18	KAYSERİ
	19	KIRKLARELİ
	20	KOCAELİ
	21	MALATYA
	22	MUĞLA
	23	VAN (KURUBAŞ)
	24	İĞDIR*
	25	MALATYA*
TOPLAM KAPASİTE		15.908

*Geçici Geri Gönderme Merkezi

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022e.

Bu merkezlerde göç uzmanları, kolluk kuvvetleri, tercümanlar, psikolog ve sosyal hizmet görevlileri çalışmaktadır. Geri gönderme merkezlerinin genel durumu, uygulanan prosedürler, geri gönderme işlemleri hakkında Ankara'da bir yetkili ile yaptığımız görüşmeyi aşağıda bulabilirsiniz:

Vaka 5: Ankara Geri Gönderme Merkezi

Geride gönderme merkezleri, 2019 yılının Kasım ayında açılmaya başlandı. Şu an farklı illerde 25 tane geri gönderme merkezimiz faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunların kapasiteleri ise merkeze göre değişkenlik göstermektedir. En büyük kapasiteli merkezler Van ve Erzurum'dakiler... Benim görev yaptığım merkezin kapasitesi ise 800 kişi ancak pandemiden dolayı 356 kişi barınıyor. Bunların yarısına yakını Afganistan'dan gelenlerden oluşuyor. Afganları ise Pakistan ve Irak vatandaşları takip ediyor. Bazı milliyetten gelenler gönüllü olarak geri dönüyorlar bazıları ise sınırdışı ediliyor. Genellikle, en fazla 1 yıl içerisinde işlemler tamamlanıyor ve göçmenin akıbetine karar veriliyor.

Merkezimizde 144 Afgan var. Etnik dağılımda baktığımızda çoğu Peştun, ardından sırasıyla Özbek, Türkmen ve Tacikler geliyor. Genellikle gençler, yaşları 20-25 arasında değişiyor. Aralarında refakatsiz çocuklar yok. Çünkü, onlar çocuk yurtlarına yerleştiriliyorlar. Hepsi benzer göç süreçlerinden geçiyor aslında. Aileleri onların göç etmesine karar veriyor, kaçakçı ile anlaşılıyor ve yolculuk başlıyor. "Annemiz, babamız kaçakçıya verilen parayı feda ediyor" diyorlar. Bir çeşit kumar gibi... Kimisi para gönderebiliyor kimisi daha iş bulamadan yakalanıp geri gönderiliyor. Bizde kalan Afganlar arasında ilk defa gelenler de var, ikinci veya üçüncü gelişi olanlar da var. Yani, geri gönderdiğimiz kişiler de geri geliyor. Diyelim ki, 100 kişi gönderdiksek bunların beşi düzensiz göçmen olarak geliyorlar.

Çünkü, biz onları gönderirken Türkiye'ye giriş yasağı koyuyoruz. Yine de gelmelerine engel olamıyoruz.

Bir devlet kurumunun yaptığı araştırmada, Pakistan, Bangladeş ve Afganistan üçgeninden Meksika'ya giden bir göç rotası bulundu. Bu rotayı kullanan şebekenin avukatlarının bile olduğu görüldü. Hem Türkiye içinde hem de Türkiye dışında geniş bir ağı var. En büyük motivasyonları para... Çünkü, aslında bu çok büyük bir pazar. Türkiye'ye geliş rotasına baktığımızda güzargahın İran Urumiye üzerinden Doğubeyazıt ya da Van olduğunu görüyoruz. Ana geçiş noktası İran'da Kehoy ve Türkiye'de Çaldıran... Van Gölü üzerinden de geçişler var. Bitlis otogarlarında Afganları görürsünüz. Buradan Ankara'ya, İzmir'e, İstanbul'a giderler. Çoban olarak çalışmak isteyenler için İstanbul'da ve Erzurum'da çoban koordinatörleri oluyor. Bildiğim kadarıyla, onlara ulaşıyorlar.

Afgan göçmenler, ortalama bir ay içinde Afganistan Büyükelçiliği ile görüştürülüp 2 ay içinde sınırdışı ediliyorlar. Bazen Büyükelçiliğin randevu vermediği durumlar oluyor. Bazen de yabancının ikna süresi uzayabiliyor. Bu aralar, pandeminin de süreci yavaşlattığını söyleyebilirim. Afganlar arasında Hazaralar, Bahailer, devlet görevlisi olan ya da ABD ile çalışan bazı Peştunlar var. Bunların öldürülme ya da zulüm görme ihtimalleri çok yüksek olduğu için onları geri göndermemeye özen gösteriyoruz. Ayrıca, uyuşturucu bağımlıları, cinsel istismara maruz kalmış kişiler, özel ihtiyaç sahipleri gibi hassas gruplarımız da var. Bu grupların uluslararası koruma başvurularının alınmasına da yardımcı oluyoruz. Merkez içindeki asayiş de sağlamaya çalışıyoruz. İçeride kavgalar oluyor, intiharlar yaşanabiliyor. Bunu engellemek için, örneğin, Afganlar arasındaki etnik farklılıklara dikkat edip ona göre odalara dağıtım yapıyoruz.

Geri göndermeler hususunda biz IOM ile ortak çalışıyoruz. Kimi zaman kendi gönderdiğimiz de oluyor. Ankara'dan Kabil'e gönderiyoruz. Öncelikle, bunu Afganistan Büyükelçiliğine bildiriyoruz. BMMYK 60-80 dolar arası bir cep harçlığı veriyor. Ne kadar kişinin gönderileceğini Afgan birimlerine iletiyoruz. Gereken işlemler tamamlandıktan sonra da uçaklar ile geri gönderiyoruz.

Resim 9.5: Van'dan Sınırdışı Edilen Düzensiz Göçmenler

Kaynak: Anadolu Ajansı, 2021c.

Ocak 2022 rakamlarına göre Türkiye'de 11.225 Afganistan uyruklu çoban çalışmaktadır (Milliyet, 2022). İhsan, Eskişehir'de çoban olarak çalışan Tacik etnik kökenli bir Afganistan vatandaşıdır. Çalıştığı köyde çıkan bir kavgayı ayırmaya gelen polislerin yaptığı kimlik kontrolünde, düzensiz göçmen olduğu için tutuklanan İhsan 2 aydır geri gönderme merkezinde kalmaktadır. Bu dönemde, kendi deyimiyle çoban olarak çalışırken bulamadığı rahata kavuşmasına rağmen, ailesine para gönderemediği için üzülmemektedir. İhsan kendi hikayesini bizlere şöyle anlatıyor:

Vaka 6: Ankara Geri Gönderme Merkezi'nde Bekleyen Düzensiz Göçmen

Ben Mezar-ı Şerif'te liseyi bitirdim. Afganistan'da iş yok. İş bulsan da ailene yetecek kadar para kazanamazsın. Babam ve annem dedi ki, "oğlum Türkiye'ye git, iş bul, bize de para gönder." 18 yaşındayken kaçakçılar ile İran üzerinden Türkiye'ye geldim. Tam olarak 1.200 dolar ödedim kaçakçılara... 5 senedir de buradayım. İlk zamanlarda inşaatlarda çalıştım, lokantalarda çalıştım. Aynı aşiretten gelen tanıdıklarım vardı burada. Hepsi akrabam gibidir. Onların sayesinde Eskişehir'de çobanlık yapmaya başladım. Son 3,5 yıldır çobanlık yapıyordum. Ayda 3.000 TL kazanıyordum. Kazandığım paranın çoğunu da aileme gönderiyordum. Bir gün köyde iki kişi kavga etti. Polis geldi, onları tutukladı. Ben de uzaktan bakıyordum kavgaya. Beni de yanına çağırdı, kimlik sordu. Benim kimliğim olmadığı için beni de tutukladı. Sonra beni bu geri gönderme merkezine getirdiler. 2 aydır buradayız. Ailem benden para bekliyor. Bayramda 1 TL bile gönderemedim onlara. Ne bırakıyorlar bizi ne de geri gönderiyorlar. Bıraksalar çalışmaya devam edeceğiz. Kimseye bir zararımız yok. Tek düşündüğüm ailemin durumu. Beni geri gönderseler, ben zaten buraya yine geri geleceğim. Ben gelmesem bile annem beni zorla Türkiye'ye çalışmaya yollar. Çünkü Afganistan'da ne iş ne de güvenlik var.

Resim 9.6: Van'da Özbek Etnik Kökenli Çoban

Kaynak: Van ili kırsalında alan çalışması sırasında çobanın izni alınarak çekilmiştir (20.11.2021).

9.6.6. Geri Kabul Anlaşmaları

Geri kabul anlaşmaları iki ülke arasında, tarafların birbirlerinin topraklarında yasa dışı olarak ikamet eden vatandaşlarını ve/veya kendi toprakları üzerinden yasa dışı geçen üçüncü ülke vatandaşlarını geri kabul etme yükümlülüğü altına girdikleri anlaşmalardır. Bu anlaşmalar, ülkeye yasa dışı yollarla giren göçmenler ile yasal belgelerle ülkeye gelmiş fakat belgelerin kullanım tarihi dolmasına rağmen ülkeden çıkış yapmamış düzensiz göçmenleri kapsamaktadır. Düzensiz göçmenlerin ülkelerine insan onuruna yakışır şekilde gönderilmesini sağlayan, ayrıca ülkelerin düzensiz göçe karşı önlem almasını teşvik eden anlaşmalardır.

Türkiye, 2001 ile 2016 tarihleri arasında Suriye, Kırgızistan, Romanya, Ukrayna, Pakistan, Rusya, Moldova, Belarus, Karadağ, Nijerya, Bosna-Hersek, Yemen, Kosova ve Avrupa Birliği ile Geri Kabul Protokolü imzalamıştır. Türkiye ve

Avrupa Birliği arasında 2013 tarihinde imzalanıp 2014'te yürürlüğe giren geri kabul anlaşması, "Yasadışı yollarla AB ülkelerine giden veya bu ülkelerde buldukları sırada yasadışı duruma düşen (örnek olarak, vize süresini geçiren) Türk vatandaşları ve Türkiye üzerinden Anlaşma'ya taraf diğer ülke veya ülke grubuna geçiş yapmış üçüncü ülke vatandaşlarının Anlaşma'da belirlenen şartlar ve kurallar çerçevesinde Türkiye'ye geri alınmasını, yasadışı yollarla AB ülkeleri üzerinden ülkemize gelen veya Türkiye'de buldukları sırada yasadışı duruma düşen AB üyesi ülkeler ve üçüncü ülke vatandaşlarının Anlaşma'da belirlenen şartlar ve kurallar çerçevesinde ilgili AB ülkesine iade edilmesini düzenlemektedir" (AB Bakanlığı, 2013). Anlaşmanın uygulamaya konması için ise belirlenen tarih 2017'dir. Ancak hızla artan göç sonucunda bu tarih öne çekilmiş, 2016 itibarıyla Türkiye anlaşmanın gerekliliklerini yerine getirmeye başlamıştır (Saliji, 2018: 67). Bu geri kabul anlaşması, Türkiye üzerinden yasa dışı yolla AB'ye giden göçmenleri içermekle birlikte Suriyeliler kapsam dışı tutulmuştur. 2015 yılında artan sayıda Suriyeli göçmenlerin yol açtığı ve basında 'mülteci krizi' olarak adlandırılan aslında Avrupa Birliği açısından göç yönetimi sorununun altını çizen bu durum, sayıların fazla olması nedeniyle mevcut anlaşmaya Suriyelilerin dahil edilmesi açısından sorun teşkil etmiştir. Bunun sonucunda ise Suriyelileri başlı başına ele alan bir anlaşma yapılması gerekli görülmüştür (Saliji, 2018: 68). 18 Mart 2016 tarihli Mutabakata göre 20 Mart 2016 tarihinden itibaren Türkiye'den Yunan adalarına geçen tüm yeni düzensiz göçmenler Türkiye'ye iade edilecek; Yunan adalarından Türkiye'ye dönen her bir Suriyeliye karşı bir Suriyeli AB'ye yerleştirilecektir (Council of the EU, 2016). Bu mutabakat kapsamında teslim alınan düzensiz göçmen sayısı 2016 yılında 800'i bulmuştur (Türkiye Göç Raporu, 2017: 62). Bunların arasında 75 kişi Afganistan uyrukludur. 18 Mart Mutabakatı ardından AB'ye giden düzensiz göç

sayısında ciddi bir düşüş olmuş; 2016 yılının Ocak ayında 37.494 olan bu sayı, Mart ayında 2.778'e düşmüştür. Ancak, 2019'da Türkiye'de zirve yapan Afganistan kaynaklı düzensiz göç ile beraber AB'ye yönelik düzensiz göç de ikiye katlanmıştır. Örnek olarak, 2020'nin başında Yunanistan'a deniz yolu ile giriş yapan düzensiz göçmenlerin %36'sı ve AB'ye Suriyelilerden sonra en fazla sığınma başvurusunda bulunanlar Afganistan vatandaşları olmuştur (BMMYK, 2020). Düzensiz göçmenler, deniz ve kara sınırlarımız içinde yakalansa da pek çok göçmen de hayatı pahasına Avrupa'ya geçmenin bir yolunu bulmaktadır.

9.7. Kırılgan Gruplar: Refakatsiz Çocuklar ve Kadınlar

Zorunlu göçmenler ırk, din, milliyet, sosyal grup ve siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm korkusu ve baskı sonucu kendi ülkelerinden ayrılmak zorunda kalırlar. Çeşitli uluslararası sözleşmeler ve ulusal yasalarla hakları güvence altına alınmış olmasına rağmen dünyanın pek çok yerinde statülerinden dolayı kırılgan gruplar olarak nitelendirilirler. Ötekileştirme ve ayrımcılığa uğrama gibi sorunların yanı sıra eğitim, sağlık, beslenme, barınma ve iş gibi temel haklara erişimde zorluk yaşayabilir, insan ticareti, emek sömürsü ve aşırı yoksulluk ile karşı karşıya kalabilirler (Kart, 2018: 8-9). Göç ile başlayan bu insan onuruna yakışmayan dezantajlılık hali gittikleri/sığındıkları ülkede de devam edebilir. Kırılgan grupların içinde, pandeminin de olumsuz etkilediği sosyal ve ekonomik ortamda, özellikle refakatsiz çocuklar, kadınlar, engelliler ve yaşlılar etnik kökenleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, mevcut kronik hastalıkları, kayıtdışı ve yaşları gibi nedenlerle çoklu kırılganlıklar yaşayabilirler (Akçapar ve Çalışan, 2021; Bozok ve Bozok, 2020). Bu alt bölümde, kırılgan gruplar arasında yer alan refakatsiz çocukları ve tek ebeveynli ailelerde aile reisliğini üstlenen kadınlar ele alınmıştır.

9.7.1. Afganistan'dan Refakatsiz Çocuklar

Refakatsiz çocuklar, 20 Kasım 1989 yılında imzalanan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. Maddesi'nde tanımlandığı gibi, 18 yaşının altında olup da anne ve babasından ya da yakın akrabalarından ayrı düşmüş, bir yetişkinin yasal koruması altında olmayan kız ve erkek çocukları içerir. Günümüzde küresel ve karma göç hareketlerinde, çocukların ve gençlerin göçü ayrı bir odak noktası olarak belirlemiştir (IOM, 2015: 16). Türkiye'de ve diğer ülkelerde yürütülen akademik araştırmalar, refakatsiz göçmen çocukların yaşadıkları deneyimlere ışık tutmaktadır (Scalettari vd., 2021; Bozok ve Bozok, 2018). Travmatik deneyimlerin yanı sıra, çocukların da kendi gelecekleri ile ilgili karar alma süreçlerinin içindeki fail bireyler oldukları artık su yüzüne çıkmıştır. Ayrıca, kültürel olarak ve yasalar karşısında Afganistan'da reşit olma yaşı daha düşüktür. Bu nedenle, özellikle de erkek çocuklara ailelerin geçimi, başlık parasını biriktirme gibi görevler yüklenir. Alan çalışmasında, Türkiye'ye ilk geldiğinde 18 yaşının altında olan ama hemen çalışmaya başlayan düzensiz göçmenler ile de karşılaşıldı. Bunların bir kısmı, aileleri tarafından yönlendirilmiş; bir kısmı ise göç kararını yaşlılarıyla birlikte kendi almıştı. Avrupa İltica Destek Ofisi'nin son rakamlarına göre, 2021 yılının Eylül ayında Afganistan uyrukluların AB'ye iltica taleplerindeki artış Ekim ayından itibaren düşmeye başlamış, ancak refakatsiz çocukların başvuruları 2015'ten bu yana en yüksek seviyesine ulaşmıştır (EASO, 2022). Sadece Ekim ayında 1.600 Afgan refakatsiz çocuk AB ülkelerine sığınma talebinde bulunmuştur.

Yetişkin düzensiz göçmenlere uygulanan prosedürlerden farklı olarak, refakatsiz çocuklar özel bir muameleye tabi tutulurlar. Kayıt ve koruma altına alınmaları, aile bireylerinin ve akrabalarının araştırılması, geri gönderilmeme ilkesinin uygulanması, çocuklara uygun barınma imkanının

sağlanması, eğitim hakkına erişimleri, sağlık hizmetlerinden yararlanmaları ilk alınacak önlemler arasındadır. Uzun vadede ise, kaynak ülkeye dönüş, yerel uyum, üçüncü ülkeye yerleştirme, evlatlık verilmesi ya da yasal bir vasi tayin edilmesi gibi çocuğun yararına olacak koşullar değerlendirilir (IOM, 2015: 18). Türkiye'de de durum böyledir. Refakatsiz çocuklar, cinsiyetlerine ve yaşlarına göre kurumların koruması altına alınırlar.

Türkiye genelinde Erzincan, Erzurum, Diyarbakır, Ağrı, Tekirdağ, Yozgat, Van ve Ankara illerinde olmak üzere Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı çocuk destek merkezleri bulunmaktadır. Van Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı Vangölü Çocuk Destek Merkezi'nde yaptığımız görüşmelerde, burada kalan 13-18 yaş arası refakatsiz erkek çocukların %90'ının Afganistan uyruklu olduğunu ve Özbek, Tacik, Hazara, Peştun gibi farklı etnik gruplardan geldikleri gözlemledik. Faaliyete geçtiğinden beri, 785 civarı çocuğun kaydını yapan merkez yetkilileri, refakatsiz çocukların bir kısmının Türkiye'ye çalışma amacıyla, bir kısmının ise Taliban'dan ve silah altına alınmaktan kaçarak geldiklerini belirtti. Görüşmelerde, refakatsiz çocukların bir bölümü göç kararını kendi iradeleriyle aldığını, bazıları ise ailelerinin gönderdiğini ifade etti. Ancak, aralarında sınır geçişleri sırasında ailelerini kaybedenlerin de bulunduğunu öğrendiğimiz bu çocuklar, genellikle kaçakçı ile anlaşmış bir göçmen kafilesinin parçası olarak Türkiye'ye gelmişler (Van görüşme notları, Kasım 2021).

0-12 yaş aralığındaki daha küçük kız ve erkek çocuklar ise, yine aynı bakanlığa bağlı Sevgi Evlerinde koruma altına alınmaktadır. Bugüne kadar 23 refakatsiz kız çocuğunun kabulünün yapıldığını belirten yetkililer, gelenler arasında Afganistan'da doğup büyüyenler, İran'da doğup büyüyenler ya da Afganistan'da doğup bir süre İran'da yaşayanlar olduğunu ifade ettiler. Dünya genelinde zorunlu

göçmenler arasında artış gösteren bir sorun olan vatan-sızlık ve kimliksizlik sorununun Türkiye'ye gelen refakatsiz çocukları da etkilediğini söyleyen yetkililer, Afganistan'ı görmeden İran'da doğup büyümüş çocukların Türkiye'ye geldiklerinde hiçbir yere aidiyet hissi geliştirmemiş olduklarını ve üç ülkeye de "memleketim burası" diyemediklerini söylediler. Ayrıca, giriş yapılan ülke açısından çocuklar arasında görülen eğitim uçurumuna şu sözlerle değindiler:

"Afganistan'dan gelenler ve İran'dan gelenler arasında eğitim düzeyi farkı oluyor. İran'dan gelenlerin çoğunun daha iyi eğitim aldığını görüyoruz. Son dönemde gelenler arasında ise annesi ya da babası devlet memuru olan çocukların da olduğunu görüyoruz. Bunlar, genellikle Taliban tarafından ölümle tehdit edildiklerini söylüyorlar."

Son bir yılda (2020-2021 arası) sadece Van'a 69 refakatsiz çocuk geldiğini ve merkezde çocuklara 18 yaşlarına gelene kadar bakıldığını vurgulayan yetkililer, çocukların fiziksel ve psikolojik durumlarını, yapılan işlemleri ve verilen hizmeti şu sözlerle aktardılar:

"Buraya geldiklerinde uzun süre yürümekten çok yorğun oluyorlar ve ayaklarında büyük yaralar oluyor. Onların önce tedavileri ile ilgileniyoruz. Daha sonra kayıt işlemlerini yapıyoruz. Türkçe öğretiyoruz. Dili zaten çok hızlı bir şekilde öğreniyorlar. Diplomalara varsa, denklik alıyoruz. Yoksa denklik sınavına girmelerini sağlıyoruz ki çocuklar örgün eğitime devam edebilsinler. Aynı ve nakdi yardım yapıyoruz. Çeşitli sportif ve kültürel etkinlikler düzenliyoruz. 18 yaşına gelip eğitimine devam etmek isteyenler varsa onların da burada kalmalarına izin veriyoruz. Gitmek isteyenlere ise, Van ilinde serbest dolaşma hakkı veriyoruz. Bazıları burada kalıyor bazıları ise, eğer başka illerde akrabaları varsa, onların yanına gidiyorlar. 18 yaşına

gelip ayrılmak isteyenlere aylık 300-400 tl nakit destek verip altı ayda bir ne durumda olduklarını kontrol ediyoruz. Eğitimlerine devam edenlere ise BM 12 ay boyunca 1000'er tl ödeme yapıyor. Şu an bu ödemelerle eğitime devam eden 18 yaş üstü iki çocuğumuz bulunmakta. Kuruluş olarak biz çocukların sosyal uyumun sağlanması için çalışıyoruz."

Türkiye'ye yerleşen çocukların çoğunun asıl amacının Türkiye'de çalışıp ailelerine para göndermek olduğunu, ancak merkezde kaldıkları sürece çalışmadıklarını ve ailelerine para gönderemediklerini belirten yetkililer, ailelerin çocuklardan maddi beklentilerinin çocuklarının boyundan büyük olduğunu şu sözlerle ifade ettiler:

- "Çocuğun ailesi arayıp 'biz açız' diyor. Bir tanesinin babası, hacca gitmek istediğini söyledi ve bunun için çocuktan para istedi. Çocuk o durumda çalışmak için buradan ayrılmak zorunda kalıyor. Geçen sene ekonomik nedenlerle ayrılan çocuklarımız oldu ya da eğitimlerini yarıda bırakan çocuklarımız vardı. Bu sebeple, 40 çocuktan sadece 24'ü örgün eğitime devam etti."

Tüm yaşanan zorluklara rağmen, herkese örnek olacak iyi hikayeler de vardır. Merkezden ayrılan çocuklarla irtibatta kalan merkez yöneticileri, daha önce Türkiye'de yaşayan bir çocuğun ABD'ye gidip iş kurduğunu, bir diğersinin Almanya'da tıp okuduğunu, bir başkasının yine Almanya'da lisansüstü eğitimine devam ettiği bilgisini paylaştılar (Van görüşme notları, Kasım 2021).

Düzensiz göçmenler arasında da vasıflı bireylerin, müzisyenlerin, ressamların veya sporcuların olduğu bilinmektedir. İnsan kapasitesinin kullanılması ve yeteneğinin değerlendirilmesi açısından, Türkiye'deki tüm göçmenlerin vasıflarına ve yeteneklerine göre de kayıt altına alınması ve imkanlar sunulurak topluma yararlı hale getirilmelerine

yardımcı olunması Türk toplumunun da faydasına olacaktır. Aşağıda, Van Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı Vangölü Çocuk Destek Merkezi'nde yaptığımız odak grup görüşmesinden derlenerek hazırlanan 5 refakatsiz çocuğun göç hikayesini ve hayallerini içeren vakayı okuyacaksınız.

Vaka 7: Refakatsiz Çocuklar

Etnik kökeni Özbek olan Hidayat'ın göç yolculuğu, Afganistan'ın Tahar vilayetindeki evinden 15 yaşında ayrılması ile başlıyor. Ailenin üçüncü çocuğu olan Hidayat'e bir gün ailesi, artık büyüdüğünü ve daha önce Türkiye'ye gelen ağabeyi gibi para kazanarak onlara destek olması gerektiğini söylüyorlar. Hidayat'ın kaçakçı ile ilk görüşmesinde, Türkiye'ye gidecek kadar parası çıkmadığı için ilk önce İran'a kadar gidebiliyor. İran'da 1 sene boyunca çeşitli işler yapan Hidayat, Türkiye'ye gelmek için kaçakçının istediği parayı biriktirmeye çalışıyor. Nitekim, bir sene sonra yolculuk parasını denkleştiriyor ve yaklaşık 20-30 kişilik bir grupta, kaçakçıların önderliğinde İran'dan ayrılıyor. Ancak, yolculuk 16 yaşındaki bir çocuk için çok zor geçiyor. Hiç dinlenmeden sürekli yürüdüğü için ayaklarında oluşan büyük yaralar ile bitap halde Türkiye'ye giriş yapıyor. Önce kaçakçılar, onları sınıra yakın bir köye götürüp ahırdan bozma bir yerde saklıyor. Daha sonra Van'a geçişlerini yaptıkları sırada jandarma tarafından yakalanıyorlar. Jandarma, yaşı küçük olduğu için Hidayat'ı Çocuk Destek Merkezi'ne sevk ediyor. Merkeze ilk geldiğinde bastonla zar zor yürüeyebilen Hidayat'ın uzun süre tedavisi yapılıyor ve bu süre içinde Türkçe kurslarına katılıp Türkçe öğreniyor. Hidayat, şimdi 20 yaşında bir 11. sınıf öğrencisi. Halen eğitime devam ettiği için bu merkezde kalabiliyor. 4 yıl önce bastonla yürüeyebilen o çocuk, şimdi her dönem takdir ya da

teşekkür belgesi getiriyor ve boş zamanlarında boks yapıyor.

Hidayet gibi Özbek olan bir diğer refakatsiz çocuk Mansur ile görüşmemizde de benzer bir hikayeyi dinliyoruz. Kendisinden büyük bir ablası olan Mansur, ailenin ikinci çocuğu ve üç küçük kardeşi var. Babası Bağlan'da taksicilik yapan, annesi de ev hanımı olan Mansur, babasının düzenli bir maaşı olmadığı için kimi zaman ailesinin ciddi bir geçim sıkıntısı yaşadığını fark ettiğini anlatıyor. Bunun üzerine, ipleri kendi eline almaya karar veriyor ve ailesine Türkiye'ye gidip çalışmak istediğini söylüyor. Görüşmemiz sırasında, "*Bir erkek olarak ben de aileme destek olmak zorunda hissettim kendimi*" diyerek göç kararını nasıl aldığını aktarıyor. Ailesi ilk başta, Mansur'un bu isteğini kabul etmese de, daha sonra, ekonomik sıkıntıların ağırlığından dolayı onun göç etmesine izin veriyorlar. Böylelikle, 14 yaşında Bağlan'dan ayrılıp İran üzerinden Türkiye'ye geliyor. O da düzensiz göçmen olarak yakalanıp reşit olmadığı için Çocuk Destek Merkezi'ne getirildiğinde uzun yolun vücudunda yarattığı stresten dolayı bir süre eski gücüne kavuşmak için tedavi görüyor. Daha sonra Türkçe öğrenip, okula başlayan Mansur, şimdi 17 yaşında bir lise öğrencisi olarak en kısa sürede okulunu bitirip iyi bir işte çalışmak istiyor.

Mansur ile görüşmemiz bittiğinde, Afganistan'da doğmuş ama İran'da büyümüş Hazara etnik kökenli Ali ile karşılaşıyoruz. Ali'nin ailesi, o daha bebekken Daykundi'den İran'a göç etmiş. Afganistan'a dair hafızasında hiçbir şey olmayan Ali, ailesinin İran'daki yaşamını çok daha iyi hatırlıyor. Ailesinin anlattığı anılarda Şii oldukları için Afganistan'da gördükleri ayrımcılığın bir başka türünü, Afganistan'dan geldikleri için İran'da da yaşadıklarını fark ettiğini söylüyor. Annesi ve babası Tahran'da bir bağda çalışan Ali, bir gün arkadaşları ile Türkiye'ye gelmeyi kararlaştırıyor ve kaçakçı için

yeterli parayı biriktirdiğinde ailesine söylemeden evden ayrılıyor. Ali, Van'daki merkeze getirildiğinde kulaklarının duymadığı fark ediliyor. Hızlıca tedavisi ve ameliyatı yaptırdıktan sonra işitme cihazının da yardımıyla tekrar duymaya başlayan Ali, şimdi 10. sınıfta eğitimine devam ediyor.

Ailesinin bilgisi ve rızası olmadan göç etme kararı alan bir diğer çocuk olan Yusuf ise, Cüzcan'da kendi gibi Türkmenlerin yoğun olduğu bir mahallede yaşadığını ve babasının bu mahallenin muhtarı olduğunu anlatıyor. Annesi ve babası, hala orada üç kardeşi ile yaşamaya devam eden Yusuf'un Afganistan'dan ayrıldığı zaman amacı, diğer çocuklar gibi, bir iş bulup ailesine para göndermekmiş. İran üzerinden Türkiye'ye gelen Yusuf da Çocuk Destek Merkezi'nde kalıyor. "*Şu an burada olduğum için aileme maddi olarak yardımcı olamıyorum*" diyor bize görüşmemiz esnasında... Derslerinde olduğu gibi sporda da başarılı olan Yusuf, kendisi için en büyük hayalinin iyi bir futbolcu olmak olduğunu bizimle paylaşıyor.

Görüşmelerimizi tamamlarken son olarak 17 yaşındaki Mahyar ile sohbet ediyoruz. Mahyar, Tacik kökenli ve 7 aydır bu merkezde kalıyor. Taliban'ın babasını ve abisini dövdüğünü, onları evlerinden çıkardığını, bu sebeple başka bir şehre taşınmak zorunda kaldıklarını anlatıyor. O da ekonomik zorluklardan dolayı Türkiye'ye gelip çalışmak ve ailesine destek olmak istediğini ailesine iletiyor ve ailesi bu isteğini onaylayınca önce İran'a gidiyor. İran'da Türkiye'ye gelişi için kaçakçıya ödemesi gereken parayı inşaatlarda çalışarak biriktiriyor. "*İran'ın insanı iyiydi ama devleti kötüydü*" diyerek hatırlıyor İran günlerini... Parasını denkleştirince oradan ayrılıp bir göçmen kafilesi ile Türkiye'ye geliyor. Mahyar, şimdi Türkçe kursuna gidiyor. Türkçe kursunu tamamlayınca, eğitimine devam etmek istediğini ve belki de mezun olunca Avrupa'da başka bir

ülkeye gidip orada yaşamak arzusunu dile getiriyor. Kendisinden önce bu merkezde kalan çocukların hikayeleri ona motivasyon veriyor. *“Tanıdığım bir çocuk şimdi Amerika’da, kendisine bir iş yeri açmış. Bir başka çocuk Almanya’da tıp okuyormuş. Ben de onlar gibi o ülkelere gidip başarılı olabilirim”* diyerek hayallerini bizimle paylaşıyor.

9.7.2. Göçün Kadınlaşması Olgusu ve Afganistan Uyruklu Kadınlar

Feminist kuramın göç çalışmalarına verdiği katkı ile göç hareketlerinde kadının yeri daha fazla öne çıkmaktadır. Göç etme nedenleri ise, sadece ekonomik amaçlı ve geçici olmaktan çıkmış; göçmen ağlarının ve kalıcılığın daha görünür olmaya başladığı bir sürece evrilmiştir. Göç hareketlerinde artık sadece erkeğin göç ettiği ve kadının ona eklemlendiği, erkeklerin aile reisi olarak yola çıkıp ardından aile birleşimi yoluyla eşlerini ve çocuklarını yanına aldığı durumlardan çok daha farklı durumlar belirmiştir. Mevcut göç akımlarında, kadın göçmenlerin giderek görünürlüğünün artmasıyla, kadınların sadece aile birleşimlerinin pasif bir üyesi olarak değil, birey olarak göç kararı verebilen ve failliklerini kullanan aktif göçmenler olarak sınır ötesine hareket etmeleri söz konusudur. Göçün kadınlaşması olarak kavramsallaşan bu olgu, toplumsal cinsiyetten kaynaklı sorunlar nedeniyle kadınların göç süreçlerine birebir dahil olduklarını göstermektedir (Akçapar ve Taner, 2021). Dolayısıyla göçmen kadınlar, yeni nesilleri yetiştiren, karar alma mekanizmaları içinde olan ve göç edilen toplumla entegrasyonun sağlanması için aile içi eğitimi de sağlayan anne kimlikleriyle başat aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, özellikle tek başına seyahat eden ya da eşinden boşanma, ayrılma ve vefat nedeniyle tek ebeveynli aile biçimlerinde aile reisliğini üstlenen kadın göçmenlerin önünde çok katmanlı sorunlar

belirmektedir. Bu durum, geçim derdi ve çocuklara bakma sorumluluğunun yanı sıra, bazı evliliklerin ya da boşanmaların resmi olmamasının bir sonucu olarak, zorunlu kadın göçmenler arasında yasal haklara erişim açısından farklı güvencesizliklere zemin hazırlamaktadır. Bir diğer deyişle, tek kurtuluş yolu olarak görülen uluslararası göç, göçmen kadınlar için toplumsal cinsiyet, ekonomi, din ve hukuk temelinde tahakküm ve eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan yaratmaktadır. Anne olarak kendilerine biçilen çocuk bakımı ve nesillerin eğitilmesi rolü, çocukların bakımı için yeterli sosyal ağların ve kurumların olmayışı özellikle ataerkil toplumlardan gelen ve daha önce çalışma deneyimi olmayan zorunlu göçmen kadınların ev dışında gelir getiren iş arayışlarını kısıtlamaktadır. Böylece, kendilerine ve çocuklarına yetebilme imkanları da daralmaktadır (Akçapar ve Taner, 2021).

Göçün kadınlaşması olgusuyla daha görünür hale gelen Afganistanlı kadınlar, sayıları erkeklere oranla daha az olmasına rağmen, Türkiye’ye yönelik göç hareketlerinin içinde yer almaktadırlar. Türkiye’de Afgan kadın mültecileri ele alan farklı illerde yapılmış etnografik çalışmalar bulunmaktadır (Labib, 2016; Kömürcü vd. 2011; Murphy vd. 2013; Buz, 2006; Ökten, 2010; Yıldırım, 2018; Çakır, 2020). Bu çalışmalar, kadınların psikolojik ve sosyo-ekonomik sorunları mercek altına alarak fakirlik, umutsuzluk ve hayal kırıklığının süregeldiğini vurgulamakta; ancak, göç yoluyla kadının güçlendiği ve ev içi rol dağılımının değiştiği durumlara da değinmektedir.

Vaka 8’de görüleceği üzere, sırasıyla Peştun, Hazara ve Özbek etnik kökenine ait Zehra, Fatema ve Süreyya, tek ebeveynli ailelerde aile reisliğini üstlenmiş olup kırılgan gruplar arasında sayılan zorunlu göçmen kadınlardır. Farklı etnik kökenlerden gelen ve birbirlerini tanımayan bu kadınların hikayelerine aşağıda kısaca yer verilmiştir:

Vaka 8: Tek Ebeveynli Ailelerde Aile Reisi Kadınlar

“Benim adım Zehra. 48 yaşındayım. Bir çocuğum Afganistan’da kocası ile yaşıyor. Ben 5 çocuğum ile birlikte Van’da yaşıyorum. Burada çocuklarımın en büyüğü 27, en küçüğü 17 yaşında. Kocam Taliban tarafından şehit edildikten sonra 2018 yılında Türkiye’ye sığındık. Burada dosyamız oluşturuldu. Uluslararası koruma altına alındık. Dosyamızın sonuçlanmasını ve bir ülkeye yerleştirilmeyi bekliyoruz. Bunun en kısa sürede olması için dua ediyorum. Çocuklarım, her an haber gelir de başka bir ülkeye taşınırız diye kendilerine hayat kuramıyorlar. Ne evlenebiliyorlar ne de eğitimlerine devam edebiliyorlar. Gençlikleri gidiyor. Ara sıra iş buldukça oğullarım çalışıyor. Ancak, pandemiden dolayı iki tanesi işinden çıkarıldı. Şimdi bir oğlum çalışıyor sadece. Ben ömrü hayatımda hiç çalışmadım. Bu yaştan sonra da nasıl çalışacağımı bilmem. İstesem de bana iş vermezler zaten. Ben de evde kalıp çocuklarımın yolunu gözlüyorum. Kanada’da yaşayan kızkardeşim her ay para gönderiyor. O sayede yaşayabiliyoruz. Her gün Birleşmiş Milletler’den arasınlar diye dua ediyorum. Elimden sadece bu geliyor.”

“Benim adım Fatema. 32 yaşında, 2 çocuk annesi bir kadını. İran’da doğdum. 4 yaşına geldiğimde ablam öldürüldüğü için ailemle birlikte Pakistan’a göç etmek zorunda kaldık. 11 yıl Pakistan’da yaşadık sonra Tahran’a geri döndük. Afganistan’da Hazaralara yönelik olarak zulüm ve eziyet evimizde hep anlatıldığı için, Şiilerin fazla olduğu bir yerde yaşamaktan memnundum. 16 yaşına geldiğimde, ailemin de isteğiyle görücü usulü evlendim. Evliliğimizin ilk yıllarda her şey iyiydi. İki çocuğumuz oldu. Daha sonra, eşim uyuşturucuya alıştı ve bağımlı oldu. Uyuşturucu aldığı insanlar, eşim paralarını ödeyemediği için bizi sürekli rahatsız ediyordu. Bu yüzden, Türkiye’ye kaçmaya ka-

rar verdik ve beraber Trabzon’a gittik. Trabzon’da ise eşim başka bir kadınla tanışıp bizi terk etti. Ne kalacak bir yer için paramız vardı, ne de yardım isteyebileceğim birileri vardı. Çocuklarımla birkaç gün terminalde kaldık. Sonra bir miktar para bulup İran’a dönmek için Van’a geldik. Buraya gelince ailemi arayıp onlara haber verdim ve çocuklarımla yanlarına gelmek isteğimi söyledim. Ama annemle konuştuğumda bana, bizim toplumda çocuklar babaya ait sayıldığı için çocuklarımı yanımda getirmememi, geleceğim yalnız gelmem gerektiğini söyledi. Çocuklarımı asla geride bırakamazdım. Bu yüzden, ben de Van’daki İl Göç İdaresi’ne başvurduğum ve çocuklarımla beraber uluslararası koruma altına alındık. Okul yardımları ile beraber ayda 2000 lira gelirim var. Kimliğimde ‘dul’ yazdığı için bir yerde çalışmıyorum. Çalışmak istediğimde, hatta alışveriş yapmak istediğimde dul olduğumu öğrenince taciz etmeye çalışan erkeklerle karşılaştım. Biri 11 diğeri 8 yaşındaki iki çocuğumu okula götürmek dışında hiç evden dışarı çıkmıyorum. Apartmanda Türk ve Afgan komşularım var. Kadın oldukları ve halden anladıkları için onlarla görüşüyorum ara sıra. Kendim için çok bir isteğim yok. Ama çocuklarım için Kanada’ya yerleştirilmeyi çok istiyorum. Burada benim ve onlar için bir gelecek yok. Oysa oraya gidersek vatanlaşabiliriz, çocuklarım daha iyi eğitim alabilir. Ayrıca, bir gün babası geri döner de izimizi bulur ve çocuklarımı benden alır diye de korkuyorum. Bu sebeple, en kısa sürede Kanada’ya gitmek istiyorum.”

“Benim adım Süreyya. 41 yaşında beş çocuk annesi bir kadını. Biz Afganistan’ın Kunduz vilayetinden 2004 yılında ayrılıp İran’a gittik ve orada 9-10 sene boyunca yaşadık. O zamanlar, üç çocuğumuz vardı. Eşim bahçe işleri ile uğraşıyordu. Ben de gündüzleri tarlada, geceleri ise pet bardak yapan bir fabrikada çalışıyordum. Nasıl olduğunu neden olduğunu bilmiyorum ama

biz İran'dayken eşim uyuşturucu kullanmaya başladı. Kazandığım parayı elimden alıp kendine uyuşturucu alıyordu. Sonra da gelip beni ve çocuklarımı dövüyordu. Eşimin şiddetine, hakaretine çocuklarım için katlanıyordum. Ayrıca, İran'da gidecek hiçbir yerim yoktu. Biz Sünni olduğumuz için, bize çok kötü davranıyorlardı, maaşlarımızı eksik ödüyorlar ve bir yere gittiğimizde "siz kafirsiniz" diyorlardı. Kızım kansere yakalandığında ise, hem hastane masraflarını karşılayamadığım için hem de eşim kazandığım üç kuruş parayı elimden alıp uyuşturucu aldığı için kendimi çok çaresiz hissettim. Bu olanları başka bir Özbek arkadaşına anlatırken bana Türkiye'ye gitmemi ve kızımın tedavisini orada ücretsiz yaptırabileceğimi söyledi. Böylelikle, kaçakçıyla anlaşıp Türkiye'ye geldik. Buraya geldikten sonra kızım iyileşti, iki çocuğum daha oldu ama eşimin şiddeti kesilmedi. Bir gün beni boğarak öldürmeye çalıştığında komşular müdahale ettiği için son anda kurtuldum. Polis merkezine gittiğimizde, polisler bana haklarımı söylediler. Ben de boşanmaya karar verdim. İmam nikahlı olduğumuz için mahkeme görülemedi. O zamandan beri eşim ortaldan kayboldu. Bazıları onun İran'a geri döndüğünü söylüyor. Dört çocuğumun yaşları büyük ama 5 yaşında küçük bir çocuğum var. Eşim bir gün geri gelip çocuğumu kaçırdı diye onu bir dakika bile gözümünden ayırmıyorum. Eşim gittikten sonra kızım, oğlum ve ben çalışarak evin geçimini sağlamaya devam ettik. Ben zaten gündeliğe gidiyordum. Kızım mobilyacıda, oğlum ise kaporta ustasının yanında çalışıyordu. Gündeliğe gittiğim evlerden birinde, eşimden ayrıldığımı öğrenen ev sahibi erkek, bir gün evde eşi yokken bana tecavüz niyetiyle saldırdı. Kendimi zor bela elinden kurtarıp balkona fırladım ve bana dokunursa kendimi balkondan atacağımı söyledim. Böyle söyleyince beni bıraktı. O zamandan beri, bu olay hiç aklımdan çık-

mıyor. Yaşadıklarımı ne çocuklarıma ne polise ne de evin hanımına anlattım. Zaten birine anlatsam, ben yabancı olduğum için suçu bana atabilirlerdi ya da evin hanımı 'kocamı sen ayarttın' diyebilirdi. Bir kadın olarak çalışmak, özellikle de yalnız bir kadın olarak çalışmak çok zor. Bu olaydan sonra, benzer bir şey başına gelmesin diye kızıma işten ayrılmasını söyledim. Şimdi sadece yalnız yaşayan yaşlı kadınların evlerine temizliğe gidiyorum. Kazandığım parayla da ailemin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorum. Yine de Türkiye'de olmaktan dolayı mutluyum. Burada bir kadın olarak haklarım olduğunu öğrendim, özgürlüğümün olduğunu öğrendim.

9.8. Türkiye'de Vasıflı Afganlar

Bu alt bölümde, Türkiye'de yaşayan vasıflı Afganlar ayrı kategoriler altında irdelenmiştir. Bunlar sırasıyla; uluslararası öğrenciler, ikamet ve çalışma izni ile bulunanlar ve taşınmaz mal alarak vatandaşlık alma hakkını da kazanabilenler olarak değerlendirilecektir.

9.8.1. Uluslararası Öğrenciler

Yıllar içinde yüksek öğrenimin uluslararasılaşması ile Türkiye'de artan sayıda görmeye başladığımız uluslararası öğrenciler arasında Afganistan uyruklu üniversite öğrencileri de yer almaya başlamıştır. Aşağıda (Grafik 9.11 ve Tablo 9.3'de), Türkiye'de ikamet izni ile bulunan Afganistanlı öğrenci sayılarına ve Türkiye'deki yüksek öğrenim kurumlarında okuyan öğrencilerin cinsiyetlerine ve sayılarına yer verilmektedir.

Grafik 9.11: Öğrenci İkamet İzni ile Türkiye'de Bulunan 10 Uyruk (2021)

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022f.

Tablo 9.3: Afganistan Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet ve Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
2013-2014	312	2020	2332
2014-2015	497	3175	3672
2015-2016	621	3717	4338
2016-2017	769	4482	5251
2017-2018	915	4911	5826
2018-2019	1180	5624	6804
2019-2020	1428	6089	7517
2020-2021	1742	6686	8428

Kaynak: YÖK İstatistik, 2022 (<https://istatistik.yok.gov.tr/>)

2021 sonrası Taliban'ın yönetimi devralmasının ardından, bir süre kesintiye uğrayan hareketlilik daha sonra kısıtlı da olsa başlamıştır. Girdiği sınavda başarı göstererek Türkiye bursuyla Tıp Fakültesi'nde okumaya hak kazanan Afganistanlı kadın öğrenci Selgey İsmailhil ile birlikte eğitimin kız öğrenciler için kısıtlandığı bir dönemde Türkiye'de okuyan kadın öğrencilere biri daha eklenmiştir.

Resim 9.6: Afganistan'dan Bursla Gelen Tıp Öğrencisi

Kaynak: Anadolu Ajansı, 2021d.

Aşağıdaki yer alan Vaka 9, İstanbul'da biri sağlık bilimleri yönetimi, diğeri işletme bölümünde Türkçe öğrenim gören iki üniversite öğrencisi katılımcının deneyimlerine, Türkiye'yi seçmelerindeki nedenlere ve gelecek planlarına yönelik sorulara verdikleri yanıtları içermektedir.

Vaka 9: Türkiye'de Afganistan Uyruklu Uluslararası Öğrenciler

Nacib'in İstanbul'da öğrenim görmesinde üniversite tercih kampları etkili olurken, Eşref'in tercihinde ise aile yakınlarının daha önce Türkiye'de eğitim alması etkili olmuştur. Nacib, İstanbul'a Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın sağladığı Türkiye bursları ile gelmiştir. Burslar sayesinde barınma hizmeti ve maddi destek almaktadır. Eşref'in tercihinde ise ailesinin desteği etkilidir. Herhangi bir yerden maddi destek alamayan Eşref, ailesinin maddi desteğinin okulu tercih etmesine imkân tanıdığını ifade etmiştir. Katılımcılar, okul yönetiminin ve akademisyenlerin uluslararası öğrencilere yönelik tavrını olumlu ve kucaklayıcı buldukları gibi üniversitenin eğitiminden de oldukça memnundurlar. Yaşanan olumsuz dene-

yimler ise genelde sosyal hayat içerisinde. Nacib özel bir yurttan dört uluslararası öğrenci ile bir odada kalırken, Eşref tek başına bir evde yaşamaktadır. Katılımcılar, Türkçe bilmemelerinin oldukça önemli bir problem olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle okul kaydı sırasında süreci zorlaştıran dil konusunda katılımcıların yaşadığı ikinci bir sorun ise Türk vatandaşları tarafından dışlanma durumudur. Her iki katılımcı da Türkçe konuşmalar dahi aksanlarından dolayı yabancı olduklarının anlaşıldığını ve bu durumda birtakım ötekileştirilmelere maruz kaldıklarını ifade etmiştir. İstanbul'un metropol oluşu ve sosyalleşme alanları konusunda çeşitlilik barındırması bakımından avantajlı bir şehir olarak değerlendirilmişse de piyasa ve pandemi şartları ekonomik açıdan İstanbul'da yaşamayı zorlaştırmaktadır.

Okul dışında her ikisi de aktif olarak çalışmaktadır. Biri uluslararası projeler gerçekleştiren bir vakıfta gönüllü olarak görev alırken, diğeri ise uluslararası bir firmada staj yapmaktadır. Her iki kurum da katılımcılar için yeni sosyal çevreler sunmuştur. Nacib gönüllü olarak çalıştığı kurum sayesinde İstanbul'daki diğer uluslararası öğrenciler ile bağlantı kurabilirken, Eşref de çalıştığı kurumda hem Türk hem de farklı ülke vatandaşlarıyla iş arkadaşlığı yapabilmektedir. Öğrencilerin sahip olduğu sosyal ağlar sosyal yaşama dâhil olma ve yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerisi getirme konusunda bir destek mekanizması sağlamaktadır. Ancak, sosyalleşme ve gündelik problemlerine yönelik çözüm üretme taleplerini diğer uluslararası öğrenciler ile kurdukları iletişim sayesinde gideren uluslararası öğrenciler, Türk öğrenciler veya Türk vatandaşları ile iletişim kurma konusunda isteksiz veya çekimser davranabilmektedir. Katılımcılar arasında da gözlenen bu durum, iki grubun birbirini tanıma sürecini yavaşlattığı gibi gruplar arasında birtakım önyargıların oluşmasına da sebebiyet vermektedir.

Katılımcılar, mevcut sorunların tüm uluslararası öğrencilerin yaşadığı sorunlar olduğunun farkında olmakla beraber, Afganistan'dan göçmüş olmanın ikinci bir ötekileştirmeye neden olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar, Türkiye medyasında göçmen karşıtı söylemlerin Afganistan'ı geri kalmış, baskıcı bir ülke olarak gösterdiği için Türklerin genelde Afganistan vatandaşlarına dair olumsuz bir algı içinde olduğunu düşünmektedir. Özellikle son dönemlere Afganistan'daki siyasi karışıklıkların medyada çokça yer alması katılımcıların bu konuda birçok kez sorularla karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Her iki katılımcı da kendilerine Afganistan'da yaşanan olaylar hakkında sorular sorulmasından oldukça rahatsız olduklarını ve bu konuda konuşmak istemediklerini ifade etmişlerdir. İstanbul'da öğrenim görmeyenin olumsuz deneyimlerin yanı sıra olumlu deneyimler barındırdığını da ifade eden katılımcılar, İstanbul'da sosyal yaşamın gece 23:00'dan sonra da devam etmesini, kadın ve erkeğin birlikte öğrenim görmesini ve birlikte sosyalleşebilmesini, kadın ve erkeğe eşit eğitim ve çalışma imkanları sunulması şeklinde belirtmişlerdir. Katılımcılar, Afgan aile yapısı ile Türk aile yapısının karşılaştırdıkları durumlarda ise, Türk aile yapısını daha eşitlikçi, babanın baskısının görece daha az hissedildiği ve kadının fikirlerini daha rahat ifade edebildiği bir aile yapısı olarak ifade etmişlerdir. Öğrencilerin aileleri ile iletişimleri oldukça güçlüdür. Fakat, Afganistan'daki siyasi gelişmeler katılımcıların aile ziyaretlerini ve haberleşme sıklıklarını kısıtlamıştır. Yaşanan kaos ortamı nedeni ile Afganistan'a gidemeyen katılımcılar, ülkedeki internet ve haberleşme problemleri nedeni ile aileleriyle eskisine oranla daha az iletişim kurabilmektedir. Genel anlamda Türkiye'de öğrenci olarak yaşamaktan memnun olan katılımcıların gelecek planları ise Avrupa ülkelerine göç etmeye yöneliktir. Bir anlamda, Türkiye'de iyi bir üniversite eğitimi alarak ve beşerî sermaye-

lerini yükselterek diğer ülkelere göç etme potansiyelleri artırmak istemektedirler. Uluslararası öğrenciler arasında böylesi bir eğilimin olmasında, Türkiye'deki ön yargılar, piyasa koşulları, yabancı olduklarını söylediklerinde Türk halkının davranışları etkili olmaktadır.

9.8.2. İkamet ve Çalışma İzinleri ile Türkiye'de Bulunanlar

Afganistan vatandaşları Türkiye'de ikamet izni ile bulunan ilk 10 uyruk arasındadır (Grafik 9.12). Farklı ikamet türleri altında ve çalışma izni ile bulunan Afganistan uyrukluların sayıları ise aşağıda (sırasıyla Tablo 9.5 ve Tablo 9.6'da) verilmiştir. Bu verilerden de görüleceği gibi, diğer milliyetten gelen göçmenlere nazaran Afganistan uyruklular çalışma izinlerine başvurmak ve elde etmek açısından daha alt sıralarda yer almaktadır. Bunun en önemli nedeni, Afganistan vatandaşlarının daha ziyade düzensiz göçmen ve uluslararası koruma kategorilerinde yer almaları ve kayıt-dışı ekonominin bir parçası olmaları; bir diğer nedeni de oturma ve çalışma izinlerinde beşerî ve ekonomik sermayesi yüksek kişilerin öncelenmesidir.

Grafik 9.12: İkamet İzni ile Türkiye'de Bulunan 10 Uyruk (2021)

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022f.

Tablo 9.4: İkamet İzni ile Türkiye'de Bulunan Afganistan Uyrukluların Sayısı (2021)

	Toplam	İkamet Türleri	Toplam
İkamet İzni Verilen		Kısa Dönem İkamet	44800
Afganistan Uyrukluların Sayısı	54718	Öğrenci İkamet	4577
		Diğer	5341

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022f.

Aşağıdaki Tablo 9.5'te ikamet izni ile Türkiye'de bulunan Afganistan uyrukluların illere göre dağılımı sunulmuştur. Buna göre, iş bulma olanakları ve sosyal ağların da etkisiyle bu nüfusun %60'ı İstanbul'da yaşamaktadır. Ankara'da ikamet izni ile bulunanların oranı %14 civarındadır. Tekirdağ, Antalya, Bursa ve Konya'da ise sayıları bine varmaktadır.

Tablo 9.5: İkamet İzni ile Türkiye'de Bulunan Afganistan Uyrukluların Şehirlere Dağılımı

Sıra no.	19.08.2021 İtibari İle	AFGANİSTAN	Sıra no.	19.08.2021 İtibari İle	AFGANİSTAN
	TOPLAM	52.935	20.	BURDUR	55
1.	ADANA	163	21.	BURSA	1.017
2.	ADİYAMAN	8	22.	ÇANAKKALE	209
3.	AFYON K.HİSAR	118	23.	ÇANKIRI	44
4.	AĞRI	5	24.	ÇORUM	49
5.	AKSARAY	621	25.	DENİZLİ	279
6.	AMASYA	12	26.	DIYARBAKIR	10
7.	ANKARA	7.444	27.	DÜZCE	212
8.	ANTALYA	1.078	28.	EDİRNE	57
9.	ARDAHAN	0	29.	ELAZIĞ	59
10.	ARTVİN	5	30.	ERZİNCAN	97
11.	AYDIN	66	31.	ERZURUM	138
12.	BALIKESİR	162	32.	ESKİŞEHİR	571
13.	BARTIN	80	33.	GAZİANTEP	113
14.	BATMAN	13	34.	GİRESUN	98
15.	BAYBURT	18	35.	GÜMÜŞHANE	9
16.	BİLECİK	42	36.	HAKKARİ	0
17.	BİNGÖL	0	37.	HATAY	368
18.	BİTLİS	15	38.	İĞDIR	3
19.	BOLU	134	39.	ISPARTA	182

Sıra no.	19.08.2021 İtibari İle	AFGANİSTAN	Sıra no.	19.08.2021 İtibari İle	AFGANİSTAN
40.	İSTANBUL	30.754	61.	NEVŞEHİR	117
41.	İZMİR	279	62.	NİĞDE	195
42.	K.MARAŞ	52	63.	ORDU	61
43.	KARABÜK	233	64.	OSMANIYE	1
44.	KARAMAN	49	65.	RİZE	20
45.	KARS	8	66.	SAKARYA	560
46.	KASTAMONU	315	67.	SAMSUN	254
47.	KAYSERİ	386	68.	SİİRT	5
48.	KIRIKKALE	106	69.	SİNOP	11
49.	KIRKLARELİ	73	70.	SİVAS	118
50.	KİRŞEHİR	138	71.	ŞANLIURFA	306
51.	KİLİS	2	72.	ŞIRNAK	1
52.	KOCAELİ	683	73.	TEKİRDAĞ	1.728
53.	KONYA	976	74.	TOKAT	182
54.	KÜTAHYA	136	75.	TRABZON	317
55.	MALATYA	86	76.	TUNCELİ	1
56.	MANİSA	208	77.	UŞAK	133
57.	MARDİN	10	78.	VAN	56
58.	MERSİN	82	79.	YALOVA	537
59.	MUĞLA	121	80.	YOZGAT	19
60.	MUŞ	2	81.	ZONGULDAK	60

Kaynak: İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı.

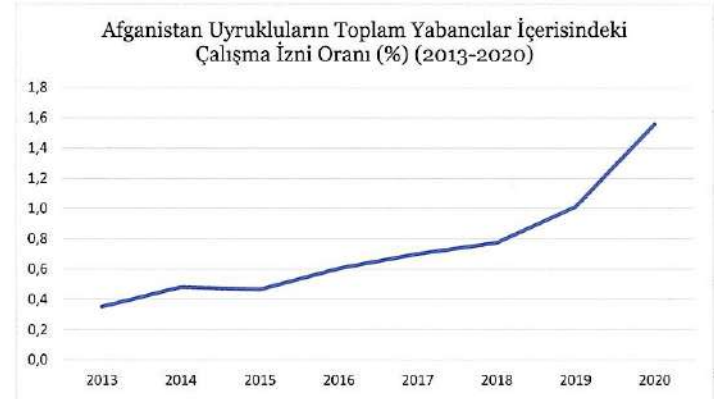
Tablo 9.6: Çalışma İzni Verilen Afganistan Uyruklulu Kişilerin Cinsiyet ve Yıllara Göre Dağılımı (2013-2020)

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
2013	11	150	161
2014	27	224	251
2015	34	271	305
2016	71	373	444
2017	104	505	609
2018	136	758	894
2019	223	1243	1466
2020	260	1661	1921

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2013;2014;2015;2016;2017;2018;2019;2020 (<https://www.csgeb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/yabancilarin-calisma-izinleri/>)

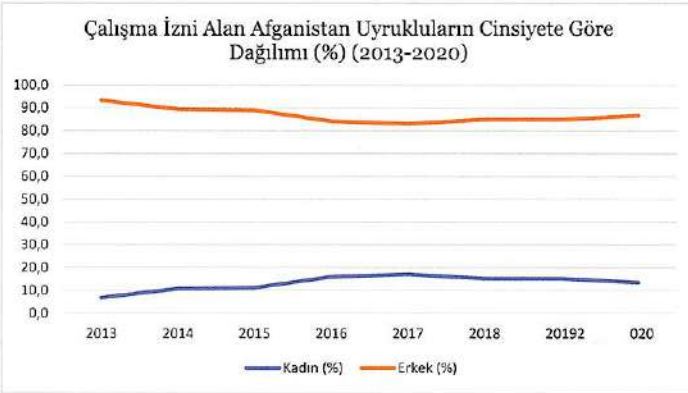
Aşağıdaki grafiklerde de görüleceği gibi, çalışma izni verilen Afganistan vatandaşlarının sayıları yıllar içinde giderek yükselmiştir. Yine de, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre, yabancılara verilen toplam çalışma izinlerinin 2020 yılında 123.574 olduğu düşünüldüğünde Afganistan uyrukluların bu sayı içinde oranı %1,6'yı geçmemektedir (Grafik 9.13). Erkeklerin bu oran içinde temsili kadınlara göre oldukça yüksektir. Bir diğer deyişle, 2013 yılında çalışma izni alan Afganistan uyruklulu kadınların oranı %6,8 iken erkeklerin oranı %93,2 olmuştur. Sayılar yıllar içinde kadınlar lehine değişiklik göstermekle birlikte, 2017 yılından sonra toplam çalışma izinlerinde kadınların erkeklere oranı tekrar düşüşe geçmiş ve 2020 yılına gelindiğinde %13,5 olmuştur (Grafik 9.14). Çalışma izni alan Afganistan vatandaşı erkeklerin oranı ise, az da olsa dalgalı bir seyir izlemiştir. 2016 yılında başlayan düşme eğilimi 2020 yılında nispi artışla %86,5 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 9.13. Çalışma İzni Verilen Afganistan Uyrukluların Toplam Yabancılara Oranı (2013-2020)

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü, 2020.

Grafik 9.14: Türkiye'de Çalışma İzni Bulunan Afganistan Uyruklularının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı (2013-2020)

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü, 2020.

9.8.3. İstisnai Vatandaşlık ve Konut İlişkisi

2012 yılından sonra Türkiye'de giderek artan sayıda yabancılara konut satışının yapıldığı bilinmektedir. En fazla konut satışı 2021 yılında sırasıyla İstanbul, Antalya, Ankara, Mersin, Yalova, Bursa, İzmir, Sakarya, Samsun ve Trabzon'da gerçekleşmiştir. Aşağıdaki tabloda 2015-2021 yılları arasında taşınmaz mal alımlarında ilk 15 milliyete yer verilmiştir (Tablo 9.5). Bu veriye göre, 2020 ve 2021 yıllarındaki konut alımlarında İran, Irak, Rusya ve Afganistan vatandaşları ön sıralara yerleşmiştir.

Afganistan uyruklularının Türkiye'de 1923 - 2013 yılları arasında satın aldığı taşınmaz mallar toplamda sadece 87 olmuştur. Fakat, sonraki yıllarda büyük dönüşüm geçirmiştir. Bu durum, 2012 yılında yürürlüğe konulan 6302 sayılı Kanun ile yapılan yasal düzenleme ile açıklanabilir. Buna göre, 22/12/1934 tarihli ve 2644 sayılı Tapu Kanununun 35 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"MADDE 35 - Kanuni sınırlamalara uyulmak kaydıyla, uluslararası ikili ilişkiler yönünden ve ülke menfaatlerinin

gerektirdiği hallerde Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen ülkelerin vatandaşı olan yabancı uyruklu gerçek kişiler Türkiye'de taşınmaz ve sınırlı ayni hak edinebilirler. Yabancı uyruklu gerçek kişilerin edindikleri taşınmazlar ile bağımsız ve sürekli nitelikteki sınırlı ayni hakların toplam alanı, özel mülkiyete konu ilçe yüzölçümünün yüzde onunu ve kişi başına ülke genelinde otuz hektarı geçemez. Bakanlar Kurulu kişi başına ülke genelinde edinilebilecek miktarı iki katına kadar artırmaya yetkilidir" (Resmi Gazete, Sayı 28296, Tarih: 18 Mayıs 2012).

Ancak, özellikle 2016, 2018 ve 2021 yıllarında giderek ivme kazanan artışlarda (Grafik 9.15), Afganistan'daki istikrarsızlık, ekonomik şartlar, zaten beklenen bir gelişme olan ABD'nin ülkeden çıkmasının ardından meydana gelmesi muhtemel siyasi sorunlar ve devletin elit kesimine, yönetici kadrosuna ve üst düzey bürokratlarına yönelik tehditler üst gelir düzeyindeki ve eğitimli Afganistan uyruklu ailelerin Türkiye'de konut almayı tercih etmesinin ardında yatan asıl nedenlerdir. Ayrıca, 250 bin dolar ve üzeri gayrimenkul alımlarında sunulan vatandaşlık hakkı, Afganistan'dan çıkmak zorunda kalan ve güvence arayan pek çok kişi için "bir taşla iki kuş" olarak yorumlanmıştır. 6 Ocak 2022'de Resmi Gazete'de yayınlanan (Sayı 31711) Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin yönetmeliğin 1. maddesinde yapılan değişiklikle, en az 250 bin ABD Doları¹ veya karşılığı tutarındaki taşınmazın 3 yıl satılmaması şerhi koyulmuştur. Bu sayede, gayrimenkulün maddi değerinde bir fark olmamasına ve istisnai yolla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına başvurmak için yeterli olabilmesine rağmen, vatandaşlık işlemleri gerçekleşir gerçekleşmez edinilen mülkün satılıp ülkeden çıkışların engellenmesi amaçlanmaktadır.

¹ Bu miktar 13 Mayıs 2022 tarih ve 31834 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Yönetmelik değişikliği ile 13 Haziran 2022'den geçerli olmak üzere 400 bin ABD Doları olmuştur

Tablo 9.7. Yıllara ve Uyruklara Göre Yabancılara Konut Satışı (2015-2021)

2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021							
Irak	4 228	Irak	3 036	Irak	3 805	Irak	8 205	Irak	7 596	İran	7 189	İran	10 056
S. Arabistan	2 704	S. Arabistan	1 886	S. Arabistan	3 345	İran	3 652	İran	5 423	Irak	6 674	Irak	8 661
Kuveyt	2 130	Kuveyt	1 744	Kuveyt	1 691	Suudi Arabistan	2 718	Rusya	2 893	Rusya	3 078	Rusya	5 379
Rusya	2 036	Rusya	1 224	Rusya	1 331	Rusya	2 297	Suudi Arabistan	2 208	Afganistan	1 929	Afganistan	2 762
İngiltere	1 054	Afganistan	1 205	Afganistan	1 078	Kuveyt	2 199	Afganistan	2 191	Azerbaycan	1 279	Almanya	2 358
Almanya	869	İngiltere	827	Azerbaycan	942	Afganistan	2 084	Kuveyt	1 903	Almanya	1 265	Kazakistan	2 090
Azerbaycan	815	Almanya	714	İngiltere	794	Almanya	1 866	Almanya	1 723	Kuveyt	1 231	Kuveyt	1 791
İran	744	İran	664	İran	792	Ürdün	1 362	Ürdün	1 596	Yemen	1 181	Azerbaycan	1 517
Afganistan	656	Azerbaycan	610	Almanya	772	Azerbaycan	1 250	Yemen	1 564	Kazakistan	1 171	ABD	1 416
Ukrayna	608	Ukrayna	484	Mısır	587	İngiltere	1 237	İngiltere	1 353	İngiltere	1 126	Yemen	1 332
İsveç	541	İsveç	417	Ukrayna	505	Yemen	851	Azerbaycan	1 191	Ürdün	1 080	Filistin	1 296
Kazakistan	540	Kazakistan	380	Ürdün	483	Katar	764	Filistin	1 152	Filistin	926	Ürdün	1 257
Norveç	453	Mısır	348	İsveç	406	Mısır	725	Libya	1 103	Çin	891	Ukrayna	1 246
Libya	427	Ürdün	345	B. A.E.	401	İsveç	723	Mısır	991	Mısır	784	Mısır	1 166
B.A.E.	332	Norveç	296	Yemen	390	Filistin	655	Kazakistan	776	Ukrayna	771	İngiltere	1 089
Toplam	22991	Toplam	18391	Toplam	22428	Toplam	40044	Toplam	45967	Toplam	41298	Toplam	59282

Kaynak: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nden aktaran Türkiye İstatistik Kurumu, 2022 (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Aralik-2021-45672&dil=1>)

Afganistan vatandaşlarının 2015 yılından 2021 yılı sonu itibariyle edindiği konut sayısı ve tüm yabancılara satış içindeki yeri ise aşağıdaki tabloda (Tablo 9.8) belirtilmektedir.

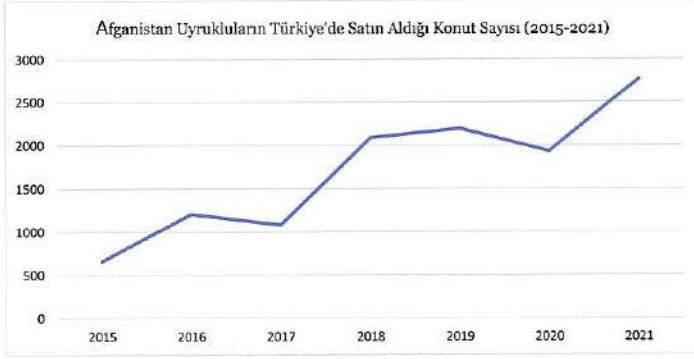
Tablo 9.8: Afganistan Uyrukluların Türkiye'de Aldığı Konut Sayısı ve Toplam Satışlara Oranları (2015-2021)

Yıl	Afganistan Vatandaşlarının Aldığı Konut Sayısı	Yabancılara Satılan Toplam Konut Sayısı	Afganistan Uyrukluların Konut Alımında Yeri	Yabancılara Sayılan Konutlar İçerisinde Afganistan Uyrukluların Oranı (%)
2015	656	22991	9	2,9
2016	1205	18391	5	6,6
2017	1078	22428	5	4,8
2018	2084	40044	6	5,2

Yıl	Afganistan Vatandaşlarının Aldığı Konut Sayısı	Yabancılara Satılan Toplam Konut Sayısı	Afganistan Uyrukluların Konut Alımında Yeri	Yabancılara Sayılan Konutlar İçerisinde Afganistan Uyrukluların Oranı (%)
2019	2191	45967	5	4,8
2020	1929	41298	4	4,7
2021	2762	59282	4	4,7

Kaynak: TÜİK, 2022.

Grafik 9.15. Afganistan Uyruklularının Türkiye'de Satın Aldıkları Konutların Yıllara Dağılımı (2015-2021)

Kaynak: TÜİK, 2022.

9.9. Etnik İşletmeler ve "Afgan" Mahalleleri

Ankara ve İstanbul'da yürütülen alan çalışmasında Afganistan uyruklularının işlettiği işyerlerinin belirli semtlerde daha fazla bulunduğu gözlemlenmiştir. Bakkal dükkanlarının, etnik lokantaların, cep telefonu gibi ürünlerin satıldığı işyerleri Ankara'da Altındağ ilçesinin Dışkapı semti ve çevresinde kümelenmişken, İstanbul'da Zeytinburnu ve Beykoz Karasu Mahallesi'nde benzer bir mekansal yoğunlaşma görülmektedir. Sosyolojik açıdan, bu mekanlar kentin sosyal sınıf, yaşam biçimi, sosyo-kültürel benzerlik ekseninde her türlü toplumsal göstergelerle ayrıştığı bir alt kültürü içinde barındırır. Aynı zamanda, göçmenlerin fırsat bulduğunda uğradığı, sosyalleştiği, iş aradıkları, memleketlerine ait ürünleri satın aldığı, kişisel ihtiyaçlarını karşıladığı ve hatta ülkelerine enformel yollarla para gönderdikleri sosyal alanlardır. Dayanışma ağlarının önemli olduğu bir kültürden gelen Afganistanlılar için bu durum pek şaşırtıcı değildir. Dükkanları ve lokantaları işletenler çalışma izinleriyle Türkiye'de bulunsalar da bu mekanlar pek çok göçmenin uğrak yerleridir.

Resim 9.7: Ankara, Dışkapı'da "Afgan" Mahallesi

Kaynak: Ankara alan çalışması sırasında çekilmiştir (Ağustos, 2021)

Resim 9.8: İstanbul, Zeytinburnu'nda Çift Bayraklı Etnik Restaurant

Kaynak: İstanbul alan çalışması sırasında çekilmiştir (Ekim 2021).

Resim 9.9: İstanbul, Zeytinburnu'nda Peştun İşyeri

Kaynak: İstanbul alan çalışması sırasında çekilmiştir (Ekim 2021).

İşyeri sahiplerinden biri ile yapılan yüz yüze görüşmenin özeti aşağıdaki vakada sunulmuştur. Özbek asıllı 8 çocuklu 40 yaşındaki Mustafa Emin, 4 yıl önce ailesiyle birlikte kaçakçı aracılığıyla Türkiye'ye gelmiş ve elindeki birikimle bir Türk vatandaşı ile ortak olarak kendi işyerini açmıştır. Katılımcının göç öyküsünü paylaşalım:

Vaka 10: Türkiye'de İşyeri Sahibi Yarı-Vasıflı Göçmen

Kunduz'a yakın Takhar ilindenim. Afganistan'da okudum, bir şirketim vardı. Halimden memnundum. Ama Taliban çok rahatsız etmeye başlamıştı. Tehditler savuruyor, para yani rüşvet istiyordu. Ben de mecbur ailemle beraber Türkiye'ye gelmek için yola çıktım. Elimde avucumdakini ya az paraya sattım ya akrabaya teslim ettim. Kaçakçıya 12 bin dolar ödedim. Önce Afganistan'dan Pakistan'a, oradan İran'a geçtik. İran'dan da Türkiye. Van'da pek durmadım. Ankara'ya geldim. Türkiye'de akrabam yok ama çok tanıdık var. Onlar aracılığıyla ortak bulup bir işyeri açtım. Hem Türk hem Afganistan bayrağını duvara astım. Bir ev aldım. Keçiören Aktepe Mahallesi'nde çok Afgan var. Bende 8 çocuk var. Bizim orda az çocuk ayıp sayılır. İki kızımı Türkiye'de evlendirdim. Biri Türkle evlendi, diğeri Türk vatandaşı olmuş Afgan ile. Afganistan'daki gibi yüksek başlık parası istemedim. Türk usulü altın taktılar. Kendi evlerine çıktılar. Burada yaşıyoruz, para kazanıyoruz amma bir aklımız da orada... Beş yıl sonra vatandaşlık alırsın dediler. Her ne kadar burada yatırım yapsak da, ev alsak da memleketimizi seviyoruz. Özbekler kendini Türk sayar zaten. Ama toprak başka. Türk vatandaşı olsam da, şartlar elverirse gider gelirim Afganistan'a. Babam ve kardeşlerim orada. Afganistan'dan yeni gelen kardeşlerime de yardımcı oluyorum. Akşam sokakta kalmasınlar diye misafir ediyorum. Burada çalışıp para kazanırlar. Türk işverenler de memnun

Afganlardan. Çok çalışırlar, sorun çıkarmazlar, söylenmezler. Dışkapı birkaç yıl önce kötü bir semtti. Uyuşturucu satılırdı, fuhuş vardı. Çeteler gelirdi, kavga ek-sik olmazdı. Polis geldi, hepsini temizledi. İşimiz için daha iyi oldu...

Vasıflı göçmenlerin arasında kadınlar da vardır. Yine yukarıda bahsettiğimiz gibi, Afganistan uyruklu vasıflı göçmenler de sınırlar arasında düzensiz geçişler yapabilirler. Latifa daha doğmadan ailesi Afganistan'dan çıkma kararı alır. Önce Kandahar'dan Pakistan'a giderler. Bir süre sonra da İran'a geçerler. Oradan da 2000 yılında göçmen kaçakçılığı ile Türkiye'ye ulaşırlar. Türkiye'de tıp eğitimi alan Latifa, evli ve bir çocuk annesidir. Afganistan'dan gelen vasıfsız erkek göçmenlerin aksine, Türkiye'de yaşayan vasıflı orta sınıf Afganların da varlığına dikkat çeken bu vakada, Latifa'nın göç ve yaşam deneyimini kendi ağzından aktaralım:

Vaka 11: Çalışma İzniyle Türkiye'de Bulunan Vasıflı Göçmen

Ben doğmadan önce annem ve babam Afganistan'ın Kandahar şehrinde yaşıyormuş. O zamanlar ailem Afganistan'ın Ruslar tarafından işgaline tanıklık etmiş. Annem hala Ruslarla olan savaşları, çatışmaları, onların nasıl katliam yaptıklarını anlatır durur bizlere... Tabii iç savaş da şiddetlenmeye başlayınca ailem Afganistan'dan çıkmaya karar vermiş. Babam bütün aileyi toplamış. Annem, babam, halam, iki amcam ve o zamanları çocuk olan iki ağabeyim hep birlikte yola çıkmışlar. Onların göçü, 1982-1983 yıllarında denk geliyor. At sırtında, eşek sırtında ilerleyerek Pakistan'a gelmişler. O dönem pasaport kontrolü yokmuş. Ayrıca, sınırlar şimdi olduğundan daha esnekmiş. Bu yüzden herkes kaçak yollarla, şimdi olduğundan daha rahat bir şekilde geçiş yapabiliyormuş. Babamlar

Pakistan'a geldiklerinde burada bir-iki ay gibi çok kısa bir süreliğine kalmışlar. Sonra İran'a geçmişler. İran'a geldiklerinde rastgele bir şehre yerleşmişler, yani bir şehir tercihleri olmamış. Yerleştikleri şehirde babam iş bulamayınca sürekli başka şehirlere göç etmişler. En sonunda Humeyn şehrine yerleşmişler. Babamların göç ettiği dönemde az sayıda Afgan göçü olduğu için gelenlerden bazılarını İran vatandaşlığı vermişler. Hatta bizim ailemize de vatandaş olmalarını söylemişler. Ancak babam bunu gurur meselesi yapmış. 'Ben bir Afgan'ım, İran vatandaşlığı ile ne işim olur' demiş. Annem ve babam sürekli olarak, Afganistan'daki durumun bir sene içerisinde düzeleceğine, bir sene sonra ülkemize geri döneceklerini düşünüyorlarmış. Aslında Türkiye'ye gelene kadar biz de öyle düşünüyorduk. Her yıl, bir sene sonra Afganistan'dayız diye hayal ediyorduk...Humeyn'de kaldığımız 15 yıllık sürede, önce büyük ağabeyim, sonra ben, sonra da üç küçük kardeşim dünyaya gelmişiz. Babam ve annem orada tarlalarda çalışıyorlardı. Babam bunun dışında başka işler de yapıyordu. Halam ise genellikle çocuklara bakıyordu. Ben ve ağabeyim de okuldan gelince halama yardım ediyorduk. Ağabeyimle okula beraber gidip gele-yim diye annemler beni erken okula yazdırmış. Bu yüzden ağabeyimle aynı sene liseyi bitirdik. Ama İran'da bizim üniversitede okumamız mümkün değildi. Yani, Afgan olduğumuz için izin vermiyorlardı. Ancak liseye kadar okuyabiliyorduk. O sıralarda Türkiye'de en büyük ağabeyim vardı. Bursa'da üniversitede okuyordu. Bize Yabancı Öğrenci Sınavı'na girmemizi, yabancı öğrenciler için verilen bursların olduğunu söyledi. O da bizi Türkiye'ye getirmek istiyordu...Tabii biz İran'ın en tutucu şehirlerinden birinde yaşadığımız için Türkiye hep çok kötü anlatılırdı. Sürekli Türklerin Müslüman olmadığını, deniz kenarlarında dinden çıkmış insanların dolaştığı, çıplak gezdiğini söylüyorlardı.

Bizim okumak için Türkiye'ye gitme fırsatımız ortaya çıkınca, babama 'Türkiye'de bu çocukları dinden çıkarırlar' gibi şeyler söylemeye başladılar. Babam da dedi ki, 'madem burada benim kızlarım için bir gelecek yok, biz de hep birlikte Türkiye'ye gidelim.' Hem bizi yalnız bırakmak istemedi hem de İran'daki bu aşırı baskıdan bizi kurtarmak istedi. Ayrıca, o dönemde yaşanan bazı olayların da babamın bu kararında etkisi olduğunu düşünüyorum. Mesela, biz okulda başarılı olduğumuzda, öğretmenlerimiz 'siz bir İranlı öğrenciden daha yüksek alamazsınız' diyerek notumuzu düşürür ya da bize ceza verirdi. Ya da yaşadığımız yerde bir olay olsa hemen Afganlar suçlanırdı. Mesela, bir dönem sürekli kadın cinayetleri işleniyordu ama katilin kim olduğunu bulamıyorlardı. Daha sonra katilin Afgan olduğu yönünde bir söylenti çıktı. O zaman Afgan erkeklerini dövmeye ya da Afganların yaşadığı yerlere zarar vermeye başladılar. Biz korkudan evden dışarı çıkmıyorduk. Neyse ki katil yakalandı ve İranlı olduğu ortaya çıkınca bu tür şiddet olayları yatışmaya başladı...Kimse kolay kolay alışkanlıklarını bozmak istemez. Bizim için de zordu aslında tekrar göç etme kararı almak. Çok tedirgindik. Türkiye'de bir düzen kurup kuramayacağımızı bilmiyorduk. Yine de annem ve babam çok kararlıydı. Onlar okuyamadıkları için bizim okumamızı çok istediler. Yani bizim için her şeyi göze aldılar. Tanıdığım ailelerin çoğu böyle değildi. Lise biter bitmez, hatta bazen bitmeden önce kızlarını evlendirirdi. Bu yüzden, onlar için çocuklarının eğitimi için göç etmek, çok mantıklı değildi. Bir de mezhebin çok etkisi olduğunu düşünüyorum. Biz Şii olduğumuz için, İran'ın da Şii olması olması bazı aileler için önemliydi. Her ne kadar İran dışlıyor olsa da, her ne kadar Afganları tanımasa da mezhepsel yakınlıktan dolayı İran'da kalmak isteyenler de vardı. 2000 yılının yaz ayları gibi hazırlıklarımızı yaptık. Ben o zaman 14-15 yaşlarındaydım.

daydım. Okullar kapandıktan sonra babam kaçakçılarla anlaştı. Elimizde avucumuzdaki bütün parayı kaçakçılara verdi. İran'dan Türkiye sınırına kadar araçlarla getirildik. Biz aile olarak yedi kişiydik ama araçta toplamda 25-30 kişi vardı. Bunların bazıları Pakistanlı, bazıları İranlı, bazıları ise bizim gibi Afganistanlıydı. Bir yerde araçlardan indirildik. Sonra iki gün iki gece boyunca durmadan yürüdü. Türkiye sınırından Doğubeyazıt'a geçiş yaptık. Bizi bir eve yerleştirdiler. Ama bu ev ahırdan bozma bir yerdi. Her tarafta kocaman taşlar vardı. Bir insan orada ne yatabilirdi ne de oturabilirdi. Bizi getiren kaçakçılar Kürtçe konuştukları için onlarla az biraz anlaşabiliyorduk. Birkaç gün sonra babam bu adamlarla kavga etti. Çünkü hem adamlar kötü niyetliydi hem de kafilde başka erkekler olduğu için babam bizim adımıza endişelenmişti. Adamlara 'benim kızlarım var bu şekilde ahırda kalamayız' deyince bizi ahırın sahibi olan adam evindeki bir odaya yerleştirdi. Annem, ben, iki küçük kızkardeşim ve tanımadığımız iki kadın gece yatarken bu odaya gidiyorduk sabah olunca tekrar ahıra dönüyorduk. Bir hafta sonunda adamlar bizden para istedi. Biz ilk önce ne parası olduğunu anlayamamıştık. Çünkü İran'daki kaçakçılar bizden bütün parayı almışlardı ve bundan sonra para ödememize gerek olmadığını çünkü bizim adımıza onların parayı ödediğini söylemişlerdi. Ancak, Türkiye'deki kaçakçılara da parayı bizden almalarını söylemişler. Bu yüzden de, adamlar gelip bizden para istemeye başladılar. Üzerimizde kolye, küpe ne varsa hepsini aldılar ama yeterli gelmedi. Sonra bize tanıdıklarımızı aramamızı ve parayı toparlamamızı söylediler. Biz de ağabeyimi aradık. Adamlar da sürekli onu arayıp tehdit etmeye başladılar. Ağabeyime 'bu yedi kişinin karşılığında bize 5000 dolar vereceksin yoksa ailenin cesedini alırsın' diyorlardı. Hal böyle olunca ağabeyim, 'geri gönderilseler bile ben polisle irtibata

geçip ailemi kurtaracağım' demiş. Bu arada, ağabeyim Bursa'da okumasına rağmen yazın çalışmak için Ankara'ya gidiyordu. Çalıştığı yerde de Emniyet Genel Müdürlüğünde ya da bazı Bakanlıklarda çalışan insanlarla güzel dostluklar edinmiş. Bizim başımızdan geçenleri bu insanlara anlatınca onlar da yardım etmeye çalışmışlar. Tanıdığı polisler, bu şikâyeti değerlendirip hemen devreye girmiş ve Doğubeyazıt'taki diğer polisler ile iletişime geçmişler. Bu polisler, bir akşam bizim bulduğumuz evi bastı. Oradaki herkesi yakalayıp emniyete götürdüler. Bizim ifadelerimizi aldılar. Bu baskın sebebiyle hem kaçakçılar hem de diğer yolcular bizi suçlu tutmuşlar ve tehdit etmeye başlamışlardı. Bu sebeple, oradaki polisler bizi sınırdışı etmediler, hatta Birleşmiş Milletler'e kaydımızı yaptırdılar. Biz 45 gün karakolun bir köşesindeki çayhanede kaldık. Polisler bize sürekli yiyecek içecek bir şeyler getirdiler. 45. günün sonunda bize BMMYK'dan onay geldi ve Ağrı'ya yerleştirildik. Ağrı'da yaklaşık sekiz ay kadar kaldık. Yerleştirilmemiz Ramazan ayına denk gelmişti ve komşularımız bize sürekli yemek, gıda, kıyafet yardımı yapıyorlardı. Bir süre sonra kaçakçılar bizi tekrar buldular ve tehditlerini sürdürmeye başladılar. Bu sebeple, biz de nakil istedik. Ağabeyim Bursa'da olduğu için onun yanına gittik ve orada yaşamaya başladık. 2001'de 11 Eylül Saldırısı olduktan sonra bizim dosyalarımıza aniden deport geldi. O dönemde bütün Afganların dosyaları kapandı. Tekrar dilekçe yazdık ama dosyalar bir daha açılmadı. Bu yüzden, bir süreliğine kaçak olarak yaşamak zorunda kaldık. Bu süre içerisinde babam çeşitli işlerde sigortasız olarak çalıştı. Bazen tarlaya gitti, bazen buradaki amcamla birlikte ticaret yaptılar. Aslında hala çalışmaya devam ediyor. Annemin ise sağlık sorunlarından dolayı çalışmasını istemedik. O da evde kardeşlerime baktı. Ben ve ağabeyim ise sürekli olarak ders çalışıyorduk. Türkçe bilmediğim

için önceleri çok zorlandım ama hiç pes etmedim. Her gün erkenden kalkar, bir yandan Türkçe çalışır bir yandan da Yabancı Öğrenci Sınavı'na çalışırdım. Çalışma ve başarıya azmiyle doluydum. Memleketimde ve İran'daki hemcinslerime tanınmayan okuma fırsatı burada bana sunuluyordu. Bazen kendimi odama kilitler, saatlerce çalışırdım. Bir genç kız olarak hayallerim ve ideallerim vardı. Tabii ben şanslıydım, çünkü ailem her zaman benim ve kardeşlerimin okumasına destek oldu. Pek çokları için bu hayal bile edilemezdi. Erken evlendirilirlerdi. Üniversite sınavına girdim ve çalışmalarımın karşılığı olarak Türkiye'nin en iyi üniversitelerden birinde tıp fakültesini kazandım. Kendi ülkemdeki ve bu yeni ülkemde acı çeken insanlara yardım etmek için tıp okumayı en baştan kafama koymuştum. Hem ağabeyim hem de ben İstanbul'da bir üniversite kazandığımız için oraya yerleştik. Burada öğrenci ikamet izni ile kalmaya başladık. 2006-2007 yıllarında Afgan aileler için yeni bir genelge çıkmıştı. Bu genelgeye göre, Türkiye tarafından Afganistan uyruklu ailelere oturma izni verilecekti. Annemler böylelikle oturma izni aldılar. Biz İstanbul'da olduğumuz için onlar da bizim peşimizden İstanbul'a yerleştiler. Babam burada yeni bir işe girdi tabii yine sigortasız bir şekilde. Asgari ücretin yarısı kadar bir maaş alıyordu. Annemlerin oturma izni ile kaldıkları süre beş yılı doldurunca Türk vatandaşlığına başvurdular. 2017 sonlarına doğru da vatandaş oldular. Babam hala aynı işyerinde çalışıyor ama vatandaş olunca sigortası yapıldı, maaşı iyileştirildi. Gerçi hala asgari ücretten daha az alıyor ama yine de işteki durumu, eskisine göre çok daha iyi. Benim için üniversite yıllarım hayatımın en güzel zamanıydı. Çok değerli hocalardan ders alıyordum, iyi dostluklar kurmuştum. 2016 yılında Tıp Fakültesi'nden mezun oldum. Mezuniyet gecesinde şimdiki eşim ile tanıştım. O da benim gibi Hazara. Belki Afga-

nistan'da kalsak bu beraberlik hiç olmazdı. Ama o da uzunca bir zamandır Türkiye'deydi. Üniversite eğitimi için gelmişti. Birbirimizde memleketten bir parça bulduk belki de. Tanıştıktan tam 2 yıl sonra Türkiye'de bir Afgan düğünüyle evlendik. Şimdi 14 aylık bir oğlumuz var. Ben 2018'de işe girdim ve çalışma izni aldım. Şu an çalışma izni ile kalıyorum. Üç yıllık bir süresi var. Eşim, bu zamana kadar öğrenci ikameti ile kalıyordu. Öğrenciliği bittiği için benim çalışma iznim üzerinden aile ikameti aldı. Aile ikameti her yıl 700-800 TL karşılığında yenileniyor. Öğrenci ikameti 150-200 TL civarındaydı. Daha hesaplı olduğu için şimdiye kadar eşim, öğrenci ikametini kullandı. Biz de vatandaşlık için evrakları teslim ettik. Şu an gün sayımı yapacaklar. Türkiye'de kaldığımız süre beş yılın üzerindeyse onay verecekler ve biz başvurumuzu yapabileceğiz. Bugüne kadar öğrenci ikametlerimiz ile kaldığımız sürenin sayılıp sayılmayacağından emin değiliz. Bu yüzden, Vatandaşlık İdaresi'ndeki sayımın yapılmasını bekliyoruz. Pandemi bu işlemleri de askıya aldı sanıyorum, henüz bir gelişme olmadı. Açıkcası, vatandaş olmak benim için çok fazla avantaj sağlamıyor. Şu an çalıştığım hastanede yabancı hekim kadrosu ile görev yapıyorum. Vatandaş olursam zorunlu göreve atanacağım. Zorunlu görevim de muhtemelen Doğu Anadolu'da bir yere çıkacaktır. Ama eşim için daha avantajlı. O birçok başvurduğu işte Türk vatandaşı olmadığı için işe alınmadı. Türkiye, vatandaşı olsak da olmasak da yeni evimiz. Bütün hatıralarımız burada şekillendi. Bize imkanlar sunuldu. Hayatımız, arkadaşlarımız ve ailelerimiz burada. Oğlumuzu da Türkiye'de büyütmek istiyoruz. Ben de eşim de Türkiye'nin geleceği için çalışmak istiyoruz.

9.10. Türkiye’de Yerleşik Türk Soylu Afganlar: Özbekler ve Kırgızlar

1982 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in girişimleriyle Pakistan’daki mülteci kamplarından Türkiye’ye getirilip yerleştirilen Türk soylu Afganlar yakın göç tarihimize az bilinen bir husus olmakla beraber önemli bir yer tutmaktadır. Kenan Evren’in ilk yurtdışı gezisini yaptığı Pakistan’da, Sovyetlerin Afganistan’ı işgali sonrası çıkan iç savaştan kaçarak Pakistan’a sığınan Afganistan uyruklularının mülteci kampını ziyaret gerçekleştirmiş, bu esnada eski Afganistan milletvekili Türkmen lider Abdülkerim Mahmud’la görüşmesi sonucu Türk soylu mültecilerin Türkiye’ye getirilmesi konusunda mutabakat imzalanmıştır (Şimşek, 2021). Akabinde, 19 Mart 1982 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 2641 nolu kanun çıkarılmış (Kutu 1); bir defaya mahsus olmak üzere serbest ve iskan göçmenleri altında 1006 aile ve yaklaşık 4163 mültecinin Türkiye’ye kabulü ve yerleştirilmesi uygun bulunmuştur (Raof, 2017: 80). Bu doğrultuda, bir üst komisyon kurularak yerleştirme yapılacak yerleri belirlemek ve üretici durumuna bir an önce geçebilmeleri için düzenlemeler yapılmıştır. Özbek asıllı Afganistanlılar, diğer Türk soylu Kırgız, Kazak ve Türkmenlerle birlikte 3-24 Ağustos 1982 tarihleri arası Karaçi ve İslamabad Havalimanlarından Adana Havalimanı’na taşınmışlardır (Şimşek, 2021; Raof, 2017). Daha sonra Gaziantep, Tokat Artova, Kırşehir Çiçekdağı, Sivas Ulaş, Hatay Ovakent ve Şanlıurfa Ceylanpınar’a yerleştirilmişlerdir. Ceylanpınar’da Özbek sığınmacılar için yaptırılan Evren Paşa Köyü, kamuda çalışan birkaç Türk dışında tamamı Afganistan’ın Bağlan, Kunduz ve Taklan eyaletlerinden gelen Özbek Türklerine tahsis edilmiştir (Ökten, 2012: 173-174). Bu gruplar, güçlü ve geleneksel aile bağları, nesillerarası kültür aktarımı ve hane içinde anadilde konuşma gibi unsurlar sayesinde uzun yıllardır öz kültürlerini koruyarak ya-

şamaktadır (Ökten, 2012: 180-183; Ökten, 2010: 178-179). Grup içi güçlü aidiyet duygusunun yerel halk ile aralarına çizdikleri görünmez etnik sınırları daha belirgin hale getirmesi, ilk nesil için sosyal bütünleşmenin önünde bir engel olarak görülse de (Ökten, 2010: 182-183), Türk soylu oldukları için bu durum toplumsal bir çatışma yaratmaktan uzaktır. Akraba evliliğinin yaygın ve okur yazarlık oranının düşük olduğu ilk nesil tarımla ilgilenirken, genç nesil eğitim ve iş amacıyla başka illere göç etmiştir. İstanbul Zeytinburnu’nda dericilik gibi işlerde çalışmaya başlamışlardır. Genç nesil, eğitim olanakları ile sosyal mobilité kazanmıştır. Örnek olarak, Pakistan’dan Tokat’a ilk geldiğinde küçük bir çocuk olan Özbek Türklerinden Hüdayar Mete Buhara, mülki idare amiri olarak kaymakamlık ve vali yardımcılığı da yapmış; 2022 yılında Kırşehir Valisi olarak atanmıştır.

Kutu 1: 19 Mart 1982 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 2641 nolu Kanun

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş Tarihi: (7 Teşrinievvel 1336) – 7 Ekim 1920

Yönetim ve Yazı İşleri İçin Başbakanlık Neşriyat Daire Başkanlığına başvurulur.	19 Mart 1982 CUMA	Sayı: 17638
--	----------------------	-------------

Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye’ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun

Kanun No. 2641 Kabul Tarihi: 17/3/1982

MADDE 1. – Afganistan’daki olaylar nedeniyle Pakistan İslam Cumhuriyetine sığınmış Türk Soylu Afgan ailelerinden, Türkiye’ye yerleşmek isteyenler, bir defaya mahsus olmak üzere, serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul olunabilirler. Bunların kabulleri ve iskânları, bu Kanun ile 2510 sayılı «İskân Kanunu» ve 1306 sayılı «2510 Sayılı İskân Kanununa Ek Kanun» hükümlerine göre yapılır.

Gayrimenkul verilerek yapılacak iskânda vali veya kaymakamlar temlike yetkilidir. Temlik cetvelinde ailenin bütün fertleri eşit hisselerle belirtilir ve tapuya da temlikteki gibi tescil edilir.

MADDE 2. – 3 ncü madde belirtilen görevleri yapmak üzere; İçişleri Bakanlığının koordinatörlüğünde, Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri, Maliye, Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Gümrük ve Tekel, Ulaştırma, Tarım ve Orman, İmar ve İskân, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlıkları, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı ve Türkiye Kızılay Derneği Genel Başkanlığı yetkililerinden oluşan bir Üst Komisyon kurulur.

Üst Komisyona bağlı olarak, İçişleri Bakanlığınca belirlenen illerde valinin veya görevlendireceği kişinin başkanlığında, konunun özelliği dikkate alınarak birinci fıkrada yazılı bakanlıkların ve kuruluşların o ildeki şube ve kurum başkanlarının iştirak edeceği alt komisyonlar kurulur.

MADDE 3. - Üst Komisyonun görevleri şunlardır:

- Türkiye'ye göçmen olarak gelecek Türk Soylu Afganlıların kabul şartlarını, geçici ve katı iskân yerlerini belirlemek,
- Yerleştirme ve iskân programlarını hazırlamak,
- Göçmenleri üretici duruma getirmek için gereken tedbirleri almak,
- Ön heyetin Pakistan'da yapacağı her türlü giderler ile göçmenlerin buldukları yerlerden nakil, barındırma ve iskân masrafları için sağlanan ödeneğin ilgili bakanlıklar ve Türkiye Kızılay Derneği Genel Başkanlığına aktarılacak miktarını belirlemek,
- Başbakanlık ve Bakanlar Kurulunca verilecek diğer görevleri yapmak.

MADDE 4. – İllerdeki alt komisyonlar, üst komisyonun vereceği görevleri yapar.

MADDE 5. – Üst Komisyonun aldığı kararlar İçişleri Bakanının onayı ile kesinleşir.

Üst ve alt komisyonların çalışma şekil ve şartları ile bu Kanu-

nun uygulanmasına ilişkin konular ikinci maddede yer alan Genelkurmay Başkanlığı, Bakanlıklar ve kuruluşların görüşleri alınarak, İçişleri Bakanlığınca çıkartılacak bir yönetmenlikle düzenlenir.

MADDE 6. – Bu göçmenlerin Türkiye'ye getirecekleri kendilerine ait zati ve ev eşyalarının tamamı ile mülkiyetinin kendilerine ait olduğu, Üst Komisyonca belirlenecek şekilde belgelenen her türlü eşya ve damızlık hayvan, bir defada getirilmek koşuluyla gümrük vergi ve resimlerinden (damga vergisi dahil) muaftır.

Yukarda sözü edilen hükmün uygulanmasında, Kambiyo ve Dış Ticaret Rejimi tahdit ve takyitleri aranmaz.

MADDE 7. – Bu göçmenlerin nakil ve iskân masrafları ile diğer giderleri için gerekli ödenekler öncelikle sağlanır. Bu ihtiyaçları karşılamak için; ilgili Bakanlık ve kuruluş bütçeleri içinde mevcut veya yeniden açılacak tertiplere Maliye Bakanlığı bütçesinin ilgili tertiplerinden aktarma ve Kızılay'a ödeme yapmaya ve bunlarla ilgili diğer işlemleri yapmaya Maliye Bakanlığı yetkilidir.

MADDE 8. – Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe gider.

MADDE 9. – Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.
18/3/1982

1954 doğumlu Abdulkadir Bey, 1982'de kardeşleri ve annesi ile uçaklarla önce Gaziantep'e gelir, sonrasında Hatay'a akrabalarıyla yerleştirilir. Kısa sürede vatandaşlık verilen ve çiftçilik yaparak hayatını idame ettiren Abdulkadir'in Türkiye'ye bakışını, kimliğini ve kültürünü sürdürme çabasını, ulusaşırı dayanışma ağlarını, Afganistan'dan Türkiye'ye evlilik göçünü, Afganistan'ın geleceği hakkındaki görüşlerini aşağıdaki örnek vakada okuyabilirsiniz:

Vaka 12: Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı, 1982'de Türkiye'ye Yerleştirilen Özbek Aile

Kökenimiz Mezarı Şerif'ten (Boynukara ilçesi). 1980'lerde Pakistan'a sığınmıştık. Amma velakin Pakistan bizlere kamp vermemişti. Derme çatma çadırlarda Kandahar sınırına yakın Köyte şehrinde ikamet ediyorduk. Pakistan'da hemen hemen bir sene yaşadık. O şartlarda daha fazla Pakistan'da bekleyemedik. İran'a geçtik. Dediler ki, Türkiye liste alıyor, Afganistan'daki Türkleri alıp götürmek için. Geri gittik Pakistan'a. Hemen listeye girdik. Türkiye'den bir ekip geldi. Kayıt tuttu. Özbekleri, Türkmenleri buraya getirdiler. 400-500 civarında (zorunlu) göçmen getirdiler o zaman. Herkes Özbek. Hanımı Özbek kendi Peştun olan bir aile de vardı. Bizimle beraber ilkin Gaziantep'e yerleşmişti. Oradan akrabalarının yanına Amerika'ya gitti. Türkiye sağolsun bize sahip çıktı. Evlilik tarihimi bilmem amma, Türkiye'ye ilk adım attığım günü hiç unutmam. 1982 yılı yedinci ayın 14'ü. 30 yaşındaydım. 40 sene olmuş hemen hemen. Çünkü biz Türkiye'nin yaptığı iyiliği unutamayız. Kimse iyilik yapmadı. Türkiye yaptı. Bize hâlâ yardım ediyor. Allah devletimizi güçlü etsin. Hepimiz barış içinde yaşamak istiyoruz. Burası Türkiye olduğundan dolayı, hepimiz biriz. Bu tarafa gelmeden evlenmiştim. Çocuklar da Türkiye'de doğdu. Beş oğlan, iki kız çocuk var. Hamdolsun dörtte torun var. İlk çocuğumun ismini de Kenan Evren koydum. Geldikten sonra üç ay içinde vatandaşlık aldık. Vatandaş olunca kendi evimize yerleştik gibi hissettik. Sevindik. Allahın sevdiği kullarındanız dedik. Türkiye'yi çocukluğumuzda duyuyorduk. Türklerin bir memleketi var. Dini aynı, hepsi Türk. Babalarımız, dedelerimiz onlar anlatırdı. Afganistan'da Türkler perişan millet. Tanıdıklar var

orada. Durumlar iyi değil. Yiyecek yok, çok savaş var. Taliban'a karşı üç aydır gece gündüz savaşıyorlar... Az okudum Afganistan'da. Buraya gelince okuma yazma öğrendim. Devlet 10 dönüm tarla vermişti bize. Onu ödedik. Çiftçilikle uğraşıyoruz. Buğday ekip biçiyoruz. Hatay'da yakın akrabam kalmadı. Amma hemşeri olarak çok. Kardeşim İstanbul'a gitti, Zeytinburnu'nda bakkal dükkanı açtı. Kızlar ortaokulu bitirdi. Oğlanlar ilkokulu. Kızlardan birisi evlendi. Afganistan'dan sonradan gelen ama bizim hemşerimizdir. Dört beş sene oldu. Babası ve kardeşiyle yaşıyordu. İkamet izni var idi. Damat henüz Türk vatandaşı olamadı. Oğlanlardan üçü evlendi. Hepsi de Afgan kızlarla evlendiler. Birisi Afganistan'dan geldi. İran'a gelip mülteci olmuşlardı. Bir akrabamız buldu. Görücü usulü oldu. İran'da evlendiler. Bir diğerini Afganistan'da bir kızla nişanladık. O Tacik. İmam Sahip, Kunduz'a yakın bir köyden. Yine akrabalar aracılığıyla. Başlık parası her yerde var. 5.000-10.000 dolar başlık parası ödenir. Özbek pilavı karılır. İki düğün yapılır. Biri Afganistan'da, biri burada. Biz eski örf ve adetlerimizi kaybetmedik. Hala devam ettiriyoruz. Bize her yerden geliyorlar, istiyorlar amma kız vermiyoruz. Biz kendi aramızda kız alıp veririz. En küçük bir şey alsan da, sormalı nerden geldiğini derdi bizim atalar. Hangi ırktan, hangi aileden. Soyunu araştırıp öyle evlendiriyoruz. Burda düğün yapsak da hanımlarınki ayrıdır, erkeklerinki ayrı. Elbiselerimiz değişmedi, kültürümüz değişmedi. Kendi imkanlarımızla Hatay'a dört cami yaptık. Ben Afganistan Özbek'iym diye tanıtıyorum kendimi. Bize Afgan denince zorumuza gidiyor. Bilenler bilir. Biz Afganistanlı Özbek'iz. Özbekistan'da da akraba çok. Amcalar, dayılar, hala oğulları hep orada. Bizim kim olduğumuzu sorup öğrenince insanlar (yerel halk) sesini çıkarmıyor. Sevenler de var, sevmeyenler de. İnsan hali. Tanımadı-

ğımız kişilerle irtibatımız olmaz. Afganistan'dan yeni gelenleri soruştururuz. Misafir severiz amma eyice tanımadan eve almayız. Belki Peştundur, teröristtir belli olmaz. Afganistan'da her milletten insan var. Genelde Ankara, İstanbul'a giderler... Afganistan'da hayat o zaman da zordu. Hala da zor. İşsizlik var. Fabrika yok. Hayvancılık vardı genelde, ondan geçiniyorduk. Şimdi daha da kötü. Bir taraftan Pakistan, bir taraftan İran. Afganistan'ın ileri gitmemesi için ortak çalışırlar. Afganistan'dan Türkleri çıkarmak istiyorlar. Peştunlar Türkmenleri, Özbekleri sevmez. Taliban'ın büyükleri hep Pakistanlı. Eskiden halı getirmeye giderdim. Bizim orada kumandan derler, vali ve emniyet müdürü hep Pakistanlıydı. Afganistan'dan gidenler Pakistan'da eğitim görüyor, Pakistan'ın kendi içinde de Talipler var. Önceleri isimleri Mücahitti, sonra Taliban oldu. Afganistan'dakilerle her gün telefonla haberleşiyoruz. Bazıları çalışmaya geliyor. Anne babası orada. Geçim zor. İş yok güç yok. Bir yandan savaş...Gençler geliyor, çok çalışıyor, yemiyor içmiyor, anne-babalarına para gönderiyor. Aç açık kalmasınlar diye. Bizim Özbek halkı dilenmeyi sevmez. Ankara'da, Hatay'da, İstanbul'da derneklerimiz var. Elden gelirse onlar da yardım ediyor. Yurtdışından da yardım gider.

komşu "Dağların Atası" ve "Asya'nın Damı" olarak namlanan Pamir Yaylası üzerinde göçebe bir toplum olarak yaşamaya başlamışlardır (Sağır, 2011: 270-271). 1978 yılında Afganistan genelinde savaş ve çatışmalardan kaçarak hanları Hacı Rahman Kul önderliğinde Pakistan'a göç etmişler; Gilgit şehrinde bulunan mülteci kampına yerleştirilmişlerdir (Raof, 2017: 79-80; Bapaeva, 2015: 49-52).

Resim 9.10: Hatay'ın Ovakent Mahallesi'nde Kültürlerini Devam Ettiren Afganistan Özbek Türkleri

Kaynak: Anadolu Ajansı, 2014.

Kırgız Türkleri, yaşamaya alışkın oldukları iklimden farklı oldukça farklı sıcak bir bölgede dört yıl boyunca zor şartlarda yaşamak zorunda kalmışlar; aralarından pek çok kişi maalesef aşırı sıcaklardan hayatını mülteci kamplarında kaybetmiştir (Raof, 2017: 80; Sağır, 2011: 272). ABD'nin Alaska'ya yerleştirme teklifini geri çevirip (Sağır, 2011: 271), 1982'nin Ağustos ayında, 1138 kişilik Kırgız Türkleri uçaklarla önce Adana'ya inmiş; sonrasında 776 kişiden oluşan 197 aile Van'ın Kara Gündüz köyüne, 96 aileden oluşan 362 kişi ise Malatya'ya gönderilmiştir (Raof, 2017: 80; Öztürk,

Aynı dönemde Türkiye'ye sığınan bir diğer grup da Badahşan ilinin Çin sınırında yaşayan Kırgız (Pamir) Türkleridir. Kırgız Türkleri tarih içinde çok defa yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Diğer Türk soylu gruplar ile, önce 1880'lerin başında Çarlık döneminde, sonra 1917'den 1934'e kadar aralıklarla devam eden Basmacı İsyanı olarak da bilinen ayaklanmalar sürecinde Rusya topraklarından göç etmişlerdir (Öztürk, 2014: 58-59). Daha sonra Mao ihtilalinden kaçarak Çin topraklarından göç etmiş ve Afganistan'da Doğu Türkistan, Afganistan ve Batı Türkistan'a

2014: 51). Dört yıl sonra, 1986 yılında, Van'ın Erciş ilçesinin 32 km. kuzeyinde kendileri için kurulan köye yerleştirilmişlerdir. Eski adı Altındere olan köylerinin adını geldikleri topraklara atfen Ulupamir olarak değiştirmişlerdir (Sağır, 2011: 270).

Köyün arazi yapısı ve hava şartlarından dolayı tarımdan ziyade, hayvancılık ve koruculuk yaparak geçimlerini sağlayan Kırgız Türkleri de, Özbek Türkleri gibi hâlâ kültürlerini korumaktadırlar. Türk vatandaşı olmakla ve PKK'ya karşı bölgeyi savundukları için gurur duymakta ama Pamir Kırgız kimliklerini de kaybetmek istememektedirler (Sağır, 2011: 277-278; Avcı, 2019: 133-135). Topluluk içinde sorunlarını çözmek için Aksakallı Meclisi'ne danışırlar (Kutu 2). Aile yapıları ataerkil olup çekirdek ve geniş aile türlerine rastlanır (Bapaeva, 2015: 45). Düğünler, Kırgız Türkleri'nin önemli bir ritüeli ve yaşam döngüsüdür. Aksakallılardan iki temsilci anne-babanın yerine kız istemeye gider. Burada, gelinle damadın soyuna sopuna bakıp danışırlar. Daha sonra iade-i ziyaretler ve teşekkür ziyaretleri yapılır. Nişan olur, ekmekler pişirilir ve koyunlar kesilir. Köy meydanında damada ve geline hediyeler verilir ve yemekler pişirilir. Nikah, kız tarafının evinde nikah kıyılır ve süt hakkı olarak kızın babasına başlık parası verilir. Aile, bu parayı genellikle aile çocukların masrafları için kullanır (Ulupamir görüşme notları, Kasım 2021).

Çocuklar okumak için büyük şehirlere gitmeye başlayınca, Türkiye'de doğup büyüyen ikinci kuşak grup dışı evlilikler yapmaya başlamıştır. İlk başlarda kültürlerinin kaybolacağından korkan yaşlılardan tepkiler gelse de, bu durum önceleri endogami (grup içi evlilik) yapan her göçmen grup için doğal bir gelişme sayılır. Ulupamir'de de uygun eş bulma sorunu, çevredeki köylerden ziyade Kırgızistan'dan gelin getirmeye başlanarak çözülmüştür. Ziyaretimiz sırasında köyde 35 Kırgızistan'dan gelen gelin bulunmaktadır

(Ulupamir görüşme notları, Kasım 2021). Kırgızistan'dan Türkiye'ye evlilik göçünün demografik, sosyolojik ve ekonomik nedenleri de bulunmaktadır. Ulupamir'de evlilik çağındaki kadın nüfusunun erkek nüfustan az olması, kız çocuklarının erken evlendirilmesi, kadınların doğum sırasında ölmeleri, başlık parasının yüksek olması ve erkeklerin evlenebilmek için yıllarca para biriktirmeleri gereğini bunlar arasında sayılabilir (Bapaeva, 2015: 45). İlk nesil arasında Özbeklerde olduğu gibi akraba evlilikleri yaygındır (Bapaeva, 2015: 46).

Kırgızistan halkıyla Pamir Kırgızları arasında birtakım kültürel farklar bulunduğuna işaret eden erkek katılımcılardan biri yapılan görüşmede şu sorunlara değinmiştir:

Şimdi oradaki Kırgızlar arasında Rusça bilmek modernlik sayılıyor. Bizim dilimizi kaba buluyorlar. Kırgızistan'dan yaklaşık 80 bin kişi buraya çalışmaya gelir gider. Kırgızistan'ın ekonomisi çok zayıf. Altı milyonluk nüfusu var. İki milyonu dışarda çalışıp kalan dört milyona bakıyor. Ulupamir'de Aksakallılar Meclisi, giyim kuşam, ana dilimiz gibi kültürümüze ait şeyleri sakladık. Kırgızistan'da böyle değil. Onlar Rusların egemenliği altında her şeylerini kaybetmişler. Köle olmuştuz orada ama haberimiz olmamış.

Evlenip Ulupamir'e gelin gelen Bişkekli Kırgız kadının ise görüşleri daha farklıdır:

Türkçeyi televizyondan öğrendim. Biz Bişkek'te daha çok Rusça konuşuruz. Ulupamir'de kullanılan Kırgızca Kırgızistan dilinden biraz farklı. Buranın adetleri, yemekleri bile değişik. Köyde daha çok Kırgızistan'dan gelen diğer gelinlerle arkadaşlık ediyorum. Kültürlerimiz daha yakın. Zaten köyde gençler de pek kalmadı. Herkes büyükşehire gidiyor. Ben de taşınmak istiyorum.

Ulupamir Muhtarı Eyüp Han ile yüz yüze görüşmemizde, Kırgız Türkleri'nin tarih içinde birkaç kere yer değiştirmeleri, Türkiye'ye ilk gelişleri, hayvancılıkla ve koruculukla geçimlerini sağlamaları, yıllar içinde demografik değişim, iç göç ve yeni neslin sorunları gibi konular aşağıdaki vaka da ele alınmıştır.

Vaka 13: Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı, Kırgız Türkü

Bizim atalarımız önceleri Tanrı Dağları'nın eteklerinde kalıyormuş. Çarlık Dönemi'nde zulme uğrayınca Doğu Türkistan'a göç etmişler. Bu dönem de Mao Dönemine denk geldiği için, Çinlilerden zulüm görünce Afganistan'a geçip Pamir yaylalarına yerleşmişler. Burada -40 derecelerde, 4050 metre yükseklikteki yaşamları başlamış. Bu sefer de, 1978 yılında Sovyetler Afganistan'ı işgal edince insanlarımız arasında Rusların Pamir'e gelip onlara zarar vereceğine ilişkin bir korku başlamış. Bu yüzden, Aksakallılar göç etme kararı verip Pamir'den ayrılmış ve Pakistan'ın Gilgit Bölgesi'ne yerleşmişler. Ama burada hava sıcaklığı yazın +40 dereceye çıktığı ve onların yaşam tarzına hiç uygun olmadığı için 250 kişi hayatını kaybetmiş. O dönemlerde Amerika, Aksakallıların Reisi olan Hacı Rahman Kul Han'a "sizi Alaska'ya götürelim" diye teklif götürmüştü. Ama atalarımız gitmek istemiyorlar ve Türkiye'ye sığınma talebinde bulunuyorlar. Türkiye taleplerini uzun süre kabul etmiyor. Daha sonra Ziya-ül Hak, Kenan Evren ile konuşuyor ve "Bak bunlar senin soydaşın" diyor. Böylelikle, BM'nin de yardımı aracılığıyla Pakistan'dan Türkiye'ye getiriliyoruz. İlk başta geçici iskanla Van Karagündüz'e 250 hane ve Malatya'ya 80 aile yerleştiriliyoruz. 1986 yılına kadar bu yerlerde yaşıyoruz. Türkiye Devleti önce sizi Adana'ya veya Hatay'a yerleştiririm diyor ama buralar sıcak olduğu için Aksa-

kallılar istemiyor. Sonra Sarıkamış öneriliyor, burası da Ruslara yakın olduğu için reddediliyor. En sonunda bizi 1800 rakımı olan buraya yerleştiriyorlar. Burası aslında TİGEM'e ait 55 bin dönüm bir arazi. 1986 sonlarında buradaki evlerin inşaatı tamamlanınca buraya yerleştirildik. 89 yılında da Malatya'daki Kırgızlar geldi. Devlet bize 10'ar koyun verdi. Herkes koyunlarını çoğaltmaya başladı. Ama 1980'li yılların sonu 1990'ların başlarında terör olayları çok arttı burada. Yollar kesilmeye köyler yakılmaya başladı. Devlet buraya eşkiyanın geldiğini söyledi ve her evden birer korucu aldı. Biz korucular olarak 5 kmlik alanda güvenliği sağladık ve bütün operasyonlara katıldık. PKK'nın sığınak kurmasına izin vermedik. Defalarca roket atıldılar. Askerler buradan uzaklaştığı zaman, köye gelip "bakın devlet gitti biz geldik" dediler. Ama biz hiç fırsat vermedik. Onları burada barındırmadık. Onlara fırsat verseydik bizi bir nefeste keserlerdi. Biz burada bütün bölgeyi koruma altına aldık. Devlet bize ilk geldiğimizde sahip çıktığı için biz o dönemden bu döneme hala mücadele veriyoruz. Biz örfümüze, adetimize çok bağlıyız. Atalarımız da bize bunu öğütledi. Biz Türk boyu olduğumuz için boyumuza sahip çıktık. Ama buradaki terör olayları da bizi çok yıprattı. Terör olmasaydı hayatlarımız çok farklı olurdu. Şu an köyde halen korucularımız var ve bunlar karakolarda güvenliği sağlıyorlar. Buraya uyum sağladık yani. Askere gittik. Dil öğrendik. Atalarımız ve biz hep korucu olarak görev yaptık. 4 şehit, 16 gazimiz var. Köyün fiziki şartları gereği tarım yapma şansımız yoktu. Yayla olmadığı için hayvancılık da sınırlı burada. Biz hem ekonomik sorunlardan hem de terörden dolayı okuyamadık. Buradakilere bakabilmek için gurbete gidip çalıştık. Bazen İstanbul'a deri işi yapmaya bazen de Malatya'da kayısı işi yapmaya gittik. Bizim nesil kendini buradakiler için

fedâ etti yani. Bir şekilde sosyo-ekonomik dengeyi sağladık. Paralarımızla köyde bir mandıra kurduk ve sütümüzü çoğaltık. 2000'den sonra terör olayları yatışınca çocuklarımızı okutmaya başladık. Çoğu da başarılı oldu. Bu köyden yaklaşık 280 tane devlet memuru çıktı. Aralarında hemşire, doktor, hakim, savcı, polis ve komiser olanlar var. Gençlerin tamamı burada asimile oldu. 'Sen Türk müsün Kırgız mısın diye soran olsa' bunlara hepsi 'ben Türk'üm' der. Biz Türk devletinin değerini biliyoruz. Afganistan bir devlet olmadığı için bugün 3-5 örgütün eline kaldı... Korucu emeklilerimiz var. Aksakallılardan iki temsilci, iki kez kız istemeye gider. Anne-babanın yerine onlar gider. Gelinle damadın soyuna sopuna bakarlar danışır. Daha sonra iade-i ziyaretler ve teşekkür ziyaretleri yapılır. Nişan olur, ekmeğe pişirilir ve koyunlar kesilir. Köy meydanında damada yeni elbiseler giydirilir. Erkek tarafı da geline elbiselerini giydirir. Yemekler verilir. Kız tarafının evinde nikah kıyılır. Damat önce boş bir evde misafir edilir. Daha sonra gelin damadın yanına gönderilir. Süt hakkı olarak kızın babasına başlık parası verilir. Bu parayı da genellikle aile çocukların masrafları için kullanır. Eskiden bu para yaklaşık 1000 Dolar civarıydı. Ama şimdi Dolar yükseldiği için daha az oldu. Çocuklar okudukça, kızlar dışarıdan evlenmeye başladı. Öyle olunca köyde gelinlik çağda kız kalmadı. Çevre köylerden evlenmediğimiz için bizim jenerasyon Kırgızistan'dan gelin getirmeye başladı. Şu an köyde 35 Kırgız gelini var. Ben de Kırgızistan'dan hanım aldım. 2014 yılında Kırgızistan'da göçebe oyunları oldu. Her ülkeden temsilciler vardı. Biz de Türkiye'den katıldık. At ve cirit oynadık. Orada da tanıştık ve evlendik...Biz bir köküz. Burada hiçbir suç işlenmez. Kapı çalınmaz, her zaman açıktır, kapı hiçbir zaman kilitlenmez. Bayramlarda sofralar kurulur. Herkes aynı sofrada oturur

yemek yer. Koyunlar kesilir. Kimin koyunun hangi parçasını yiyeceği bellidir. Ulupamir'de Aksakallılar meclisi, giyim kuşam, ana dilimiz gibi kültürümüze ait şeyleri sakladık. Kırgızistan'da böyle değil. Onlar Rusların egemenliği altında her şeylerini kaybetmişler. Köle olmuşuz orada ama haberimiz olmamız. Şimdi oradaki Kırgızlar arasında Rusça bilmek modernlik sayılıyor. Bizim dilimizi kaba buluyorlar. Kırgızistan'dan yaklaşık 80 bin kişi buraya çalışmaya gelir gider. Ekonomisi çok zayıf. Altı milyonluk nüfusu var. İki milyonu dışarda çalışıp kalan dört milyona bakıyor. Aksakallı Meclisi devlet otoritesini ve kanunu temsil ediyor. Örfler ve adetler bizlerin sözlü kanunlarıdır. Sorunlar muhabbet içinde çözülür. Aksakallı Meclisinde 17 kabilenin temsilcisi bulunur. Mesela ben ve başka biri arasında bir sorun olsa, herkes kendi kabilesinin Aksakallısına durumu anlatır da meclis kurulur. Mecliste taraflar yüzleştirilir ve barıştırılır. El öpülür, koyunlar kesilir. Bir Aksakallı öldüğünde, onun yerine kendi kabilesinden yaşını başını almış, doğru konuşan bir başkası geçer. "Seni kim Aksakallı kıldı, ölgündür." Kırgızistan bağımsızlığını kazanınca bazı Aksakallılar önce oraya göç edelim demiş. Çünkü o zaman terör çok yaygındı. Ama sonra burayı bırakmamaya karar verdiler ve burada kaldılar.

1995-2005 arası dönemde köyün nüfusu yaklaşık 3000'di. En kalabalık olduğu zamanlar bu zamanlardı. Köydeki nüfus en az 70 yaşına kadar yaşar. Eskiden hane başına 8-9 çocuk vardı. Ama şimdi çocuk oranları azaldı. Şu an ilk ve orta öğretimde 310 çocuğumuz var. 100'e yakını liseye, 70'e yakını üniversiteye gidiyor. Çocuklarımız mezun olup memuriyete yöneldikçe ve köye dönmedikçe hayvancılık azaldı. Şu an köyde toplam 2000 tane küçükbaş 600-700 tane de büyükbaş var... Kırgızistan'ın yanı sıra Afganistan ile

de bağlarımız devam ediyor. 2011 yılında Pamir'den (Afganistan) akrabalarımız ziyarete geldi. Biz onları İstanbul'da gezdirdik, burada karşıladık. Taliban Afganistan'ı işgal etti ama onların durumunda şimdilik bir kötüleşme yok. Telefon da olduğu için sık sık haberleşiyoruz.

Resim 9.12: Van Ulupamir Köyü Akşam Vakti Koyunlar Ahıra Dönerken

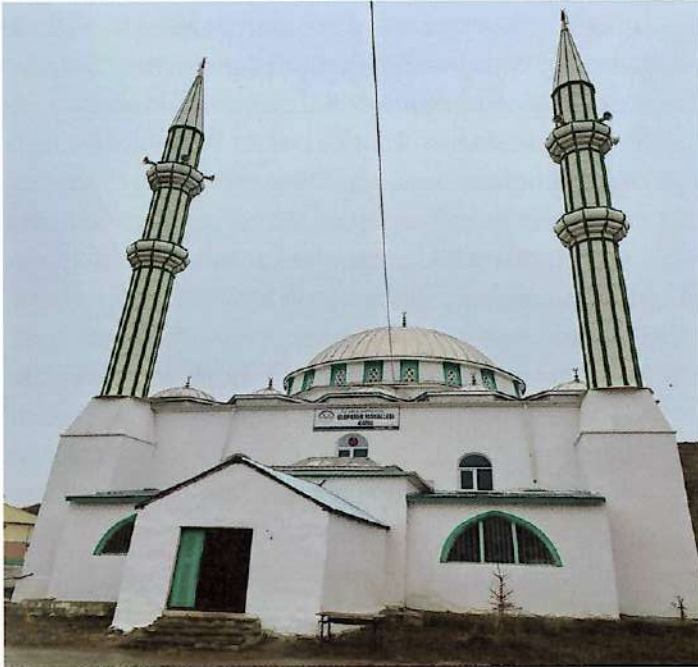
Kaynak: Van ilindeki alan çalışmasında çekilmiştir (21.11.2021)

Resim 9.13: Van Ulupamir'de Kırgız Asıllı Muhtar ve Ailesi

Kaynak: Van ilindeki alan çalışmasında izinleri alınarak çekilmiştir (21.11.2021)

Resim 9.11: Ulupamir Kırgız Köyü, Van

Kaynak: Van ilinde yapılan alan çalışması sırasında çekilmiştir (21.11.2021).

Bir sonraki örnek vaka, İstanbul'da yaşayan 46 yaşındaki Van Ulupamirli Abdülhamit'e aittir. Çocuk yaşta geldiği Türkiye'yi, zorluklarla nasıl başa çıktıklarını, kültürlerini yaşatma kaygısını, İstanbul'a ikinci(l) göçünü, Kırgızistan'dan gelen yeni gelinleri ve yeni kuşakların geçirdiği değişim sürecini onun ağzından dinleyelim:

Vaka 14: Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı, 1982'de Türkiye'ye Yerleştirilen Kırgız Asıllı Afgan

Kırgız Türkleri Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği'nin hem kurucusuyum hem de halen başkanlığını yürütüyorum. Ulupamir köyünde ortalama 20 yaşına kadar yaşadım. İlk ve orta öğretimi orada tamamladım. Erciş'te liseye gidiyordum. Terör çok yoğundu o zamanlar. Ama sonra terör olaylarından dolayı okulu bırakmak zorunda kaldım. Annem babam hala köyde yaşıyor. Beş kardeşiz. Bir kardeşimiz vefat etti. Kardeşlerimin ikisi korucu, kız kardeşim evli. Ben de evliyim. İki kız bir oğlum var. Oğlum, 21 yaşında. Kırklareli Üniversitesi'nde okuyor. Bir kızım üniversiteye hazırlanıyor, bir kızımda 3. sınıfa gidiyor. Eşim ev hanımı, o da Ulupamir Köyü'nden... Biz Türkiye'ye 1982'de geldik. O zamanları ben 7-8 yaşlarındaydım. Daha sonra, beş sene Van Karagündüz Köyü'ndeki AFAD Evleri'nde yaşadık. 1986'da Ulupamir'deki inşaat bitti ve 1987'de köye yerleştirildik. Ben 13 yaşlarındaydım. Sonra, Malatya'daki hemşerilerimiz geldi. 1988 gibi tamamen yerleştik. 1992-1993 gibi ben Ulupamir'den ayrılmaya karar verdim. Hem İstanbul'a yerleşme hayalim vardı hem iş sıkıntısı vardı. Sonra İstanbul'a gelip yerleştim. Fabrikalarda deri sektöründe çalıştım. Ama bir gün dedim ki kendi kendime ben sosyal bir insanım, bu iş benim yapabileceğim bir iş değil. Sonra İstanbul Modern'e geçiş yaptım ve orada iki sene kadar çalış-

tım. Orada Çoşkun Aral ile tanıştım. Onların işlerine destek verdim. İki yıldan sonra Çoşkun Bey "İstanbul Belediyesi'nin Türk Dünyası Merkezi gibi kurma bir planı var, sen oraya geç" dedi. Böylelikle, Kültür A.Ş.'de önce taşeron olarak, sonra kadrolu olarak çalışmaya başladım. Burada çeşitli kültürel aktiviteler yürütüyorum. Burada, aynı zamanda, Ulupamir'deki Kırgızların temsilcisi olarak görülyorum. Köyden gelip burada işi olanlara da destek veriyorum. Diğer derneklerle iş birliği içindeyim...Biz 25 sene boyunca kendi içimizde evlendik. O da mecburen. Çünkü yetişenler okumaya başladı ve okudukları yerlerde dışardan insanlarla evlenmeye başladılar. Erciş'ten ya da başka ilçe ve illerden evlenmeye başlandı. Daha sonra, Kırgızistan'dan da gelinler gelmeye başladı. Şimdi nereden baksanız Kırgızistan'dan 30'dan fazla gelin vardır. Ben de Kırgızistan'a çok gidip geldim ama biz Türkiye'de yetiştik. Buranın acısı ile üzülüyoruz, sevinci ile seviniyoruz. Bu topraklarda yetiştığımız için, bizim gidip Kırgızistan'da yaşamamız çok zor. Ben kendimi çok denedim. Abilerimiz de gittiler ama başarısız oldular. Oraya adapte olamadılar. Türkiye bizim için atavatandır. Kırgızistan'a gittiğim zaman önce duygusal olarak bakıyorum. Diyorum ki bak ne güzel sokaklarda Kırgızca konuşuyorum, bir dükkâna girince Kırgızca bir şeyler soruyorum. En azından, kimse bana, 40 senedir İstanbul'da sorulan, "bu çekik gözlünün burada ne iş var, siz nereden geldiniz" gibi sorular sormuyor orada. Bu soru burada bana bitkinlik veriyor, yani orada bu yok tabii. Ama Kırgızistan'daki hayat şartları ile Türkiye'deki hayat şartları arasında çok fark var. Türkiye çok daha rahat. Burada çalıştığımız yerdeki maaşımız, hayat standartlarımız olsun çok daha iyi. Ben Kırgızistan'a gittiğim zaman, Kırgızca'yı, Türkçe kadar iyi konuşuyorum. Pamir Kırgızcası, onları çok kaba geliyor. Bizi

modern görmüyorlar. Öyle olunca, insan konuşmak da istemiyor. Ben onlara çok izah ettim. Ben İstanbul'da yaşıyorum, hayatımda hiç Kırgızca okumadım, benim Kırgızcam küçük bir yer içinde kalan Kırgızca diyorum. Ama kimisi anlıyor kimisi anlamıyor. Tamamen aile olarak gidip orada yaşamak bizim için ekonomik olarak, kültürel olarak ve duygusal olarak çok zor. Buradaki rahatlık Kırgızistan'da yok mesela. Tüm Türk Dünyası içinde en rahat yaşanacak ülke Türkiye. Demokrasi ve ekonomik açısından öyle...Ben Ulupamir'e ara sıra gidiyorum. En son geçen Eylül'de gittim. Orada bir kültür etkinliği yaptık. Kırgızistan'dan sanatçıları, önemli kişileri götürdüm. Önceki yıllar Ulupamir Kültür Şöleni, Ayran Şöleni yaptık. Önümüzdeki sene (2022), Türkiye'ye gelişimizin 40. Yıldönümü şerefine şenlikler düzenleyeceğiz. Tamamen kadim kültürümüzü yaşatacak ve herkese tanıtacak bir program hazırlığı içinde olduğumuz için genci yaşlısı herkes katılacak.

Düğünlerde hala eski gelenekleri canlandırıyoruz. Çünkü bu bizim kültürümüz. Biz kültürümüzle yaşamalıyız. Bu bölgedeki varlığımız kültürümüz ile ortaya çıkıyor. Ulupamir deyince insanların aklına bu kültür gelmeli. Başka türlü, Van'daki diğer halklardan bir farkımız kalmaz. Kültürümüzle yaşarsak yollar yapılır, evler boyanır, dışarıdan kaliteli insanlar gelir, gazeteciler gelir. Sesimizi bir yerlere duyurabiliriz. Türkiye'ye gelen göçmenler arasında biz talihli miyiz talihsiz miyiz, tam bilmiyorum. Talihsizliğimiz terör döneminde bölgeye gelip yerleşmek oldu. Öte yandan, talihliyiz de. Çünkü küçük bir alanda bozulmadan kaldık. Hatay Dörtöy'deki Özbeklere bakıyorum. Çok bozulmuşlar. Türkmenler zaten dağılmış, aralarında bir bağlılık yok. Bizi biz yapan, Ulupamir'de kalmamız, terörle mücadele etmemiz, köyümüzü korumamız ve devletimizin

yanımızda olması. Biz teröre şehitler, gaziler verdik. Devletimizin güvenini kazandık. 15 Temmuz gecesi bile, Erciş Kaymakamlığı'nın ve civarındaki devlet binalarının korunması bize emanet edildi. Devlete her zaman sadıklığımız var. Bizim birinci ilkimiz de devlete sadık insanlar yetiştirmek. Bizim Atamız Rahman Kul Han'ın vasiyeti de buydu. Bu ülkeyi ülkemiz bellememiz, okuyarak ve ilim sahibi olarak ülkeye hizmet etmemizi istedi. İlimsiz bir toplum istemiyorum, derdi. İsterseniz aç kalın, isterseniz sürünün, ama okuyup devlete asla ihanet etmeden ona hizmet edeceksiniz, derdi. Biz de çocuklarımıza bunu öğütlüyoruz. Çok şükür ki, Ulupamir'den çıkıp da devletin bir çöpünü bile almış insan göremezseniz. Hepsi görevlerini layıkıyla yapıyorlar...Bizim nesil iyi okuyamadı. Benim lisedeki sınıf arkadaşım PKK'ya katıldı. Bizim köye roket attı, daha sonra öldürüldü. Biz her gün okulda ve yurtlarda bunlarla her gün kavga ediyorduk. Bizim köye çok saldırdılar. Biz çok zorluklarla okuduk. Benimle beraber yüzlerce genç böyle okulu bıraktı. Benim yaştaki kızların hiçbiri okuyamadı. Okuyanlar tek tük yani. Ama gençler şimdi bunları görmüyor. Şimdi liseyi bile dışarıda okumayı tercih ediyorlar. Daha rahat okumaları için birçok çocuk şehir dışına gönderildi. Çünkü Erciş bölgesinde başarılı olamayacaklarını biliyorlar. Gittikleri illerde kimse onlara karışmıyor, böylelikle daha rahat okuyorlar. Şehir dışında okudukları için orada çalışıyorlar üniversiteyi bitirince. Memur oluyorlar. Niçin köye dönüp hayvancılıkla uğraşsın ki. Zaten köyde ve bölgede hayvancılık kalmadı. Şimdiki gençlerde Kırgızistan'a gitme isteği yok. Kırgızistan bizim için bir sevdadır, bir gönlümüzün yarısıdır. Diğer yarısı da Türkiye'dir. Ama gençlerin oraya gitme gibi amaçları yok. Gezmek için giderler ama geri dönerler sonra. Yaşantısında hiç orayı görmemiş, burada do-

ğup büyümüş birisi oraya gitmez. Kırgızistan'dan Türkiye'ye göç çok az oluyor. Eskiden biraz daha vardı. Türkiye'nin ekonomisi daha iyiydi. Kırgızistan'ın para değeri çok düşüktü, insanlar aileleri ile geliyordu. Şimdi Kırgızistan'ın ve Türkiye'nin ekonomisi neredeyse aynı. O yüzden çok az geliyorlar. Onlar da bakıcılar ya da evde çalışanlar. Buraya gelenler arasında deport edilenler oluyor, kaçak gelenler var ya da vizesi bittiği için kaçak durumuna düşenler var. Burada kalıp kaçak olarak çalışıyorlar.

Resim 9.14: Ulupamir'de Aksakallı Meclisi

Kaynak: Ulupamir Muhtarı tarafından paylaşılmıştır.

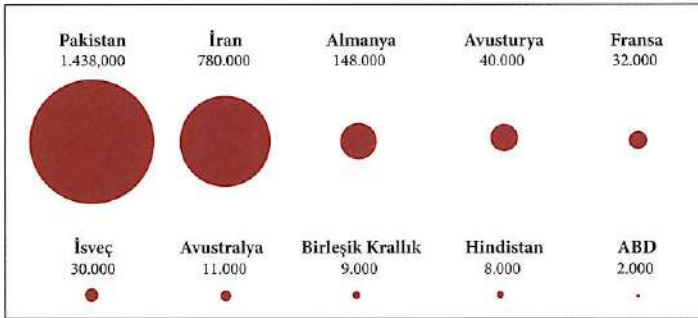
Kutu 2: Aksakallı Meclisi

Aksakallı Meclisi'ni akil adamlar gibi düşünebilirsiniz. Aksakallı Meclisi'nin aldığı kararlar çok önemlidir. Her uruğun bir aksakallısı vardır. Genellikle yaşı ilerlemiş, sözüne itibar edilen kişiler aksakallı meclisine seçilir. Ama, bir kişinin aksakallı meclisine seçilmesi için sakalının ağarmış olmasından ziyade, sahip olduğu hayat tecrübesi, cesareti, zekâsı, aşiret kurallarını iyi bilmesi daha önemlidir. Aksakallı Meclisi, topluluk içinde belli bir saygınlığı olan kişilerden oluşur. Sadece grup içi sorunları çözmek konusunda değil, aynı zamanda düğünlerde ve nişanlarda da onlara danışılır. Mesela, eskiden bir olay olduğunda önce Aksakallı Heyeti toplanırdı. Olaya karışanların uruğunu temsil eden Aksakallılara durum izah edilir. Onlar, o kişileri uyarır. Bir kişi iki kez uyarılırsa, üçüncüsünde polislere teslim edilir. Zaten bu %1 olan bir şey. İlk uyarıdan sonra genelde %99 biter. Aksakallı Meclisi'nden çıkan kararlar hemen onaylanır ve doğru olarak kabul edilir. İnsanlar kendilerine çekidüzen verirler. Aman Aksakallımıza bir şey yansımaz diye çekinirler. Şimdi halen Ulupamir'de bu devam ediyor. Ama eskisi kadar sıkı değil. Gençlik, teknolojiyi çok iyi kullanıyor. Bir sorun yaşayınca e-devlete yazıyorlar ya da mahkemeye veriyorlar. Köydeki akliselim gençler bunu yapmıyor. Aksakallısına danışıyor. Ama bazıları da var ki onlar kadim kültürümüzü yaşatalım derdine düşmüyor. Bu belki ailesinden kaynaklanıyordur. Ekonomik zorluklardan olabilir, ailesi öğretmemiş olabilir. Maalesef böyle gençlerimiz de oluyor. Bir müddet böyle dolaşıyorlar. Lisede kültürden kopuyorlar. Üniversitenin sonuna doğru kültürlerinin değerini anlıyorlar. Önceden kendi giysisinden belki utananlar, kültürlerinin değerini anlayınca bu sefer diline, giyimine daha çok sahip çıkıyor. Gelip bana 'kendi kültürümüzden başkası hikayeymiş' diyorlar. Ben etkinlik düzenlerken, onlara kendi giysileri ile kendi kültürleri ile gelmelerini şart koşuyorum. Bu şekilde etkinliklere katıldıklarında bu çok büyük bir etkinlik yapıyor. Mesela, bizim etkinliklere katılan ve bunu gören bazı Kırgızlar, Kırgızistan'da dükkanlar açıyor. Eski türden gelinlikler giymeler, damatlıklar giymeler artık çoğaldı. Kırgızistan'da olmayan şeyler Ulupamir'de yaşıyor. Keşke herkes kültürünü yaşatsa, bizim amacımız sadece bu. Gençlerdeki boşlukta kalma hissi de kültürlerine sahip çıkınca geçiyor. Aksakallı Meclisi'nde kadınlar da var. Erkeklerin meselesi farklıdır, kadınlarınki farklı. Ecelerimiz var. O eceler bizim annelerimiz gibidir. Bir sorun olduğunda ecelerimize danışırız. Onlar olmazsa olmaz yani.

9.10. Afganistan'dan Göç Edilen Diğer Ülkeler ve Yaşam Şartları

Afgan göçmen ve mülteciler, başta Afganistan'a komşu ülkeler olan Pakistan ve İran olmak üzere dünyanın farklı köşelerinde yaşamaktadır (Grafik 9.1). Farklı nedenlerle göç etmek zorunda kalmak ve yerinden edilmek, bireylerin anavatanları ile ilişkileri de yeniden gözden geçirdikleri bir dönemdir. Zaman içinde, Batı'ya giden mülteciler içinde yaşadıkları ülkelerin vatandaşlığını almışlardır. Bu alt bölümde, Afgan göçmenlerin belli başlı ülkelerdeki yaşam koşullarına, istatistiki bilgilere ve göç tarihine değinilecektir. Ayrıca, Afganistan'dan bu ülkelere giden göçmenlerin diaspora süreçleri de değerlendirilecektir.

Şekil 9.1: 2020 Yılında Afgan Mültecilerin Yaşadığı Ülkeler

Kaynak: Statista, 2021.

9.10.1. İran

900 km'den fazla olan kara sınırıyla İran, Afganistan'da yaşananlardan en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Afganların İran'a olan göçünün tarihi eskiye dayanmaktadır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda emek göçü olarak ortaya çıkan göç kontrol altında ve yasal bir göç olarak görülmektedir. Bu dönemde Afganlar İran'a Afganistan'daki işsizlik ve enflasyon nedeniyle göç etmektedir. Ancak 1979 ile 1989 yılları arasında Sovyet işgali nedeniyle yeni ve farklı bir göç

dalgası görülmüştür. Büyük çoğunluğu zorunlu göç olan bu dalga 2001'de iç savaşın sonlanmasıyla yerini tekrar ekonomik göçe bırakmış, 2004'ten sonra ise iyice artmaya başlamıştır. Ancak, İran bu kez ülkenin kötüye giden ekonomisi ve sosyal sorunlar nedeniyle Afganlara olan bakışını değiştirmiş, düzensiz göçü engelleme ve geri gönderme politikaları İran'ın yeni göç politikası olmuştur (Mansourian ve Rajaei, 2018: 164). BMMYK işbirliği ile gerçekleştirilen bu geri gönderme, kayıtlı mültecilerin gönüllü geri gönderilmesi ile düzensiz göçmenlerin sınır dışı edilmesi, devlet sosyal yardımları ve sağlık hizmetleri ile ücretsiz eğitim gibi hizmetlerin kesilmesinin ortaklaşa uygulandığı bir politika halinde kaydedilmiştir (Christensen, 2016: 11). Ancak bu geri gönderme sonucu binlerce Afgan ülkesine geri dönerken, binlercesi de yeniden İran'a gelmiştir. Özellikle genç erkekler ülkelerine geri döner dönmez tekrar sınırı geçmiştir (Christensen, 2016: 21). Bu ekonomik gerçeklerle olabileceği gibi Monsutti'nin ifadesiyle Afganistan'dan İran'a göçün erkekliğin bir kanıtı olarak da görülmeye açıklanabilir (Monsutti, 2007).

İran, 1976 tarihinden itibaren Cenevre Sözleşmesi'ne imza atan ülkelerden biridir. Ancak İran da Afganlar için sözleşmeden gelen tanımlara ek olarak farklı tanımlar oluşturmuştur. İran 2000 yılında yabancı uyruklular için bir koordinasyon merkezi kurmuş, bu merkezin aldığı karar sonucunda *avare* tanımı ortaya çıkmıştır: iç savaş veya ülkesinin başka bir ülke ile savaş hâlinde olması nedeniyle yasal prosedürü yerine getirmeden ülkesini terk eden veya etmeye zorlanan ancak 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Ek Protokolü çerçevesinde karşı karşıya olduğu tehlike ve korkuyu ispatlayamayan kimsedir. İran'ın yasal mevzuatına göre Afgan göçmenlerin mutlak çoğunluğu *avare* kategorisine girmekte ve geçici bir statü ile İran'da bulunmaktadır (Koç, 2018: 7).

BMMYK 1993'ten bu yana İran İslam Cumhuriyeti'ne gelen Afganları kayıt altına almaktadır. 2014 yılında ülkede 1,8 milyondan fazla Afgan mülteci bulunmaktadır. BMMYK'ya kayıtlı olan sığınmacı sayısı ise 780.000'dir (IOM, 2014: 99). Göçmen kayıtları İran'da başlangıçta yeşil belge olarak adlandırılan, ancak sonrasında *kart-ı amayiş* ismi verilen belge ile tutmaktadır. Bu belgenin yıllık olarak uzatılması gerekmektedir. Bu uzatma ise önemli miktarda bir ücret karşılığında yapılmaktadır (Koç, 2018: 8) Ancak İran 2018 yılından itibaren yeni gelenlere bu kartların verilmeyeceğini duyurmuştur. Yalnızca İran'da mülteci statüsünde yaşamakta olan Afganların doğan çocukları bu kartı alma hakkına sahiptir (Jauhiainen, Eyvazlu ve Salavati, 2020: 23). BMMYK'nin verilerine göre, 2019 yılında İran'da yaşayan Afgan sayısı 3 milyona yakındır. Bunların 951,000'i *amayiş* kartlarına sahip mülteci, 1,5 ila 2 milyon arasında da düzensiz göçmendir (akt. Mixed Migration Center, 2020: 22). 2020 yılında ise, bu sayı toplamda 3,5 milyon civarına yükselmiş, bunların 780.000'i kayıtlı mülteci, 2 milyon civarı düzensiz göçmen ve 600.000'i pasaportlarıyla ülkeye giriş yapan Afganlardan oluşmaktadır (BMMYK, 2021e).

İran'da yaşamakta olan Afganların ise yasal statüleri ne olursa olsun yaşamlarında belli başlı zorluklar bulunmaktadır. İran yasalarına göre yabancıların ülkede mülk edinmeleri yasaktır. İran'da yaşayan Afganlar Meşhed'de var olan kayıt dışı ağlardan faydalanarak ev sahibi olabilmekte, Zahidan ve Tahran'da ise kira ödeyerek bir ev bulabilmektedirler (Abbasi-Shavazi ve Glazebrook, 2006: 4). Hanelerde en az bir kişi gelir getirme görevini üstlenmekte, ülke genelindeki endüstrileşme ve emek piyasasına göre ülke içerisinde farklı yerlere çalışmak amacıyla göç edebilmektedir (Abbasi-Shavazi ve Glazebrook, 2006: 4). Çoğu Afgan, İran'da yaşadıkları şehirlerde Afgan mahalleleri oluşturmakta, bu mahallelerde tanıdıkları ile sosyal ağlarını kurarak yaşamaktadır. Bu ağları kullanarak beklenme-

yen harcamaları karşılamakta, hastalık, kaza, cenaze gibi durumlarda gereken parayı bulmakta veya göçmen kaçakçılarına ödenecek ücretleri bu sosyal ağlar vasıtasıyla borç olarak bulmaktadır (Abbasi-Shavazi ve Glazebrook, 2006: 5). Bazı Afganlar İranlılarla karşılıklı ilişki içerisinde komşu veya iş arkadaşı olarak yaşamakta, bazıları ise mülk sahibi veya iş veren olarak İranlıların yanında çalışmaktadır. İran'da yaşayan Afganlar Afganistan'da, Pakistan'da veya batıda başka bir ülkede yaşayan akraba ve arkadaşlarıyla telefon ve mektup gibi araçlarla iletişim halinde kalmaktadır (Abbasi-Shavazi ve Glazebrook, 2006: 5).

İran'da Afganistan uyruklu göçmenler ve mülteciler, herhangi bir sosyal güvenceleri olmaksızın genelde zor, pis ve düşük ücretli işlerde çalıştırılmaktadır. Aksi takdirde sınır dışı edilmeleri mümkündür. Bu nedenle de şehir merkezlerinden uzakta çalışmayı tercih etmektedirler (Moughari, 2007: 65). Ancak Afganistan ile İran'ın ekonomik koşulları ve gelişmişlik seviyeleri kıyaslandığında, bu işlerde çalışan Afganların bile hayat kaliteleri daha yüksek olduğundan ülkelerine geri dönmek istememektedirler (Moughari, 2007: 79). İran'da yaşayan Afganların günlük olarak karşılaştığı diğer bir sorun ise ırkçılıktır. "Ben Afganım" demenin "Ben suçluyum" demekle aynı olduğunu söyleyen göçmenler, "pis Afgan" ve "Afgan çöpü" gibi genel olarak kullanılan aşağılayıcı tabirlerin gündelik hayatlarının bir parçası olduğunu belirtmişlerdir (Christensen, 2016: 33). İran toplumunda görülen bu ırkçı ve ayrımcı tutum, İran rejiminin Suriye iç savaşında Esad rejimine verdiği askeri destek sonucu vatandaşlık ve para vaadiyle ön saflarda çatışmak için gönderdiği Şii Hazara asıllı Afganistanlı göçmenlerden oluşan Liva Fatımiyyun Örgütü ile daha kötü bir hal almıştır (Killoğlu, 2020; Schneider, 2018; Karataş, 2021; Christensen, 2016; Fahim, 2016).

9.10.2. Pakistan

Pakistan, Afganistan ile 2.430 km'lik bir kara sınırına sahiptir. Pakistan'da özellikle sınır bölgelerde Afganistan'dan daha fazla sayıda Peştun yaşamaktadır. Bu uzun kara sınırı, sınırların geçişkenliği ve bölge insanların Afganistan'ın en büyük grubu olan Peştunlarla aynı etnik kökeni paylaşması gibi nedenlerle, 1979 sonrası gerçekleşen zorunlu göçlerde Pakistan Afganların gidebileceği doğal sığınma ülkesi olarak görülmüştür. 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olmayan Pakistan, gelen Afganları mülteci veya sığınmacı olarak değil, "zorunlu dini göçmen" olarak adlandırmıştır. 1993'ten itibaren ülkeye giriş yapan Afganlar, BMMYK tarafından kayıt altına alınsa da ülkede kayıtlı olmayan çok sayıda düzensiz Afgan göçmen olduğu tahmin edilmektedir (IOM, 2014: 98). 2022 Ocak ayı itibarıyla Pakistan'da 1.451.966 kayıtlı Afgan mülteci varken (BMMYK, 2022a), bu sayının oldukça üzerinde kayıtsız göçmen bulunduğu tahmin edilmektedir.

1979 yılından itibaren başlayan göç bağlamında Pakistan'ın Afganlara karşı uyguladığı politikalar İran'ın politikalarından farklıdır. Afganlar Pakistan'a giriş yapar yapmaz hükümet onların temel haklarını tanımakta ve ülkeye serbestçe geçişlerine izin vermek yerine Afganistan sınırına yakın konumlanmış mülteci kamplarına yerleştirmektedir (Faropoulos, 2015: 39). 1990'lı yılların ortalarında artan göç sonucunda mülteci kampları büyümüş, birer köy haline gelmiştir. Kamplarda yaşayan mülteciler çadırlar yerine topraktan evler yapmış ve onlarda yaşamaya başlamıştır (Kronenfeld, 2008: 52). Zaman içinde, mülteci kampları gelişirken mülteciler de değişmiş, tıpkı 1960'lı ve 1970'li yıllardaki hayatta kalma stratejilerini uygulayarak şehirlerde ucuza çalışabilecekleri işler aramaya başlamışlardır. Bir diğer politika değişikliği ise, Afgan mültecilerin şehirlerde göçü sonucu BMMYK'nın sağladığı gıda desteğini sonlan-

dırmasıyla gerçekleşmiştir. Mülteci popülasyonunun uzun süreler boyunca desteklenmesi Pakistan ekonomisi üzerinde büyük bir yük oluşturmuş, aynı mülteci politikasının devamlılığını imkânsız kılmıştır. Özellikle gıda yardımının kesilmesi Pakistan tarafından Afgan mülteciler nedeniyle ekonominin bozulması olarak görülmüş, Afgan mültecilerin istikrarsızlık yaratan birer politik figür olarak görülmeleri ve yüksek doğum oranları sonucu demografik bir tehlike haline geldikleri yorumları sonunda Pakistan'ın Afganları ülkelerine geri göndermek istemesine neden olmuştur (Kronenfeld, 2008: 5). 2006 yılında hükümet 32 mülteci kampını kapatmış, Afganları ülkesine geri dönmesi için zorlamıştır (Faropoulos, 2015: 40). BMMYK ve Pakistan hükümeti iş birliğiyle başlayan bu geri gönderme operasyonu ise her Afganın kara sınırlarını iki kez geçmesi olarak düşünülmüş, ancak Afganların sürekli biçimde sınır geçme hareketleri olduğu görülmemiştir. Bu da ülkedeki Afgan popülasyonu bir yandan azalırken, öte yandan ülkeye yeni Afganların girmesi anlamına gelmektedir (Kronenfeld, 2008: 54). Tıpkı İran'da olduğu gibi, Pakistan'da yaşayan Afganların hayat kalitesi Afganistan'da elde edebileceklerinden daha yüksek bir seviyede olduğundan, Pakistan'da yaşamak isteyen Afganlar ülkeye tekrar gelmiştir (Faropoulos, 2015: 40).

Yıllardır devam eden bu göç olgusu Pakistan'ın demografik yapısında büyük değişiklikler oluşturmuş, büyüyen nüfus kaynakların yetmemesine yol açmış, bu nedenle basit hizmetlerde bile aksamalar yaşanmıştır. Bununla birlikte, topluluklar arasında etnik gerilimler ortaya çıkmıştır (Borthakur, 2017: 492). 2014 yılı itibarıyla ülkede yaşayan Afganların %80'i kampların dışında yaşamakta, bu popülasyonun %51'inden fazlası ise 18 yaşın altındaki erkeklerden oluşmaktadır (Khan, 2014: 23). Bir dönemin kahraman mücahitleri artık Taliban'ın askerleri olarak görülmekte, Afganlara karşı negatif tavır artmaktadır. Afgan mültecilere

basit hizmetler verilmemekte, kiralık evler için çok yüksek kira meblağları talep edilmekte, düzenli tutuklamalar, rahatsızlık vermeler ve sınır dışı etmeler artmaktadır. Bu aynı zamanda Afganları ülkelerine dönmeye teşvik etmek için stratejik bir hamle olarak görülmektedir (Alimia, 2014: 24).

9.10.3. Hindistan

Pakistan ve İran'a oranla çok az seviyede olsa da Hindistan ile Afganistan arasındaki kültürel ve tarihi bağlar göç hareketlerini canlı tutmaktadır. Hem Afganların Hint yarımadasına göçü hem de Hinduların Vedic döneme dayanan Afganistan'daki varlığı ve 6.-10. yüzyıllar arasında Doğu Afganistan'ın bir bölümünün Hindu krallar tarafından yönetilmesi (Günay ve Ziyayi, 2005: 84), iki kültür arasındaki iletişimi artırmış ve göçü özendirmiştir. Yakın zamanda, Afganistan'da yaşanan sorunlardan birebir etkilenen Afganistan uyruklu mülteciler 1978 yılından beri Hindistan'a gitmektedir. 1978-1989 arası dönemde Hindistan'a gelen mülteciler, orta - üst orta sınıflara ait Afgan siyasi elit kesimden Müslümanlar olup Hindistan'da bir süre ikamet ettikten sonra Batılı ülkelere geçiş yapmışlardır (Bentz, 2013: 379). Müslüman mültecilerin yanı sıra, daha önce aileleri Afganistan'a göç etmiş olan Hindu ve Sih asıllı kişiler de 1990'larda artan güvenlik sorunları neticesinde Hindistan'da mülteci statüsü almaktaydı. 2015 yılında ülkedeki kayıt altındaki 12 bin Afganistan uyruklu mültecinin %60'ı Hindu ve Sih dinine mensup ailelerden oluşmaktaydı (Akçapar, 2017b). İç savaş öncesi Kabil, Kandahar ve Bamyan'da yerleşik sayıları 200 bini bulan Hindular, savaşla birlikte Avrupa, ABD ve Hindistan'a göç etmiştir (Günay ve Ziyayi, 2005: 84-85). Afganistan'dan Hindistan'a mülteci olarak gelen Hindular ve Sihler kökenlerini Hindistan'a dayandırmaktadır. 19. yüzyılın başlarında Ranjit Singh Afganlarla savaşırken Hindistan'ın Pencap eyaletinden Afganistan'a gelen bu gruplar, daha sonra Afganistan'da yerleşmiş

ve 1947'de Pakistan - Hindistan'ın ayrılmasıyla güvensiz olduğu gerekçesiyle kendi topraklarına geri dönememişlerdir (Bentz, 2013: 378). 1992 öncesi ve 1992 sonrası olarak ayrılması gereken iki göç dönemi olduğu ileri sürülen Bentz, Hindu ve Sihlerin daha ziyade ikinci dönemde ağırlıklı olarak dönüş yaptığını vurgu yapmıştır (2013: 378-379). 1992'da başlayan iç savaş ve 1996'da Taliban'ın ilk döneminde ise bu dini azınlıklar ülkeden çıkmaya başlamıştır. Hindu ve Sih kökenli Afganistan uyruklu mülteciler için bürokratik işlemlerin ardından vatandaşlık verilmiştir. Aynı uygulama ve haklar, uzun süredir ülkeye yaşayan Müslüman Afgan mültecilere tanınmamıştır.

Zorunlu göçmenlerin yanı sıra, Hindistan'a yüksek öğrenim amacıyla giden öğrenciler, iki ülke arası ticaret amacıyla seyahat eden iş insanları ve sağlık nedenleriyle Yeni Delhi gibi büyük şehirlerdeki hastanelerde tedavi gören kişiler bulunmaktadır. 2011 yılında iki ülke arasında imzalanan Stratejik Ortaklık Anlaşması, Bollywood filmleri, Hint müziği ve televizyon dizileriyle kurulan kültürel yakınlık ve Hindistan tarafından Afganistan'a Güney-Güney İnsani Koridoru altında sağlanan ekonomik ve insani yardımlar da ikili ilişkileri canlandırıcı rol oynamıştır. Başkent Yeni Delhi'de Lajpat Nagar semti pek çok Afgan Restaurant'ına, küçük çapta otellere ve fırınına ev sahipliği yapmaktadır. Yashwant Place adı verilen alışveriş yerinde de Afganistan'dan gelen ürünler satılmaktadır. Bu mahalleler, yüksek oranda Afganistanlıyı da barındırdığı için Küçük Kabil olarak adlandırılmaktadır.

Halihazırda, BMMYK verilerine göre, 15 binden fazla Afganistan vatandaşı mülteci ve sığınmacı olarak kaydedilmiştir (BMMYK, 2021f). Taliban'ın ilerleyişi ve yönetimi devralması arasındaki kritik Ağustos-Eylül 2021 tarihleri arasında 12 bin Afganistan vatandaşı BMMYK ofisine başvuruda bulunmuştur. Mülteci statüsüne başvuran bu ki-

şilerin bir bölümü, ülkelerine dönemeyen öğrenciler, iş insanları, statü başvuru değerlendirmeleri olumsuz neticelenen ve sağlık nedeniyle turist vizesi altında ülkede bulunanlardan oluşmaktadır. Aynı tarihlerde ülkeye giren ve yeni başvuruda bulunanların sayısı ise 700'den fazladır (The Hindu, 2021). Ancak, Hindistan 1951 Mültecilerin Statüsüne dair Sözleşmeye ve 1967 Protokolüne taraf değildir. Hindistan'daki mülteciler yabancı sayılmakta ve 1946 Yabancılar Yasasına tabi olmaktadır (Bentz, 2013: 381). Uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve diğer ulusal yasalar ile belirlenen mültecilerin durumu kolayca yasadışı hale gelebilmekte; hak temelli yaklaşımlardan uzak keyfiyete dayalı uygulamalar umutsuzluğu körüklemekte ve hatta geri gönderilmeme (*non-refoulement*) prensibine bazı durumlarda uyulmamaktadır (Rockay ve Muzaffer, 2020; Akçapar, 2019). Bu nedenle, Hindu ve Sih olmayan farklı etnik gruplara mensup mülteciler açısından önceleri bir bekleme odası olarak görülen Hindistan, sürekli fakirlik ve zorluklarla yaşanan bir ülkeye dönüşmüştür. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ofisi üzerinden verilen mülteci statüsünün ise hukuki ve insan güvenliği açısından hiçbir anlamı kalmamaktadır. BM tarafından uzun soluklu çözümler olarak ortaya konan yerel entegrasyonun yokluğu ve üçüncü ülkeye yerleştirmelerin küresel oranlardan bile az olmasıyla daha da çetrefilli hale gelen durum, zaman içinde pek çok Afganistan uyruklu mülteciyi güvenlikleri tehdit altında olmasına rağmen ya kendi ülkelerine dönmek zorunda bırakmış ya da başka ülkelere yasadışı yollarla giriş imkanlarını aramaya itmiştir. Bu durum, ülkedeki Afganistan uyruklu mültecilerin durumunu oldukça belirsiz hale getirmektedir. Ülkede uzun zamandır yaşayan Afgan, Peştun, Tacik ve Hazara gibi Müslüman grupların bir bölümü ise, küresel Evangelist hareketin etkisiyle din değiştirme yoluna gitmektedir (Akçapar, 2019). ABD'nin işgali sonrası Amerikalı ve İngiliz sivil toplum aracılığıyla

çeviri kitaplar, sesli-görsel yayınlar ve internet üzerinden Pakistan'daki mülteci kamplarında ve Afganistan'da artan misyonerlik hareketleri (Günay ve Ziyayi, 2005), Protestan mezhebinden Hint Pentekost Hıristiyan grupların da desteğini alarak bu ülkelere Hindistan'a göç etmiş Afganistan mültecilerine doğrudan etkide bulunmuştur (Akçapar, 2019).

9.10.4. Avrupa Birliği Ülkeleri

2020 yılında 148.000 Afganistan vatandaşı sığınmacıya ev sahipliği yapan Almanya da Afganistan uyruklu göçmenler için hedef ülkelerinden biridir. Almanya'yı 40.000 sığınmacı ile Avusturya ve 32.000 sığınmacı ile Fransa izlemektedir. 30.000 sığınmacı barındıran İsveç ise, Afganistan uyruklu zorunlu göçmenleri barındıran dördüncü ev sahibi ülkedir (Statista, 2021). İlk kez sığınma başvurusunda bulunan Afganlara bakıldığında 11.100 kişi ile Yunanistan en çok başvuru yapılan ilk ülke, 10.005 kişi ile Fransa ikinci, 9.900 kişi ile Almanya üçüncü, 2.755 kişi ile Avusturya dördüncü ve 2.365 kişi ile Romanya beşinci Avrupa Birliği üyesidir (EUROSTAT, 2021).

Avrupa'da vatandaş olarak yaşayan Afganistan uyruklulara bakıldığında, 2020 yılında Almanya'da toplam 271.805 Afganistan asıllı Alman vatandaşı yaşamaktadır (Statistisches Bundesamt, 2021). Yunanistan her ne kadar en çok sığınma başvurusu yapılan ülke olsa da, geçiş güzergahında yer almaktadır. Almanya, Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde en fazla Afganistan mülteciye ev sahipliği yapan ülkedir. Almanya'daki Afganistan diasporası yeni göç etmekte olan Afganları Almanya'ya çeken en büyük faktördür (Daxner ve Nicola, 2017: 39). Almanya dışında Hollanda, Avusturya, Danimarka ve İsveç'te de Afgan göçmen vatandaşlar yaşamaktadır. 2018 yılı verilerine göre Danimarka'da yaşayan Afganların sayısı 18.511; İsveç'te ise 51.979'dur (Meshkovska vd., 2019).

2015-2016 yılları arasında Avrupa'ya gelen sığınmacı ve mültecilerin %60'ı hedef ülke olarak Almanya'ya gelmiştir. Almanya'ya sığınma başvurusu Afganların sayısı ise 2015'te 202.668'dir. Bu sayıların da etkisiyle 2015'te Alman hükümeti sığınmacı kabul politikasını sıkılaştırmıştır. Bu sıkı politika sonucu Afganlar Almanya özelinde ikinci sınıf sığınmacı haline gelmiştir. 2016 yılında ortaya konan veriye bakılırsa Almanya'da yaşayan 246.954 Afganistan vatandaşı vardır. Bunların %6,6'sı kalıcı oturma izni, %71'i ise geçici oturma izni ile yaşamaktadır. 2016 yılındaki sığınma başvurularının ise %40'ı Afganlara aittir. Toplam başvuru sayısı 417.076 iken bunların 101.382'si Afgandır. Sayının yüksekliği, Alman hükümetinin Türkiye-AB anlaşmasının yanı sıra Afganistan hükümeti ile de bir geri kabul anlaşması imzalamasına neden olmuştur. Bu anlaşma ile Almanya sığınma başvurusunu kabul etmediği Afganları gönüllü olarak ülkelerine geri göndereceğini bildirmiştir (Ruttig, 2017). Her ne kadar Alman hükümetinin sığınma başvurusu reddedilen Afganlar için uyguladığı politika geri dönüş olsa da 2018 yılında geri dönen Afgan sayısı 403'tür. 2019 yılının başlarında ise 18.568 Afgan zorunlu olarak geri gönderilmiştir. Almanya göç politikası olarak geri dönüşü teşvik etse de sığınma başvurusu bekleyen veya kabul alamamış olan gibi kategorilerde olup Almanya'da yasal bir statüsü olmayan Afganlar ülkede kalmaya devam etmektedir. Ancak bu durum onların kendilerini güvende hissettikleri anlamına da gelmemektedir (Sökefeld, 2020: 14).

1979 sonrası başlayan Afgan göçü sonucu, Hollanda'ya Afganlar göç etmiştir. 1998 yılında Hollanda'da 7.120 Afgan sığınmacı yaşamaktadır. Ancak 1970'li ve 1980'li yıllarda gerçekleşen göç nitelikli bir göç olup içinde pek çok doktor, mühendis, akademisyen gibi orta sınıf ve elit Afgan barındırmaktadır. Bunların birçoğu 2000'li yıllarda Afganistan'a geri dönerek ülkelerinin gelişmesi yönünde çalışmışlardır. 2000'li yıllardan sonra gelen sığınmacıların büyük bir bö-

lümü ise ilk-orta öğrenim seviyesindedir. Bunların %42'si Hollanda'da işgücüne katılmaktadır. Ülkede bulunan sığınmacı topluluklar içerisinde sosyal yardımlara en az ihtiyaç duyan grup Afganlardır. Bu hem Afganların bir an önce Hollanda toplumuna entegre olmak istemeleriyle hem de göç yolculuğu için aldıkları borçları bir an önce ödemek istemeleriyle açıklanmaktadır (Nasrat, 2020: 6).

9.10.5. İngiltere

İngiltere'deki Afgan sığınmacı sayısı 2020'de 9.000'dir (Statista, 2021). Ancak 1970'li yıllardan itibaren Birleşik Krallık birçok Afgan göçmene ev sahipliği yapmaktadır. 2011 yılı itibarıyla Birleşik Krallık'ta yaşayan Afgan sayısı 50.000 civarındadır. Tıpkı Hollanda gibi, 2000'li yıllardan önce İngiltere'ye göç eden Afganlar eğitilmiş ve nitelikli iken 2000'li yıllardan sonra gelenler daha az eğitilmiş ve az beceriye sahip Afganlardır. 2016 yılında 2341 Afgan İngiltere'ye sığınma başvurusu yapmış, yalnızca 293 kişi kabul almıştır (Gladwell, 2020). İngiltere sığınmacılara çalışma izni vermemekte, sığınma başvurusu kabul edilse dahi başvuru sonucu beklerken geçen çalışılmayan süre nedeniyle statü sahibi olan kişilerin işgücü piyasasına katılımı zorlaşmaktadır (Gladwell, 2020).

9.10.6. Amerika Birleşik Devletleri

2020'de ABD'de yaşayan Afgan sığınmacı sayısı 2.000'dir (Statista, 2021). 1990'lı yıllardan itibaren ABD'ye göç eden ve yerleşen Afganlar ilk kuşak göçmenleri oluştururken, bugün ülkede Afgan-Amerikan şeklinde tireli kimlikler üzerinden anılan ikinci kuşak ABD doğumlu Afganistan kökenliler ABD'deki mevcut Afgan varlığını artırmaktadır. 2019 resmi verilerine göre, ABD vatandaşı olup Afganistan asıllı olduğunu söyleyenlerin sayısı 156 bini aşmıştır. Bu durum, Küresel Kuzey ülkeleri arasında ABD'yi Afgan göçmenleri açısından önemli bir hedef ülke haline getirmiştir.

ABD'nin Özel Göçmen Vizesi ile ülkeye yerleştirilecekler ile birlikte sayılar artacaktır. Yine de 2001-2021 arasındaki 20 yıllık süreçte ülkedeki etkinliği düşünüldüğünde, ABD Hükümeti yeterince mülteci kabul etmediği ve Müslüman mültecilerin yeniden yerleştirilmesine yönelik getirilen kısıtlamaları kaldırmadığı için eleştirilerin odağına oturmaktadır.

9.10.7. Avustralya

2016 nüfus sayımına göre, toplam sayıları 47 bini bulan Avustralya'da yaşayan Afganistan uyruklu mültecilerin %87'si 1996'dan sonra Taliban'ın ortaya çıkmasıyla; %61,1'i 2006-2015 yılları arasında Avustralya'ya göç etmiştir (Vergani vd., 2021). Her iki göç dalgasında Avustralya'ya gelen sığınmacılar Avustralya'nın insani programı kapsamında ülkeye kabul edilmişlerdir. Yüzde 90'ı Melbourne Eyaleti'nde Victoria kentinde yaşamakta olup Hazara etnik grubuna mensuptur (Vergani vd., 2021). Avustralya'daki Afganistan uyruklu mültecilerin sorunlarının başında dil, iş, eğitim, barınma ve kültürel farklılıklar gelmektedir (Parkes, 2020; Vergani vd., 2021). Travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon gibi psikolojik rahatsızlar bu grup içinde yaygın görülmekte; özellikle kadınlar arasında düşük okur yazarlık, vasıfsızlık ve kültürel normlardan dolayı işsizlik oranları yüksektir (Vergani vd., 2021). Öte yandan, 2016 itibarıyla Avustralya iş gücü piyasasına katılanların oranı %50'yi geçmiş, %21'i ise eğitim kurumlarına devam etmektedir (Evason, 2021).

9.10.8. Afganistan Diasporası ve Beyin Göçü

Uluslararası Göç Örgütü verilerine göre, farklı dönemlerdeki göç dalgalarıyla Afganistan'dan ayrılan toplam zorunlu göçmen sayısı 5 milyonun üzerindedir (IOM, 2021a). Bu nüfusun 4,5 milyonu başlıca Pakistan ve İran'da olmak üzere Asya'da, 500 binden fazlası Avrupa'da ve Kuzey Ameri-

ka'da yerleşmiştir. Avrupa'da Almanya, İsveç, Hollanda ve Avusturya'da yüksek sayıda Afganistan uyruklu göçmen ya da mülteci bulunmaktadır (Sayed, 2021: 2). Bu göçmenler, dünyanın pek çok yerinden yoksulluk ve yolsuzlukla boğuşan ülkelerinde geride kalan akrabalarının hayatta kalması için resmi ve gayriresmi kanallarla Afganistan'a döviz göndermektedir. Dünya Bankası verilerine göre, 2008 ile 2020 yılları arasında toplamda 5.8 milyar Amerikan doları gönderilmiştir. 2020 yılında ise bu rakam, toplam Gayri-safi Milli Hasıla'nın yüzde 4'üne tekabül eden 789 milyon dolara ulaşmıştır (DB, 2021). Afganistan'da her 10 aileden biri için yurtdışında yaşayan akrabalarının gönderdiği para önemli bir gelir kaynağıdır. Özellikle Afganistan ile göç koridorlarının olduğu Pakistan, İran, Türkiye gibi ülkelerden ve göçmenlerin yaşadıkları Körfez ülkeleri, Avustralya, Avrupa, ABD'den formal ve informal yollarla döviz gönderilmektedir (IOM, 2021b). Afganistan ile yurtdışında yaşayan göçmenler arasında ekonomik ve sosyal açıdan sıkı bir ulusötesi ilişkiler olduğu ve Afganistan'da kalan pek çok ailenin geçim savaşında bu sayede ayakta kaldıkları açıktır.

Afganistan dışında yaşayan göçmenlerin diasporanın parçası olup olmadığı ise tartışmalı bir konudur. Her ne kadar diaspora kavramı son yıllarda sadece Yahudiler ve Ermenileri içeren daha kısıtlı bir kavramsallaştırmadan kurtulmuş ve farklı nedenlerle göç eden daha geniş kitleleri içine alacak şekilde nitelik kazanmış olsa da, etno-ulusal ve teritorial olmayan kimlikler bağlamında bir anlayış öne çıkmaktadır (Scheffer, 2003; Cohen, 1997). Buna göre, diaspora, üyelerinin kendilerini ortak bir kimlik, dil ve din birliği, etnik köken olarak tanımladığı bir alanda yer almaktadır. Afganistan özelinde bakıldığında, 1980'li ve 1990'lı yıllarda Avrupa'ya gelen Afganlarla birlikte Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçen Afganların zaman içinde bir diaspora oluşturmaya başladıkları yolunda hipotezler ortaya atılmıştır (İçduygu ve Karadağ, 2018: 496). Ancak, diaspora oluşu-

munda en önemli etkenlerden biri anavatanın korunması, gerektiğinde yeniden yapılandırılması, güvenliğinin sağlanması ve refahı için çalışmaktır (Safran, 1999). Göçmenler, aynı topraktan gelme ve benzer kültüre ait oldukları için 'hayali cemaatler' etrafında birleşebildikleri gibi, birbirlerini ayırıştıran çeşitli faktörler de bulunmaktadır. Ulusal bir üst kimlik inşası henüz gerçekleşemediği gibi, Afganistan'daki farklı etnik gruplar tarih içinde rekabet ve kutuplaşma içinde olmuşlardır. Peştunlar kendilerini ön plana yerleştirecek güçlü bir merkezi devlet peşindeyken, Tacikler merkezi yönetimde söz sahibi olmayı, Hazaralar ve Özbekler de kimliklerinin tanınmasını ve bölgesel yönetim taleplerini dile getirmişlerdir (Aras ve Toktaş, 2008: 55). Bu etnik ve siyasi açıdan parçalı durum, göçmenlerin kimliklerinde de belirleyici olmuştur. Nitekim, Afganlarla Almanya ve İngiltere'de yürütülen ampirik çalışmalar, bireylerin kendilerini daha geniş bir diasporanın parçası olarak görmelerinin aslında sosyal bağlarıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Fischer, 2017). Öte yandan, Afgan göçmenler açısından farklı ülkelerdeki grup içi dinamiklerin göç edilen ülkelerdeki ulusal bağlamdan ziyade, sosyal sınıf, sosyo-ekonomik statü, siyaset, aile/aşiret etrafında şekillendiğini ve dolayısıyla nüfus açısından çoğunlukta olan gruplara ait sosyal ağların önem taşıdığının altı çizilmektedir. Aynı çalışma, yurtdışında hayali bir Afgan topluluğuyla aidiyet paylaşılsa da, bu hissini üstü örtülü olarak yapıldığını ve kolektif anlamda siyasi bir harekete dönüşmediğine dikkat çekmektedir (Fischer, 2017).

Bu araştırma için yürütülen alan çalışmasında, Türkiye'deki Afganistan uyruklu göçmenlerin arasında etnisite ve mezhep açısından ülkelerinde yaşadıkları türden bir çatışmanın olmadığını, ancak kendi aralarında kurdukları güçlü sosyal ağların etnik köken, aşiret, mezhep ve sosyal sınıf gözetilerek yapıldığı gözlenmiştir. Diğer Afgan gruplarla ilişkileri olsa da, grup-içi dayanışma ve karşılıklı güven,

milliyetten ziyade ortak sosyal kimlik üzerinden oluşturulan bu kriterler üzerine inşa edilmektedir. Etimolojik açıdan antik Yunanca'dan alıntı olan dia (-e doğru) ve sperein (saçmak/tohum ekmek) tanımından hareketle türetilen diaspora kavramını, Afganistan uyruklu göçmenlere uyarlamak oldukça güçtür. Uzun zamandır farklı ülkelere göç ederek dağılmış olmalarına rağmen Afgan göçmenleri bir arada tutacak ve ortak bir hedef altında biraraya getirecek diaspora mayası henüz çalınmamıştır. Bunda, ulus-devlet sürecini tarih içinde tamamlayamamış olmanın ve çok farklı sosyo-kültürel özellikleri olan etnik yapıların yapay bir biçimde birarada tutulmasının da nedeni büyüktür. Birbirlerinin arasındaki siyasi eğilim, nesiller arası kültürel transfer ve sosyo-ekonomik açıdan keskin farklılıklar, göç öncesi zaten ayrılmış durumdaki Afganistan uyruklu göçmen topluluğu arasındaki uçurumu daha da derinleştirmektedir.

Küreselleşme ile birlikte diaspora topluluklarının sosyal, ekonomik, filantropik ve siyasi rollerinin daha fazla öne çıkmasıyla, 1990'lardan itibaren giderek ivme kazanan diaspora politikaları, dünyanın pek çok yerinde devlet kurumları eliyle yürütülse de, diaspora üyeleri bu politikaları değiştirme ve yön verme gücünü ellerinde tutarlar. Diasporalar siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklardan kaynaklı olayların parçası olarak marjinalleşmeye açık gruplar arasında görülse bile, içinde yaşadıkları ülkelerde siyasi mobilizasyon ve ekonomik kalkınma yolu ile aktif vatandaşlık rolünü üstlenebilirler. Örnek olarak, barışı sağlama ve çatışmaları önleme konusunda (Başer, 2017), kamu diplomasisi alanında ve dış politikada olumlu bir rol üstlenebilirler (Akçapar ve Aksel, 2017). Elbette, diaspora ve anavatan ile kurulan birebir ilişki, kaynak ülkedeki siyasi ve ekonomik ortamla da doğrudan ilişkilidir. Daha önceki yıllarda Afganistan dışına kaçan vasıflı kesim, güven ortamı sağlandığında ülkelerine dönmüş; kalkınma, siyasi katılım ve yeni-

den yapılanma süreçlerinde aktif olarak destek vermiştir. Ancak, şartlar değiştiğinde ülkeyi yine en başta onlar terketmiştir. Afganistan diasporasının gelecekteki konumu da, hedef ülkelerin sunduğu siyasi fırsat yapılarının yanı sıra, Afganistan toplumunun ve siyasetinin evrileceği yön ile doğru orantılı olacaktır. Afganistan'da farklı dönemlerde ivme kazanan göç dalgalarıyla dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış ve sosyo-ekonomik açıdan olduğu kadar etnik köken açısından büyük farklılıklar barındıran Afganistan uyruklu göçmenlerin ülkelerine yönelik takınacakları tavır ve yeni hükümetin uygulayacağı diaspora politikaları ilerleyen yıllarda daha net bir şekilde analiz edilebilecektir. Kısa ve orta vadede, Afganistan'ın önündeki en büyük sorun beyin göçüdür. Vasıflı insanların ülkeden göç etmesi, ülke yönetimini her açıdan doğrudan etkilenecektir. Bu acil çözüm gerektiren beşeri sermaye açığının zaman içinde eğitim yoluyla yerine koyulamaması ve toplumun yarısını oluşturan kız çocuklarının ve kadınların dışlanması durumunda ise varolan sorun kronikleşecektir.

Sonuç

Afganistan'da göç, artık bir yaşam döngüsü ve kültürün bir parçası haline gelmiştir. Farklı dönemlerde, siyasi eğilimlerine ve etnik gruplarına göre farklı grupların ülkeden göç ettiği ya da ülkeye dönüş yaptığı bilinmektedir. Tarih içinde, zorunlu göçün hem süreklilik içerdiği hem adımlı/kademeli olduğu, hem de ikincil göç ve döngüsel göç özelliği taşıyan yegâne kaynak ülkelerden biri Afganistan'dır. Daha önceki yıllarda göç edenler, muhtemel göçmenler ve geride kalanlar arasında sınırlar ötesine taşan iç içe geçmiş aile/kabile/aşiret ilişkileri, uluslararası sosyal ağları da güçlendirmiştir. Bu durum, bir yandan göçün sürdürülebilir olmasını sağlarken, diğer yandan geniş aile üyelerine yüklenen sorumluluklar çerçevesinde ülkeye dönüşleri de özendirmiştir. Sosyal sermayenin mobilite üzerindeki etkisi konusunda yapılan ça-

lışmaların göç literatüründe önemli bir yeri vardır (Akçapar, 2010; Koser, 2002; Boyd, 1989; Vergani vd., 2021). Yaşamlarını grup içi etnik dayanışma ve kabile sistemi gibi karmaşık bir sosyal düzen üzerine kurmuş Afganistan halkı için sosyal ağlara duyulan güven ve bağımlılık olağan bir süreçtir. Sosyal ağların varlığı, Afganistan kaynaklı göç hareketlerinin her aşamasında göçü tetikleyen faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, göç etme kararından başlayarak hedef ülkenin seçimine, iş ve barınacak yer bulmaya, yeniden göç etme gibi her türlü karar alma ve kâr-zarar analizi yapma aşamalarında yardımcı olmaktadır. Farklı etnik gruplar, farklı hedef ülkeleri seçmekte, hatta aşiret ilişkileri hedef ülkelerde yeniden oluşturulmaktadır.

Afganistan'dan Türkiye'ye yönelik göç, son zamanlarda daha ziyade düzensiz göç altında değerlendirilse de, ülkemizde her kategori altında Afganistan uyruklu göçmen görülmektedir. 1980'lerde ilk sığındıkları ülke olan Pakistan'dan Türkiye'ye yerleştirilen Türk soylu mültecilerden, uluslararası öğrencilere ve vasıflı göçmenlere, ikamet ve çalışma izniyle bulunup iş yeri açan ve konut alan göçmenlerden, kırsalda çoban olarak istihdam edilenlere, şehirlerde ise inşaatlarda, restaurantlarda ve atık toplayıcı olarak çalışanlara, İran'da doğup büyümüş olduğu halde Türkiye'de uluslararası koruma altına alınan ve üçüncü ülkeye yerleştirilmeyi bekleyen şartlı mültecilere kadar hemen her grup temsil edilmektedir. Cinsiyet ve sosyo-ekonomik statü açısından da yıllara göre değişim gözlenmektedir. 2020 - 2021'in ilk yarısında kadın ve çocuklar ağırlıkta iken, 2021 Eylül öncesi Taliban'ın her evden erkek savaşçı istemesi nedeniyle genç erkek göçü ağırlık kazanmıştır. Son dönemde gelen göçmenler daha çok orta sınıf, kentli kesimden olup meslek sahibi kişilerden oluşmaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi, bölgemizde de göç kategorilerinin birbiri içine girdiği durumlar sözkonusudur. Yu-

karıdaki vakalarda yer alan yaşam öykülerinde aktarıldığı gibi, zorunlu göçmenleri düzensiz göçmenden ayırtmak giderek daha zor hale gelmektedir. Zira, zorunlu göçmenler de düzensiz göç yollarını kullanmaktadır. Ekonomik göçmen ve zorunlu göçmen ayrımı da bulanıklaşmaktadır. Her iki durumda da, farklı nedenlerle geçimlerini ve ekonomik güvenliğini sağlayamayan kişiler zorlu ve pahalı göç yollarını göze almaktadır. BM istatistiklerine göre, mülteci ve sığınmacıların çok önemli bir kısmı kalkınmakta olan komşu ülkelerde "geçici" bir şekilde onyıllardır yaşamaktadır. Zorunlu göçmenlerin ezici çoğunluğunu ise, ülke içinde yerinden edilmişler (IDP) oluşturmaktadır (BBMYK, 2021a). Ancak, IDPlerin bir kısmının gerekli kaynaklara kavuştuklarında zaman içerisinde uluslararası göçmen olması kaçınılmazdır. Afganistan kaynaklı göç hareketleri, bu küresel acı gerçeğe her anlamda örnek teşkil eden bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Taliban'ın yönetimi ele geçirmesiyle artan göç baskısı tüm Afganistan'da ama özellikle de kadınlar, etnik azınlıklar, eğitilmiş gruplar, eskiden yönetimde söz sahibi olanlar arasında hissedilmektedir. Afganistan kaynaklı düzensiz göç hareketleri devam etmekle beraber, korkulan kitlesel göç akımı 2021'de gerçekleşmemiştir. Ancak, İran-Türkiye sınırında hareketlenmeyi bekleyen 2 milyona yakın Afgan olduğu yetkililerce ifade edilmektedir (Milliyet, 2022). Düzensiz göçü engellemek ve göçü insani bir bakış açısıyla yönetmek için Türkiye'deki kurumlar üstlerine düşen sorumluluğu yerine getirmektedir. Engelli, refakatsiz çocuklar, hamileler, yaşlılar, yalnız kadınlar, cinsel şiddete maruz kalmış bireyler gibi özel ihtiyaç sahibi hassas gruplara koruma sağlanmakta ve geri gönderme merkezleri temel ihtiyaçların giderilmesinin yanında kovid testi, 7/24 sağlık hizmeti, psikolojik destek, beceri kursları ve adli yardım

dahil olmak üzere yüksek standartlarda hizmet vermektedir. Zaten, pandemi dönemi nedeniyle ve alınan sert önlemler neticesinde ülkemize giriş ve ülkemizden çıkışlarda yakalanan düzensiz göçmen sayıları ve düzensiz göç kaynaklı ölümler son iki yılda azalmıştır. Ancak, göçü her boyutuyla sona erdirmek mümkün değildir. Uluslararası göçü engellemek için alınan tüm önlemler, insanları ya göçmen kaçakçılarının insafına bırakmakta ya da kendi ülkeleri içinde korunmasız bir şekilde yerlerinden edilmişler kervanına katmaktadır. Halihazırda, gelişmekte olan pek çok ülke göçten orantısız bir şekilde etkilenmekte, Batılı ülkelere ise bunun yansımaları nispeten düşük seviyede kalmaktadır. Varolan eşitsizliği değiştirmek için uluslararası camia ile yük paylaşımı konusunda eşit bir düzeyde anlaşılması; güvenli, düzenli ve yasal göçün özendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, 164 ülkenin katılımıyla 10-11 Aralık 2018 yılında Fas'ın Marakeş kentinde imzalanan Küresel Göç Mutabakatı² bağlayıcılığı olmayan belge olmasına rağmen, yol gösterici öncü bir metin niteliğindedir. Mutabakatta açıkça yazdığı gibi, "Göçmenler ve mülteciler her zaman saygı duyulması, korunması ve yerine getirilmesi gereken aynı evrensel insan haklarına ve temel özgürlüklere sahiptir."

Bu nedenle, her ne kadar farklı yasal çerçevelerde ele alınmalarına rağmen hem göçmenlerin hem de mültecilerin insan haklarının korunmasına ve devlet güvenliği yanında insan güvenliğinin de öncelenmesine ihtiyaç vardır (Akçapar, 2012). Göçmenlerin ve mültecilerin insana yaraşır bir yaşam standardı sağlamalarına yardımcı olmak ve can güvenliklerini sağlamak bunların başında gelmektedir. Yunanistan ve Bulgaristan'dan yapılan geri itmeler ve bu ülkelerin sınırlarında kanunsuz bir şekilde aşayışı sağladıklarını iddia eden silahlı gruplar maalesef karada ve

2 Tam metin için bkz. <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/kuresel%20goc%20mutabakati.pdf>

denizlerde yeni göçmen trajedilerine neden olmaktadır. Doğrudan Afganistan'dan Türkiye'ye uzanan göç yolları, tehlikeli ve engebeli arazi nedeniyle genellikle kademeli bir seyir izlemektedir. Bu ülkelerden Türkiye'ye yönlendirmelerin önlenmesi amacıyla Afganistan ile olduğu kadar, Afganistan'ın en büyük sınır komşuları olan ve çok sayıda Afganistan uyruklu sığınmacı, düzensiz göçmen ve mülteciye ev sahipliği yapan Pakistan ve İran ile de göç alanında diplomasi trafiği yürütülmeye devam edilmelidir. Zira, sınır güvenliğinin ve göçmenlerin insan güvenliğinin sağlanması için bölgedeki tüm aktörler ile iş birliği şarttır. Ayrıca, muhtemel göçmenlerin yola çıkmadan önce gidecekleri ülke hakkında gerçek bilgilere ulaşmaları yanlış beklentileri önleyecektir.

Hiç şüphesiz, göç bir sorun olmaktan öte fırsatları da içinde barındırır. Ülkelerin kalkınmalarına, geride kalan aile bireylerinin göç edenlerce gönderilen dövizler sayesinde hayatlarını daha iyi koşullarda sürdürmelerine, çocukların eğitime ve bireylerin insana yaraşır iş kaynaklarına ulaşımına, toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle ayrımcılığa uğrayan kadınların daha güvende yaşamalarına neden olur. Tüm dünyada aslında göçmen krizinden ziyade, göç yönetimi krizi vardır. İstikrarlı bir göç yönetiminin yapılmadığı durumlarda kronikleşen ve istenmeyen bir hale bürünen uluslararası göç, sadece maddi kaynaklar ile ve sınır duvarlarını yükselterek çözülebilecek bir konu değildir. Ayrıca, günümüzde yabancı düşmanlığı, göçmen karşıtlığı ve sosyal uyum(suzluk) gibi toplumsal sorunlar artarak daha karmaşık hale gelmektedir. Göç yönetimi, toplumsal bütünleşme dahil olmak üzere uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde olmak üzere üç boyutlu dinamik bir iş birliğini gerekli kılar.

Bütün bunlara rağmen, uluslararası göçmenler, dünya nüfusunun sadece %3,6'sını oluşturmaktadır (DESA, 2021).

Bu açıdan bakıldığında, 2021 yılında toplam uluslararası göçmen sayıları 281 milyonu ve ülkeleri dışındaki zorunlu göçmen sayıları 30 milyonu bulsa da (BMMYK, 2021a), mobilite sadece küçük bir azınlık tarafından kullanılan bir ayrıcalıktır. Afganistan'da geride kalan büyük çoğunluk açlık, engellenebilir ölümler, hastalıklar ve aşırı fakirlik ile karşı karşıyadır. Uluslararası kuruluşlar, 2021 sonu itibariyle 24 milyondan fazla kişinin acil insani yardıma ihtiyacı olduğunu, ülkeleri içinde yerinden edilenlerin sayısının 3,4 milyona ulaştığını, yetersiz beslenme, kızamık ve zatürre gibi nedenlerle çocuk ölümlerinin arttığı yönünde uyarılarda bulunmuşlardır (BMMYK, 2022b; UNICEF, 2021). Türkiye, Afganistan halkına yardım elini sivil toplum örgütleri, TİKA ve Kızılay aracılığıyla ulaştırmaya devam etmektedir. En son olarak, Ocak 2022'de her türlü temel ihtiyaç ve erzak taşıyan "İyilik Treni" yola çıkmıştır.

Ülkelerindeki zorlu yaşam şartlarına ve ülke dışında doğup büyüyen nesillere rağmen, her Afganistan uyruklu göçmen sıra hasreti çeker. Bir Afganistan atasözünde belirtildiği gibi, "Gurbette yaşamak çok zordur. Çünkü hiçbir yer kendi vatanın gibi olmaz."

Kaynakça

- Abbasi-Shavazi, M. ve Glazebrook, D. (2006). *Continued Protection, Sustainable Reintegration: Afghan Refugees and Migrants in Iran*. Afghanistan Research and Evaluation Unit.
- Abbasi-Shavazi, Mohammad, J., Rasoul, S., Hossein, M., & Gholamreza, J. (2012). Marriage and Family Formation of the Second- Generation Afghans in Iran: Insights from a Qualitative Study. *International Migration Review*, 46(4), 828-860.
- Akçapar, Ş. K. (2010). Re-thinking migrants' networks and social capital: A case study of Iranians in Turkey. *International Migration*, 48(2): 161-196.
- Akçapar, Ş. K. (2012). Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu. İçinde İhlamur-Öner, S.G. and Şirin Öner, N.A. (Der.) *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim, ss. 563-575.
- Akçapar, Ş.K. (2017a). International Migration and Diplomacy: Challenges and Opportunities in the 21st Century. *Perceptions*, 12(4), 1-34.
- Akçapar, Ş.K. (2017b). South Asian Refugees in India. *Society and Culture in South Asia*, 4(1), 123-131.
- Akçapar, Ş. K. (2019). Religious conversions in forced migration: Comparative cases of Afghans in India and Iranians in Turkey. *Journal of Eurasian Studies*, 10(1), 61-74.
- Akçapar, Ş.K. (2020). Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti ile Mücadele Alanında Türkiye'de Yasal ve Kuramsal Çerçeve. Uluslararası Göç Örgütü.
- Akçapar, Ş. K. ve Çalışan, A. (2021). Neoliberal Düzende artan Kırılganlıklar: Pandemi döneminde mülteci sağlığı. *Göç Dergisi*, 8(2), 223-241.
- Akçapar, Ş. K. ve Taner, N. (2021). Göç ve Kadın. İçinde Özkan, A. ve Taşçı, G. (Der.), *Göç: Disiplinlerarası Bakış Açısıyla*. Ankara: Nobel Yayınları, ss. 103-150.
- Aksel, D. B., Dimitriadi, A., Hendow, M., İçduygu, A., Karaçay, A. B., Maroufof, M. ve Andersson-Pucher, J. (2015). Study on Smuggling of Migrants: Characteristics, Responses and Cooperation with Third Countries. Case Study 3: Pakistan-Turkey-Greece. European Commission.
- Alimia, S. (2014). Violence and Vulnerabilities: Afghans in Pakistan. *Forced Migration Review*, 46, 24-25.
- Anadolu Ajansı (2014, 21 Nisan). *Hataylı Özbekler geleneklerini yaşıyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/hatayli-ozbekler-geleneklerini-yasliyor/165622> (Erişim Tarihi: 12.12.2021).
- Anadolu Ajansı (2019, 26 Aralık). *Van Gölü'nde düzensiz göçmenleri taşıyan tekne battı: 7 ölü*. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/van-golunde-duzensiz-gocmenleri-tasiyan-tekne-batti-7-olu/1684068> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).
- Anadolu Ajansı (2021a, Temmuz 28). *Türkiye'ye yasa dışı yollardan giren Afganlar: İran askerleri bizi döverek Türkiye sınırına bıraktı*: <https://www.aa.com.tr/tr/-iaberici/turkiyeye-yasa-disi-yollardan-giren-afganlar-iran-askerleri-bizi-doverek-turkiye-sinirina-birakti/2316466#> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).
- Anadolu Ajansı (2021b, 14 Ağustos). *7 ayda 13 bini Afgan, 37 bin düzensiz göçmen sınır dışı edildi*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/7-ayda-13-bini-afgan-37-bin-duzensiz-gocmen-sinir-disi-edildi/2334454> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).
- Anadolu Ajansı. (2021c, 14 Ağustos). *Van'da güvenlik güçlerince yakalanan göçmenler sınır dışı ediliyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/vanda-guvenlik-guclerince-yakalanan-gocmenler-sinir-disi-ediliyor-/2334990> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).
- Anadolu Ajansı. (2021d, 2 Kasım). <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/turkiyede-tip-egitimi-gorecek-afgan-kiz-ogrencinin-hayali-gelecekte-ulkesine-hizmet-etmek/2409533> (Erişim Tarihi, 12.12.2021).
- Aras, B., & Toktaş, Ş. (2008). Afghanistan's Security: Political Process, State-Building and Narcotics. *Middle East Policy*, 15(2), 39-52.

- Avcı, C. O. (2019). *Güvenlik Koruculuğu Sisteminde İskanlı Göçmenler: Van Ulupamir Kırgızları Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı.
- Bapaeva, J.M. (2015). Göç Nedeniyle Van Kırgızlarının Sosyo-Kültürel Yapısında oluşan değişimler: Halkbilimi ve rilerine göre bir inceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- BBC Türkçe. (2021, 25 Temmuz). *Van'ın göçmenlerle büyüyen kimsesizler mezarlığı*. https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-57960939?fbclid=IwAR0b5otGDBOvYNdic8gyDyIBO6mvWP_7bjOrFb7qm6Ca-dDeUJH-fDNH-rEk (Erişim Tarihi: 30.08.2021).
- Benezer, G. ve Zetter, R. (2015). Searching for Directions: Conceptual and Methodological Challenges in Researching Refugee Journeys. *Journal of Refugee Studies*, 28(3), 297-318.
- Bentz, A.S. (2013). Afghan Refugees in Indo-Afghan Relations. *Cambridge Review of International Affairs*, 26(2), 374-391.
- Betts, A. (2013). *Survival Migration: Failed Governance and the Crisis of Development*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Bilgü, İ. (1988). Afganistan: Sovyet işgali ve sonrası, II. Bölüm. *TDV İslam Ansiklopedisi*, ss. 401-408. <https://islamansiklopedisi.org.tr/afganistan#2-sovyet-ısgali-ve-sonrasi>
- Bizhan, N. (2016). The effects of Afghanistan's political evolution on migration and displacement. *Migration Policy Practi-ce*, 4(3), 4-10.
- Black, R. ve Gent, S. (2006). Sustainable Return in Post-conflict Contexts. *International Migration*, 44(3), 15-38.
- Blitz, B. K., Rosemary, S. ve Lisa, M. (2005). Non-Voluntary Return? The Politics of Return to Afghanistan. *Political Studies*, 53(1), 182-200.
- BMMYK (2022a). *Pakistan Fact Sheet, UNHCR*. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR%20Pakistan%20Factsheet%20-%20January%202022%20%281%29.pdf>
- BMMYK (2022b). *Afghanistan Emergency*. <https://www.unhcr.org/afghanistan-emergency.html>
- BMMYK (2021a). *UNHCR Global Trends Report: Forced Migration in 2020*. <https://www.unhcr.org/flagship-reports/global-trends/>
- BMMYK (2021b). *Afghanistan Key Displacement Figures as of 20 August 2021*. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR%20Regional%20Bureau%20for%20Asia%20and%20Pacific%20%28RBAP%29%20Bi-Weekly%20External%20Sitrep%20-%20Afghanistan%20Situation%20%233%2C%20as%20of%2020%20August%202021.pdf>
- BMMYK (2021c). *Afghanistan situation: Emergency preparedness and response in Iran*. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Situation%20Update%20-%20Afghanistan%20situation%20preparedness%20in%20Iran%20-%2020%20July%202021.pdf>
- BMMYK (2021d). *Biannual Turkey Fact Sheet, UNHCR*. <https://www.unhcr.org/publications/operations/6172aef2f/bi-annual-fact-sheet-2021-09-turkey.html>
- BMMYK (2021e). *Refugees in Iran*. <https://www.unhcr.org/ir/refugees-in-iran/>
- BMMYK (2021f). *India Fact Sheet, UNHCR*. <https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/India%20factsheet%20June%202021.pdf>
- BMMYK (2020). *UNHCR Statistical Factsheet*. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR%20Nov%202020%20Statistical%20Factsheet%20Onward%20movements%20of%20Afghan%20refugees%20External.pdf>
- Borthakur, A. (2017). Afghan Refugees: The Impact on Pakistan. *Asian Affairs*, 48:3, 488-509.
- Boyd, M. (1989). Family and personal networks in international migration: Recent developments and new agendas. *International Migration Review*, 23(3): 638-672.
- Bozok, N. ve Bozok, A. (2018). "Göçmen istekleri" yaklaşımı ışığında Beykoz, Karasu Mahallesi'ndeki Refakatsiz Afgan

- göçmen çocukların yaşamlarını sürdürme mücadelesi. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 5(2), 416-440.
- Bozok, N. ve Bozok, A. (2020). "Pandemi mevcut sorunları derinleştirdi": İstanbul'da kayıtdışı Afgan göçmenler, sağlık, hastalık ve Covid-19 Pandemisi. *Göç Dergisi*, 7(2), 165-188.
- Burget, F. A. (2013). "Durand Hattı": Afganistan-Pakistan arasında yaşanan kavganın diğer adı. *Ortadoğu Analiz*, 5(56), 60-67.
- Buz, S., Canlı, M. ve Aygüler, E. (2021). *Trabzon'da Yaşayan Afgan Sığınmacıların Profili ve Gereksinimleri*. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Centlivres-Demont, M., Roy, O. ve Camiller, P. (2015). Introduction in Afghanistan: Identity, society and politics since 1980. I. B. Tauris.
- Christensen, J. (2016). Guests or Trash, Iran's Precarious Policies Towards the Afghan Refugees in the Wake of Sanctions and Regional Wars. Copenhagen: Danish Institute for International Studies (DIIS).
- CNN Türk (2021, 28 Ağustos). *Afganistanlı göçmenler, 'Yunanistan sınır kapılarını açtı' söylentisi üzerine Edirne'ye akın etti*. <https://www.cnnturk.com/turkiye/afganistanli-gocmenler-yunanistan-sinir-kapilarini-acti-soylentisi-uzerine-edirneye-akin-etti?page=1> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).
- Cohen, R. (1997). *Global Diasporas: An Introduction*. Londra: UCL Press.
- Collins, J. J. (2011). *Understanding War in Afghanistan*. Washington: National Defence University Press.
- Council of the EU (2016). EU-Turkey Statement, 18 March 2016.
- Cramer, C. ve Goodhand, J. (2002). Try Again, Fail Again, Fail Better? War, the State, and the 'Post-Conflict' Challenge in Afghanistan. *Development and Change*, 33(5), 885-909.
- Daxner, M. ve Nicola, S. (2017). *Mapping of and Report on the Afghan Diaspora in Germany*. Centre for International Migration and Development.
- De Haas, H. (2011). *The Determinants of International Migration: Conceptualizing Policy, Origin and Destination Effects*. Oxford: DEMIG Project Paper 2.
- DESA (2021). *International Migration 2020 Highlights*. <https://www.un.org/en/desa/international-migration-2020-highlights> (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2021).
- Dimitriadi, A. (2013). *Migration from Afghanistan to third countries and Greece*. Athens: Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP).
- Dimitriadi, A. (2017). In Search of Asylum: Afghan Migrants in Greece. *European Journal of Migration and Law*, 19(1), 57-76.
- Donini, A., Monsutti, A. ve Scalettari, G. (2016). *Afghans on the Move: Seeking Protection and Refuge in Europe*. Global Migration Research Paper No:17.
- Dünya Bankası (2021). *Remittances Afghanistan*. https://datatabank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tab=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=AFG; <https://data.worldbank.org/indicator/BN.TRF.KOGT.CD?locations=AF>
- DW Türkçe (2021, 12 Ağustos). <https://www.dw.com/tr/fron-tex-suriye-ve-afganistandan-ka%C3%A7ak-g%C3%B6%C3%A7-ikiye-katland%C4%B1/a-58846495?maca=tr-E-Mail-sharing> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).
- EASO (2022, 7 Ocak). *Fewer Afghan applicants but new high of unaccompanied minors*. <https://euaa.europa.eu/news-events/fewer-afghan-applicants-new-high-unaccompanied-minors> (Erişim Tarihi: 9.01.2022).
- EASO (2020). *Pakistan Situation of Afghan refugees*. https://coi.euaa.europa.eu/administration/easo/PLib/05_2020_EASO_COI_Report_Pakistan_Situation_of_Afghan_Refugees.pdf (Erişim Tarihi: 9.1.2022).
- Emniyet Genel Müdürlüğü. (2021). <https://egm.gov.tr/insan-ticaret>
- Euronews. (2021, 18 Ağustos). <https://tr.euronews.com/2021/08/18/turkiye-s-n-r-na-gelen-afgan-gocmenler-geri-donmek-d-s-nda-her-seye-haz-r-z> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).

- Europol-INTERPOL. (2016). *Migrant Smuggling Networks*. https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/ep-ip_report_executive_summary.pdf
- EUROSTAT. (2021). https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/asylum/asylum_2020/
- Evason, N. (2021). Cultural Atlas: <https://culturalatlas.sbs.com.au/afghan-culture/afghan-culture-afghans-in-australia>
- Fatim, K. (2016, 28 Temmuz). *New York Times* (NYT). *Afghans go to Syria to fight for its government and anguish results*. <https://www.nytimes.com/2016/07/28/world/asia/afghanistan-syria-army-war.html> (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2021).
- Faropoulos, C. (2015). Afghan Refugees in Iran and Pakistan: A Struggle for Livelihood. *Middle East Bulletin*, 27, 37-40.
- Farzin, F. ve Jadali, S. (2013). Freedom of Movement of Afghan Refugees in Iran. *Forced Migration Review*, 44, 85-86.
- Fischer, C. (2017). Imagined Communities? Relations of Social Identities and Social Organization among Afghan Diaspora Groups in Germany and the UK. *Journal of Intercultural Studies*, 38(1), 18-35.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2017). *2016 Türkiye Göç Raporu*. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2022a). YUKK. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2022b). <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2022c). <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2022d). <https://www.goc.gov.tr/insan-ticaret-i-ile-mucadele-istatistik>
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2022e). <https://www.goc.gov.tr/geri-gonderme-merkezleri33>
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2022f). <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>
- Gladwell, C. (2020). The Impact of Educational Achievement on the Integration and Wellbeing of Afghan Refugee Youth in the UK. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(21), 4914-4936.
- Günay, N. ve Ziyayi, N. (2005). Afganistan'da Misyonerlik Faaliyetleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 83-106.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2017). *Uydu Kentlerde Yaşayan Sığınmacıların Sosyo-Ekonomik Profili*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Hagen-Zanker, J. ve Mallett, R. (2016). *Journeys to Europe, The role of policy in migrant-decision making*. Overseas Development Institute (ODI) Insights.
- Independent Türkçe. (2021). https://www.indytrk.com/node/389751/haber/t%C3%BCrkiye-afgan-g%C3%B6%C3%A7%C3%BCn%C3%BCn-k%C4%B1skac%C4%B1nda-%C3%BCIke-yeni-bir-g%C3%B6%C3%A7-dalgas%C4%B1na-haz%C4%B1r-m%C4%B1?fbclid=IwAR0Q-9c3WvhLIBavFny6v-S6aThPusqITnJ8CF7wPHkN_rKro-oG1POgU5rHk
- IOM (2011). *IOM Glossary on Migration* (2b). International Organization for Migration.
- IOM (2014). *Afghanistan Migration Profile*. Kabul: International Organization for Migration Afghanistan.
- IOM (2015). *Unaccompanied Children on the move*. Cenevre: IOM Yayınları.
- IOM (2021a). *World Migration Report 2020*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf
- IOM (2021b, 9 Eylül). *Remittances to Afghanistan are lifelines*. https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&ld=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=AFG
- İçduygu, A. ve Akçapar, Ş. K. (2016). Migrant Smuggling in Turkey. İçinde McAuliffe, M.M. ve Laczko, F. (Der.) *Migrant Smuggling Data and Research: A Global Review of the Emerging Evidence Base*, International Organization for Migration: Geneva, 2016, ss. 137-160.

- İçduygu, A. ve Karadağ, S. (2018). Afghan migration through Turkey to Europe: seeking refuge, forming diaspora, and becoming citizens. *Turkish Studies*, 19(3), 482-502.
- Jauhainen, J., Eyvazlu, D. ve Salavati, B. (2020). *Afghans in Iran. Migration patterns and aspirations*. Turku, Finland: University of Turku.
- Jazayery, L. (2002). The Migration-Development Nexus: Afghanistan Case Study. *International Migration*, 40(5), 231-254.
- Jónsson, G. (2008). *Migration Aspirations and Immobility in a Malian Soninke Village*. International Migration Institute Working Papers 10.
- Kandel, W. ve Massey, D. S. (2002). The Culture of Mexican Migration: A Theoretical and Empirical Analysis. *Social Forces*, 80, 981-1004.
- Karadağ, S. (2021). *Ghosts of İstanbul: Afghans at the Margins of Precarity*. Association for Migration Research (GAR).
- Karataş, İ. (2021). Iran's use of Afghan Shiite Migrants as Proxies: The case of Liwa Fatemiyoun. *The Journal of Iranian Studies*, 5(1), 31-53.
- Kart, B. (2018). Felsefi bir sorun olarak mültecilik ve çoklu kırılma. *Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, 8, 1-17.
- Kayha Nizam, Ö. ve Sallan Gül, S. (2017). Türkiye'de Mültecilere Yönelik Yerleşim Politikaları ve Uydu Kentler: Güvenlik Kıskaçında Yaşamlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.22, 1385-1410.
- Khan, M. (2014). Pakistan's National Refugee Policy. *Forced Migration Review*, 46, 22-23.
- Killoğlu, M. E. (2020). Suriye İç Savaşındaki Afganlılar: İran Hazara Fatımiyyun Tugayı. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 16, 71-132.
- Kirişçi, K. ve Memişoğlu, F. (2021). *Biden's Decision to Pull Troops From Afghanistan Risks a Major Refugee Crisis*. Just Security: <https://www.justsecurity.org/75859/bidens-decision-to-pull-troops-from-afghanistan-risks-a-major-refugee-crisis/>
- Koç, M. (2018). Türkiye'ye Düzensiz Afgan Göçü ve İran'ın Göç Politikaları. İran Araştırmaları Merkezi.
- Koser, K. (1997). Social Networks and the Asylum Cycle: The Case of Iranians in the Netherlands. *International Migration Review*, 31(3): 591-611.
- Koser, K. (2008). Why Migrant Smuggling Pays. *International Migration*, 46(2), 3-26.
- Koser, K. (2014). *Transition, Crisis and Mobility in Afghanistan: Rhetoric and Reality*. Geneva: IOM.
- Kronenfeld, D. (2008). Afghan Refugees in Pakistan: Not All Refugees, Not Always in Pakistan, Not Necessarily Afghan? *Journal of Refugee Studies*, 21(1), 43-63.
- Kuschminder, K. (2018). Afghan Refugee Journeys: Onwards Migration Decision-Making in Greece and Turkey. *Journal of Refugee Studies*, 31(4), 566-587.
- Kuschminder, K. ve Dora, M. (2009). *Migration in Afghanistan: History, Current Trends and Future Prospects*. Maastricht Graduate School of Governance.
- Kuschminder, K. ve Koser, K. (2016). Afghans in Greece and Turkey seeking to migrate onward: Decision-making factors and destination choices. IOM.
- Kuschminder, K., de Bresser, J. ve Siegel, M. (2015). *Irregular Migration Routes to Europe and Factors: Influencing Migrants' Destination Choices*. Maastricht Graduate School of Governance.
- Leghtas, I. ve Sullivan, D. (2017). Tanrı'dan Başka Kimsemiz Yok: Türkiye'deki Suriyeli Olmayan Mülteciler için Kalıcı Çözümlerin Bulunmayışı. Refugees International.
- Mahendrarajah, S. (2015). Saudi Arabia, Wahhabism, and the Taliban of Afghanistan: 'Puritanical Reform' as a 'Revolutionary War' Program. *Small Wars & Insurgencies*, 26 (3), 383-407.
- Mansourian, H., & Rajaei, S. (2018). Quality of Life of Afghan Immigrants in Tehran City. *International Migration*, 56(2), 163-176.
- Marchand, K., Siegel, M., Kuschminder, K., Majidi, N., Vanore, M. ve Buil, C. (2014). *Afghanistan: Migration Profile*. IOM.
- Marsden, P. (1999). Repatriation and Reconstruction: The Case of Afghanistan. İçinde R. Black ve K. Koser (Der.), *The End*

- of the Refugee Cycle? Refugee Repatriation and Reconstruction.* New York and Oxford: Berghahn Books.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- McChesney, R. D. (2013). On Mobility in Afghan History. *International Journal of Middle East Studies*. 45(1), 135-137.
- Meshkovska, B., Sayed, N., Koch, K., Rajabzadeh, I., Wenger, C., ve Siegel, M. (2019). *Afghan Diaspora in Europe: Mapping Engagement in Denmark, Germany, Sweden and the United Kingdom.* Danish Refugee Council Diaspora Program.
- Milliyet (2022, 18 Şubat). *Harekete geçmeye hazır 8 milyon var.* <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/didem-ozel-tu-mer/harekete-gecmeye-hazir-8-milyon-var-6703232>
- Mixed Migration Center (2020). *Destination Unknown: Afghans on the Move in Turkey.* Middle East Research Report. https://mixedmigration.org/wp-content/uploads/2020/07/115_destination_unknown_research_report.pdf
- Mixed Migration Center (2021). *What is mixed migration?* <https://mixedmigration.org/about/>
- Moghissi, H. ve Ashrafi, A. (2002). Afghans in Iran: Asylum Fatigue Overshadows Islamic Brotherhood. *Global Dialogue*, 4(4), 89-99.
- Mohammadi, A., Nimkar, R. ve Savage, E. (2019). "We are the ones they come to when nobody can help" Afghan smugglers' perceptions of themselves and their communities. Migration Research Series, No. 56. Cenevre: IOM Yayınları.
- Monsutti, A. (2004). Cooperation, Remittances, and Kinship among the Hazaras. *Iranian Studies*. 37(2), 219-240.
- Monsutti, A. (2006). *Afghan Transnational Looking Beyond.* Afghanistan Research and Evaluation Unit Synthesis Paper Series.
- Monsutti, A. (2007). Migration as a Rite of Passage: Young Afghans Building Masculinity and Adulthood in Iran. *Iranian Studies*, 40(2), 167-185.
- Monsutti, A. (2008). Afghan Migratory Strategies and the Three Solutions to the Refugee Problem. *Refugee Survey Quarterly*. 27(1), 58-73.
- Moughari, Z. (2007). The Effects of Afghan Immigrants on the Iranian Labour Market. *Iranian Economic Review*, 13(20), 57-84.
- Nasrat, S. (2020). Social Capital and the Labour Market Integration Experiences of Afghan Refugees in the Netherlands. *Migration and Development*. <https://af.booksc.eu/book/83548714/abef85>
- Oeppen, C. (2009). *A Stranger at Home: Integration, Transnationalism and the Afghan Elite.* Sussex: University of Sussex.
- Ökten, Ş. (2012). Zorunlu göç zor(un)lu kabul: Ceylanpınar Afgan göçmenleri üzerine sosyolojik bir araştırma. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(28), 171-186.
- Ökten, Ş. (2010). Eski Vatan ile Yeni Vatan arasında hem İçeride hem de Dışarıda olmak: Ceylanpınar'daki Afganistan'dan göç etmiş Özbeklerin Sosyal Bütünleşmesi, *Türkiyat Araştırmaları*, 7(13), 167-184.
- Özerdem, A. ve Sofizada, A. (2006). Sustainable Reintegration to Returning Refugees in Post-Taliban Afghanistan: Land-Related Challenges. *Conflict, Security & Development*, 6(1), 75-100.
- Öztürk, E. (2014). *Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskan ve İstihdamı.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Parkes, A. (2020). Afghan-Hazara Migration and Relocation in a globalized Australia. *Religions*, 11 (670), 1-20.
- Raof, M. T. (2017). 11 Eylül Sonrası Afganistan'dan Türkiye'ye Göçler ve bunların Türkiye'ye etkileri. Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Resmi Gazete (2022, 6 Ocak). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/01/20220106.pdf>
- Rockay, N. ve Muzaffer, A. (2020). Afghans in India - Status and their Rights. *International Journal of Scientific Development and Research*, 5(9), 363-365.

- Rubin, B. R. (2002). *The Fragmentation of Afghanistan: State Formation and Collapse in the International System*. New Haven and London: Yale University Press.
- Rubin, B. R. (2006). Peace Building and State-Building in Afghanistan: Constructing Sovereignty for Whose Security? *Third World Quarterly*, 27(1), 175-185.
- Ruiz, H. A. (2002). Afghanistan: Conflict and Displacement 1978 to 2001. *Forced Migration Review*, 13. <https://www.fm-review.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/september-11th-has-anything-changed/ruiz.pdf>
- Ruttig, T. (2015). *An 'Afghan Exodus' (1): Facts, Figures, Trends*. Afghanistan Analysts Network. <https://www.afghanistan-analysts.org/an-afghan-exodus-facts-figures-trends/>
- Ruttig, T. (2017). Afghan Exodus: Afghan Asylum Seekers in Europe (3) - Case Study Germany. Afghanistan Analysts Network.
- Sahil Güvenlik Komutanlığı. (2021, 12 Ağustos). <https://www.sg.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikleri>
- Safran, W. (1999). *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*. İçinde Vertovec, S. ve Cohen, R. (Der.) *Migration, Diasporas and Transnationalism*. MA: Edward Elgar Yayınları.
- Sağır, A. (2011). Sürgün Sosyolojisi Bağlamında Van-Ulupamir Kırgız Türkleri ile Oş-Karadenizli Türkler üzerine uygulamalı ve kıyaslamalı bir çözümleme. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(4), 263-286.
- Saliji, T. (2018). Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sayed, N. (2021). *Diaspora Engagement in Afghanistan: A Policy Agenda for Sustainable Development*. Cordaid.
- Scalettaris, G., Monsutti, A. ve Donini, A. (2021). Young Afghans at the doorsteps of Europe: the difficult art of being a successful migrant. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(3), 519-535.
- Schneider, T. (2018). *The Fatemiyoun Division: Afghan fighters in the Syrian Civil War*. Middle East Institute, Policy Paper 2018-9.
- Sheffer, G. (2003). *Diaspora Politics: At home and abroad*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sökefeld, M. (2020). *Forced Migration, the Other Way Round? The Politics of Deporting Afghans from Germany*. İçinde M. Makki, A. Azam, S. A. Akash ve F. Khan (Der.), *Forced Migration and Conflict-Induced Displacement: Impacts and Prospective Responses* (ss. 1-20). Islamabad: NUST Press.
- Stanzel, A. (2016). *Eternally Displaced: Afghanistan's Refugee Crisis and What It Means for Europe*. European Council on Foreign Relations.
- Statista. (2021). <https://www.statista.com/chart/25559/host-countries-of-afghan-refugees/>
- Statistisches Bundesamt. (2021). <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/Tables/foreigner-place-of-birth.html>
- Stigter, E. (2006). Afghan Migratory Strategies: An Assessment of Repatriation and Sustainable Return in Response to the Convention Plus. *Refugee Survey Quarterly*, 25(2), 109-122.
- Strand, A., Suhrke, A. ve Harpviken, K. (2004). *Afghan Refugees in Iran: From Refugee Emergency to Migration Management*. International Peace Research Institute.
- Suhrke, A. (2007). Reconstruction as Modernisation: The 'Post-Conflict' Project in Afghanistan. *Third World Quarterly*, 28(7), 1291-1308.
- Şimşek, A. R. (2021). Tarihten Günümüze Afganistan Göçleri ve Türk Asıllı Göçmenler. ANKASAM. <https://www.ankasam.org/tarihten-gunumuze-afganistan-gocleri-ve-turk-asilli-gocmenler/> (Erişim Tarihi: 12.1.2022).
- T.C. AB Bakanlığı. (2013). *Türkiye-AB Vize Mafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtlar*.
- The Hindu (2021, 15 Eylül). <https://www.thehindu.com/news/national/a-total-of-736-afghans-recorded-for-new-re->

- gistration-in-india-from-august-1-to-september-11-un-hcr/article36468198.ece
- Tober, D. (2007). "My Body is Broken Like My Country": Identity, Nation, and Repatriation among Afghan Refugees in Iran. *Iranian Studies*, 40(2), 263-285.
- Triandafyllidou, A. ve Maroukis, T. (2012). *Migrant Smuggling: Irregular migration from Asia and Africa to Europe*. Basin-gstoke/New York: Palgrave Macmillan.
- Turton, D. ve Marsden, P. (2002). *Taking Refugees for a Ride? The politics of refugee return to Afghanistan*. The Afghanistan Research and Evaluation Unit Issues Paper Series.
- Türkiye Göç Raporu (2017). https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf
- UNICEF (2021). *Rising Health Risks for Children in Afghanistan*. <https://www.unicef.org/afghanistan/press-releases/rising-health-risks-children-across-afghanistan-disruption-health-and-nutrition> ; <https://www.unicef.org/afghanistan/media/6291/file/Full%20Report-Situation%20Analysis.pdf>
- UNOCHA. (2021a). *Afghanistan: Internal Displacement in Kabul - Flash Update No. 4* <https://reliefweb.int/report/afghanistan/afghanistan-internal-displacement-kabul-flash-update-no-4-15-august-2021>
- UNOCHA. (2021b). *Afghanistan: Weekly Humanitarian Update (16 - 22 August 2021)*. <https://reliefweb.int/report/afghanistan/afghanistan-weekly-humanitarian-update-16-22-august-2021>
- UNODC. (2015). *Migrant Smuggling in Asia: Current Trends and Related Challenges*. Vienna: UNODC.
- UNODC. (2018). *Migrant Smuggling in Asia and the Pacific: Current Trends and Challenges Volume II*. Bangkok: UNODC.
- van Houte, M. (2016). *Return Migration to Afghanistan: Moving Back or Moving Forward?* Springer International Publishing.
- Vergani, M., Yilmaz, I., Barton, G., Barry, J., Bashirov, G. ve Barton, S. M. (2021). Bonding Social Capital, Afghan Refugees, and Early Access to Employment. *International Migration Review*, 55(4), 1152-1168.
- Vervliet, M., Vanobbergen, B., Broekaert, E. ve Derluyn, I. (2015). The Aspirations of Afghan Unaccompanied Refugee Minors Before Departure and on Arrival in the Host Country. *Childhood*, 22(3), 330-345.
- Yıldırım, S.G. (2018). Göç ve Afganlar: 'İstikrarlı Mülteciler'. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 128-159.